

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Živa Trček

**Skladnost uporabe oboroženih sil Združenih držav Amerike z
mednarodnim pravom**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2014

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Živa Trček

Mentor: doc. dr. Milan Brglez

**Skladnost uporabe oboroženih sil Združenih držav Amerike z
mednarodnim pravom**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2014

Skladnost uporabe oboroženih sil Združenih držav Amerike z mednarodnim pravom

Mineva 12 let od terorističnih napadov na Združene države Amerike 11. septembra 2001, po katerih so te razglasile vojno proti terorizmu. Več kot desetletje po tem je tako primeren čas za presojo delovanja Združenih držav na področju uporabe oborožene sile. Vsakršna uporaba vojaške sile najmočnejše države sveta je namreč vselej pod drobnogledom drugih držav in preostalih akterjev v mednarodni skupnosti, tudi zato, ker Združene države svojo vojaško moč pogosto izkoristijo za posredovanja v primerih, ki poskrbijo za veliko razburjenja zaradi razhajajočih se mnenj o njihovi skladnosti z mednarodnim pravom. Polemike se ob tem razvijajo v dveh smereh: z vidika prava uporabe sile (*ius ad bellum*) in z vidika prava oboroženih spopadov (*ius in bello*). Gre torej za razprave o tem, ali je za konkretno posredovanje mogoče najti ustrezno podlago v mednarodnem pravu, ki ureja pravico do uporabe oborožene sile, ter ali je posredovanje v skladu z mednarodnim pravom, ki velja v obdobju oboroženega spopada. Združene države so bile v minulih 15. letih med drugim vpletene v tri vojaška posredovanja, ki so imela – prav zaradi obilice spornih pravnih vprašanj – velik svetovni odmev. Prvo sega v obdobje pred začetkom vojne proti terorizmu, a je zaradi načina izvedbe kljub temu pomemben mejnik. Gre za posredovanje zveze NATO na Kosovu leta 1999, v katerem so imele ključno vlogo prav Združene države. Drugi primer je invazija koalicijskih sil pod vodstvom Združenih držav na Irak leta 2003. Vojaško posredovanje v tej državi je sledilo ameriški napovedi boja proti terorizmu po napadih 11. septembra 2001. Najnovejši primer posredovanja ameriških oboroženih sil, ki je razplamtelo polemiko predvsem v pravnih krogih, pa je akcija ameriških enot v Pakistanu, v kateri so leta 2011 ubili enega od krivcev za 11. september in najbolj zloglasnega sovražnika Združenih držav, vodjo Al Kaide Osamo bin Ladna. Preučevanje teh primerov pokaže, da so Združene države v obrambi svoje nacionalne varnosti ter mednarodne varnosti in miru svojo oboroženo silo pripravljene uporabiti tudi v primeru, če s tem kršijo mednarodno pravo. To velja tako za pravo uporabe sile kot tudi za pravo oboroženih spopadov. Poleg tega se v posamičnih primerih pokaže, da Združene države v boju zoper terorizem tudi same uporabljajo nekatere teroristične metode.

Ključni pojmi: pravo uporabe sile, pravo oboroženih spopadov, terorizem.

The Accordance of the Use of Armed Forces of the United States of America with International Law

Twelve years after the terrorist attacks on the United States of America and therefore twelve years after the declaration of the War on Terror, the time has come to evaluate the actions taken by the United States in the field of the use of their armed forces. The use of the world's superpower military force never stays unnoticed in the international community. One of the reasons is that the United States often uses its military power in cases disputable in regard to the use of force and its accordance with international law. There are two essential questions: whether military force was used in accordance with the Law of the Use of Force (*ius ad bellum*), and whether military force respected the Law of Armed Conflicts (*ius in bello*). The United States has used their armed forces in at least three situations in dispute with the above mentioned questions in the past fifteen years. The first one dates to the years before the War on Terror was declared but, because of the way it was executed, nevertheless means an important milestone. This was the use of NATO Armed Forces in Kosovo in 1999 in which the United States played an essential role. The second disputable case is the invasion of Coalition Forces led by the United States in Iraq in 2003. This intervention followed the declaration of war against terrorism after the terrorist attacks on the United States on September 11, 2001. The most recent case of the intervention of American Armed Forces, that was followed by many questions and debates, especially among lawyers, is the action of Special Forces in Pakistan in 2011, in which Osama bin Laden, the most wanted terrorist, leader of Al Qaeda and one of the protagonists of the terrorist attacks on the United States, was killed. As the analysis of the three cases shows, the United States are willing to use their armed forces for the protection of their national security and international peace and security, even if they breach international law by doing so. In this regard they are willing to breach the Law of the Use of Force as well as the Law of Armed Conflicts. Furthermore, the analysis shows that in specific circumstances of the War on Terror, some of the methods used by American Armed Forces are similar to those used by terrorists themselves.

Keywords: Law of the Use of Force, Law of Armed Conflicts, terrorism.

KRATICE

ZDA	Združene države Amerike
UL OZN	Ustanovna listina Organizacije združenih narodov
VS	Varnostni svet Organizacije združenih narodov
GS	Generalna skupščina Organizacije združenih narodov
DUPI	Danish Institute of International Affairs (Danski inštitut za mednarodne zadeve)
ICRC	International Committee of the Red Cross (Mednarodni odbor Rdečega križa)
ICTY	International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo)
ICC	International Criminal Court (Mednarodno kazensko sodišče)
ARSIWA	Articles on the Responsibility of States for internationally wrongful acts (členi o odgovornosti držav za protipravna dejanja po mednarodnem pravu)
NVS	nacionalnovarnostna strategija
HRW	Human Rights Watch
IICK	Independent International Commission on Kosovo (Neodvisna mednarodna komisija o Kosovu)

KAZALO

1 UVOD	7
2 CILJI IN NAMEN MAGISTRSKEGA DELA.....	10
2.1 Teze in metodološki okvir	12
2.2 Struktura	15
3 UPORABA SILE V MEDNARODNEM PRAVU	17
3.1 Razvoj načela prepovedi uporabe sile	19
3.2 Vsebina in pomen načela prepovedi uporabe sile	24
3.3 Izjeme, ki odstopajo od načela prepovedi uporabe sile	28
3.3.1 Samoobramba	28
3.3.2 Ukrepi Varnostnega sveta.....	33
3.3.2.1 Humanitarne intervencije	35
3.3.3 Samoodločba.....	40
4 MEDNARODNO PRAVO OBOROŽENIH SPOPADOV	43
4.1 Haaško pravo	46
4.2 Ženevsko pravo	50
4.3 Mednarodna kazenska odgovornost posameznika	54
4.4 Mednarodna odgovornost držav	61
5 UPORABA SILE V AMERIŠKIH NACIONALNOVARNOSTNIH STRATEGIJAH	65
5.1 Nacionalnovarnostna strategija 2002	68
5.2 Nacionalnovarnostna strategija 2006	71
5.3 Nacionalnovarnostna strategija 2010	73
5.4 Primerjava strategij.....	75
6 ANALIZA UPORABE OBOROŽENIH SIL ZDA NA IZBRANIH PRIMERIH	77
6.1 Posredovanje na Kosovu	78
6.2 Posredovanje v Iraku	88
7 POSREDOVANJE V PAKISTANU	98
7.1 O terorizmu.....	99
7.2 Terorizem v mednarodnem pravu	101
7.2.1 Terorizem, samoobramba in Varnostni svet.....	103
7.3 Analiza posredovanja v Pakistanu.....	107
7.3.1 Skladnost z mednarodnim pravom.....	109
7.3.2 Podobnosti s terorizmom	117
8 SKLEP.....	120
LITERATURA.....	124

1 UVOD

History will judge harshly those who saw this coming danger but failed to act.

(George W. Bush)

Zgodovina je zares stroga sodnica.

Ko sem se 11. septembra 2001 vrnila iz šole, sem našla starše pred televizijskim zaslonom. Zgodil se je napad na Ameriko. Tistega dne je obnemel ves svet. Šok je bil nepopisen, tudi za ameriško administracijo, če sklepamo po prvem odzivu tedanjega predsednika Georgea Busha Mlajšega. Vsem je bilo jasno, da je bil teroristični napad na najmočnejšo državo sveta zgodovinska prelomnica; prav tako je kmalu postalo očitno, da bodo posledice napada obsežne. Najbrž pa se je tedaj le malokdo zavedal, kako zelo bodo napadi spremenili svet. Prav ta ocena – nič več ni tako, kot je bilo pred 11. septembrom – pa je bila ob 10. obletnici napadov skupna tako rekoč vsem, ki so preučevali napade in njihove posledice s katerega koli vidika.

Ob 10. obletnici terorističnih napadov na ZDA leta 2011 je minilo prav toliko časa od začetka vojne proti terorizmu, ki jo je razglasila Busheva administracija, zdaj pa od nje mineva že 12 let. Njeno krvavo dediščino je nemogoče spregledati. Vojni v Afganistanu in Iraku, zamenjavi režimov, več tisoč žrtev, tudi civilistov. Posledice globalne vojne proti terorizmu so obsežne in bodo dolgoročne. Do kam bodo segle oziroma kdaj se bodo končale, je v letu 2013 še nemogoče napovedati. Ko se za vojno odločijo Združene države Amerike (ZDA), je to pač zapisano med najpomembnejše dogodke zgodovine, včasih tudi med tiste, na katerih za vedno ostanejo temne sence.

Vsaka odločitev najmočnejše države sveta je pod drobnogledom drugih držav in preostalih akterjev v mednarodni skupnosti. Ti ameriške odločitve največkrat presojujejo s političnega vidika. Med argumenti za in proti je pomembno vprašanje legitimnosti, znotraj tega pa pogosto tudi moralno vprašanje. Je bilo dejanje pravično ali morda vsaj upravičeno? Je obvarovalo veliko življenj, čeprav je za ta namen morda žrtvovalo življenja drugih? Odgovori

za in proti upoštevajo številne okoliščine, ki pa so takšne narave, da o njih na globalni ravni ni poenotenja. Kar je za neko državo upravičeno dejanje, saj zavaruje neko (zanjo) pomembno vrednoto ali interes, je za drugo nesprejemljivo, neupravičeno ali neopravičljivo. Opredelitev za ali proti je odvisna od držav samih. Na odločitve vplivajo notranji procesi in subjekti odločanja, zgodovinski spomin države, njen razvoj, z vidika vpetosti v mednarodno okolje pa tudi njeni cilji in interesi v mednarodni skupnosti. O državi kot osrednjem subjektu v mednarodni skupnosti v tem okviru govorim zato, ker prav države odločajo o podpori dejanjem drugih držav; tudi ob morebitnem odločanju v Organizaciji združenih narodov, kjer glasujejo po načelu "ena država – en glas".

Številna dejanja pa so takšna, da terjajo predvsem pravno presojo, ne le politične. Je bilo dejanje po mednarodnem pravu zakonito? Če pri politični presoji država v argumentaciji za neko dejanje ali proti temu upošteva vrsto dejavnikov, pa je pri pravni presoji pomembno zgolj vprašanje, ali je dejanje po mednarodnem pravu zakonito. V razpravi o tem so namreč potisnjene ob stran moralne in nekatere druge dileme, ki dobijo prostor v političnih debatah. Ravnanje se presoja po pravilih in načelih, veljavnih v mednarodnem pravu. Kljub temu pa tudi v mednarodnem pravu obstajajo situacije, v katerih se dejanja držav ali mednarodnih organizacij, čeprav nezakonita ali vsaj pravno sporna, utemeljujejo oziroma upravičujejo tudi z vidika moralne nujnosti varovanja velikega števila življenj. To seveda ne pomeni, da se v teh primerih, kot tudi v vseh drugih, doseže globalni konsenz. Vprašanja, kot je vojaško posredovanje v neki državi, in dejanja, storjena v tem okviru, so namreč vedno žgoča, nikoli enoznačna, predvsem pa pogosto sporna. Pri opredeljevanju za takšna dejanja ali proti njim oziroma njihovi (ne)podpori namreč države kot poglobilni subjekti mednarodnega prava ravnaajo tudi po svojih izkušnjah in ob upoštevanju svojih interesov. Razlika med pravnim in političnim opredeljevanjem je le v tem, da skušajo pri pravnem države svoje stališče – kakršno koli že je – oblikovati na podlagi pravnih argumentov. Kadar to ni mogoče ali vsaj ne v celoti, pa pogosto uporabijo že opisane moralne argumente in svoja dejanja upravičujejo z nujnostjo obvarovanja življenj.

Eno od stičišč v mednarodni skupnosti, ki je vedno pod drobnogledom drugih držav in preostalih akterjev v njej in na katerem se argumenti najbolj silovito spopadajo, je posredovanje z oboroženo silo. To velja še posebej, če se za posredovanje odločijo ZDA. Vsakršna uporaba sile vojaško najmočnejše države sveta je vselej predmet velike pozornosti in burnih razprav o tem, ali je ta upravičena oziroma vsaj dopustna v konkretnem primeru. To

vprašanje je še posebej občutljivo, kadar se z vojaškim posredovanjem krši suverenost druge države. In čeprav nekatere države, med njimi v prvi vrsti ZDA, tudi v primerih kršitve suverenosti iščejo pravne izgovore za to – najpogosteje je to samoobramba –, takšna posredovanja vedno naletijo na obilo kritik tako drugih držav kot strokovnih krogov. Preohlapna pravila na področju posredovanja z oboroženo silo – torej kdaj se ta po mednarodnem pravu lahko uporabi in kakšne so obveznosti oziroma prepovedi v obdobju oboroženega spopada – namreč na splošno niso v interesu držav, saj bi prinesla povečanje možnosti za številčnejša oziroma pogostejša posredovanja brez jasnih pravnih utemeljitev. Tega pa si ne želi nobena država, saj bi lahko sama postala tarča oziroma žrtev teh pravil.

Dokaz za to, da je meja med prepovedanim in dopustnim glede uporabe oborožene sile v mednarodnem pravu pogosto zelo tanka in da si jo države nemalokrat postavljajo vsaka po svoje, so nekatera posredovanja ZDA v minulih letih, za katera se je uveljavilo prepričanje, da so zaradi razlogov zanje ter poti, kako so jih izpeljali, pomembne točke v razvoju mednarodnega prava. Gre predvsem za posredovanji na Kosovu leta 1999 in v Iraku leta 2003. Najnovejši primer, ki je sicer bolj kot države razburil oziroma razdelil pravni stroko, je posredovanje ameriških sil v Pakistanu, v katerem so po navodilu ameriškega predsednika Baracka Obame maja 2011 ubili do tedaj najbolj iskanega terorista na svetu, vodjo Al Kaide Osamo bin Ladna.

2 CILJI IN NAMEN MAGISTRSKEGA DELA

V magistrskem delu sem analizirala značilnosti uporabe oboroženih sil ZDA z vidika mednarodnega prava. Preučevala sem, ali je za konkretne primere posredovanj mogoče najti ustrezne argumente v mednarodnem pravu uporabe sile (*ius ad bellum*) in ali so pri teh vojaških posredovanjih ZDA upoštevale mednarodno pravo oboroženih spopadov (*ius in bello*).

Cilj analize je umestitev izbranih primerov vojaškega posredovanja v okvir mednarodnega prava, in sicer tako z vidika dopustnosti uporabe oborožene sile kot spoštovanja prava, ki velja v obdobju oboroženega spopada. Že posredovanje samo je lahko groba kršitev mednarodnega prava. Najmanj toliko problematična pa je – še posebej z vidika civilnega prebivalstva in varstva pravic, ki mu pripadajo v oboroženem spopadu – uporaba sile v nadaljevanju, torej v dneh trajanja posredovanja oziroma spopada. V tem primeru se v ospredje bolj kot vprašanje pravic države postavi vprašanje pravic ljudi, ki živijo na njenem ozemlju. Poleg temeljnih pravic in svoboščin, ki pripadajo vsakemu človeku kot posamezniku, se namreč z začetkom oboroženega spopada aktivirajo tudi posebne pravice, ki varujejo ljudi v dneh njegovega trajanja. Pomembno vprašanje pri presoji akcij, v katerih je uporabljena oborožena sila, je torej tudi to, ali te – začete zakonito ali ne – v obdobju trajanja spoštujejo mednarodno pravo oboroženih spopadov.

Zaradi obsežnosti teme sem se pri analizi konkretnih primerov uporabe ameriških oboroženih sil osredotočila predvsem na dogodke po terorističnih napadih na ZDA 11. septembra 2001. Ti so namreč zaradi takrat začete ameriške vojne proti terorizmu pomembna prelomnica. V tem okviru sem preučila najbolj kontroverzen primer iz tega obdobja, to je posredovanje koalicijskih sil pod vodstvom ZDA v Iraku leta 2003. Drugi analiziran primer sicer sega v obdobje pred 11. septembrom, a je z vidika vprašanja legalnosti prav tako razvpit: gre za posredovanje zveze NATO na Kosovu leta 1999. Prav ta primer je po mnenju stroke pomenil razkol z dotedanjo prakso vojaških posredovanj in je zato pomemben mejnik na tem področju. Tretji – najnovejši – analiziran primer pa znova sega v obdobje vojne proti terorizmu. Gre za akcijo, v kateri so ameriške posebne enote maja 2011 v Pakistanu ubile najbolj iskanega terorista na svetu, vodjo Al Kaide Osamo bin Ladna. Tako kot v prejšnjih dveh me je tudi v tem primeru zanimal vidik mednarodnega prava. Pri tem primeru pa sem – zaradi že opisanih

posebnosti – poleg tega namenila pozornost tudi vprašanju podobnosti tega posredovanja z načinom in metodami delovanja, ki jih uporabljajo teroristi. Zanimalo me je namreč, ali ZDA v svojih akcijah boja zoper terorizem tudi same delujejo tako, kot sicer delujejo teroristi. To bi pomenilo, da so ZDA zašle v paradoks, ko v vojni zoper terorizem tudi same uporabljajo teroristične metode.

Nujen predhodni korak za preučevanje uporabe oboroženih sil v konkretnih primerih so napovedi ZDA, v katerih primerih in kako bodo uporabile vojaško silo. V tem okviru so najpomembnejši dokumenti nacionalnovarnostne strategije, ki jih sprejemajo ameriški predsedniki in v njih opredelijo temeljne grožnje državi ter poti spopadanja z njimi. Za temo tega magistrskega dela so pomembne tiste, sprejete po terorističnih napadih na ZDA, torej strategiji iz let 2002 in 2006, ki ju je objavil George Bush, ter strategija iz leta 2010, ki jo je objavil Barack Obama. Preučila sem, ali te strategije predvidevajo tudi dejanja, ki bi ob morebitni izvedbi pomenila kršitev mednarodnega prava in ali so se predvidevanja o uporabi sile uresničila v katerem od obravnavanih primerov.

Namen magistrskega dela je torej s pravnega vidika osvetliti nekatere dogodke, ki so v minulih letih temeljito pretresli svetovno politično prizorišče in so tudi v pravni stroki predmet številnih kritik in razhajanj o upravičenosti. Posredovanja na Kosovu, v Iraku in Pakistanu so v mednarodni skupnosti naletela na odobravanje in podporo nekaterih (tako držav kot pravnikov) ter nasprotovanje in ogorčenje drugih. Še danes občasno razpravljajo o njih. Ob 10. obletnici terorističnih napadov na ZDA se je veliko govorilo o vojni v Iraku ter njeni smiselnosti. Zlasti v strokovnih krogih potekajo razprave o zakonitosti posredovanja v Pakistanu, v katerem je bil ubit bin Laden. Vsi trije primeri so zapisani v zgodovino kot pomembni mejniki.

2.1 TEZE IN METODOLOŠKI OKVIR

Kot temelje, na katere sem postavila svoje raziskovanje, sem oblikovala tri teze, splošno in dve delovni:

- a) Splošna teza: ZDA se pri spopadanju z grožnjami svoji nacionalni varnosti ter mednarodnemu miru in varnosti opirajo tudi na uporabo oborožene sile.
- b) Delovna teza 1: ZDA so pripravljene uporabiti oboroženo silo tudi, ko s tem kršijo mednarodno pravo.
- c) Delovna teza 2: V boju proti terorizmu ZDA same uporabljajo tudi teroristične metode.

Namen tez, kot so bile oblikovane, je bila usmeritev raziskovanja. Splošna teza kot izhodiščna je za osnovni okvir raziskovanja postavila delovanje ZDA v mednarodni skupnosti na področju uporabe oborožene sile. Delovni tezi pa sta natančneje usmerili nadaljnje delo oziroma preučevanje: prva k analizi okoliščin in primerov, v katerih so ZDA pripravljene uporabiti oboroženo silo, pa čeprav v nasprotju z mednarodnim pravom, druga pa k analizi delovanja oboroženih sil ZDA v okviru boja zoper terorizem.

Temelj za preučevanje okoliščin, ki po presoji ZDA ogrožajo bodisi njihovo nacionalno varnost bodisi mednarodni mir in varnost ter bi zato utegnile terjati uporabo oboroženih sil ZDA, so ameriške nacionalnovarnostne strategije. Te namreč opredeljujejo poglobitve vire ogrožanja in tudi predvideno spopadanje z njimi. Na njihovi podlagi je mogoče sklepati, v katerih primerih so ZDA pripravljene posredovati z vojaško silo. Po drugi strani pa je na podlagi analize dejanskih posredovanj z oboroženo silo mogoče ugotoviti, v kolikšni meri ZDA pri posredovanju spoštujejo mednarodno pravo. Zato sem za podkrepitev prve delovne teze preučila razvpita primera posredovanj na Kosovu leta 1999 in v Iraku leta 2003, za podkrepitev druge pa akcijo, v kateri so ZDA v Pakistanu leta 2011 ubile Osamo bin Ladna.

V raziskovanju sem uporabila tako primarne vire kot sekundarne. Med primarnimi so najpomembnejše že opisane nacionalnovarnostne strategije ter Ustanovna listina Organizacije

združenih narodov (UL OZN), veljavno mednarodno pravo s področja uporabe oboroženih sil, oboroženih spopadov in mednarodnega varstva človekovih pravic, resolucije Varnostnega sveta Organizacije združenih narodov (VS) in Generalne skupščine (GS). Med sekundarnimi viri sem uporabila predvsem dela avtorjev, ki se ukvarjajo s področjem mednarodnih odnosov in mednarodnega prava, verodostojna magistrska in doktorska dela, strokovne članke o obravnavanih temah, mnenja nevladnih organizacij in strokovnih komisij, ki so se ukvarjale z aktualno problematiko, ter informacije, ki so jih posredovali tiskovni agenciji STA in Reuters ter mreži BBC in Al Jazeera. Z analizo in interpretacijo sekundarnih virov sem pojasnila in umestila v kontekst najpomembnejše pojme ter njihov razvoj. Pri opredelitvi nekaterih pojmov sem poleg sekundarnih virov uporabila tudi primarne, saj sem nekatere definicije oziroma opredelitve pojmov našla v deklaracijah, konvencijah in resolucijah. Za odnos ZDA do uporabe oboroženih sil je bila bistvena analiza in interpretacija obravnavanih treh nacionalnovarnostnih strategij oziroma njihovih določil o uporabi sile, z vidika razvoja na tem področju pa tudi njihova primerjava. Z analizo primerov pa sem ugotavljala dejanske značilnosti posredovanj ZDA in njihovo skladnost z mednarodnim pravom.

Vsebinska podlaga velikega dela te naloge je, kot rečeno, analiza primarnih virov. Interpretacije pravil pogodbenega prava temeljijo na razlagalnih pravilih Dunajske konvencije o pravu mednarodnih pogodb, ki jih ta obravnava v svojem 3. oddelku. Med najpomembnejšimi določili konvencije je določba, da se pogodba "razlaga v dobri veri v skladu z običajnim pomenom izrazov v mednarodni pogodbi v njihovem kontekstu ter glede na njen predmet in namen", pri čemer se v kontekst štejejo tudi poznejši dogovori glede razlage pogodbe in poznejše dejanske uporabe pogodbe (31. člen). Kot dodatna sredstva za razlago pa so v Dunajski konvenciji predvideni predvsem pripravljeno delo in okoliščine, v katerih je bila sklenjena pogodba (32. člen). Na izjemen pomen konvencije za razumevanje mednarodnega pogodbenega prava opozori tudi knjiga Mednarodno kazensko pravo (Ambrož in drugi 2012), ki je plod sodelovanja skupine slovenskih pravnikov. V njej tako Škrkova (2012a, 59) opozori, da so se številne določbe konvencije že uveljavile kot mednarodno običajno pravo.

In še pojasnilo o metodah, uporabljenih za raziskovanje obravnavanih vej mednarodnega prava (mednarodno pravo uporabe sile in pravo oboroženih spopadov). Pavčnik (2011, 26) navaja pet poglavitnih metod raziskovanja prava: dogmatično, aksiološko, sociološko, zgodovinskopravno in primerjalnopravno metodo, ob čemer poudarja, da znanost povezuje

metode in ne uporablja zgolj ene od njih. Za to nalogo sta sledeč razlagi Pavčnika (2011, 4–46) pomembni zlasti dogmatična metoda, ki analizira normativne pravne akte in njihovo vsebino (torej pozitivno, veljavno pravo) ter aksiološka metoda oziroma metoda vrednotenja (če se zgodi nekaj, naj bi temu sledila določena pravna posledica). V manjši meri se magistrska naloga opira tudi na sociološko metodo, in sicer v delih, kjer je govor o vprašanju legitimnosti nekaterih dejanj oziroma o njihovih posledicah. Pri analizi pravnih virov je namreč treba upoštevati tudi družbena razmerja in interese, ki jih urejajo formalni pravni viri (Pavčnik 2011, 47). Značilna razlaga, ki sodi v okvir te metode, je teleološka (Pavčnik 2011, 48). Ta je denimo uporabna pri razlagi UL OZN, ko se posamezna določila interpretirajo z namenom, ki ga ima listina kot celota. Posamični členi (in njihova vsebina) namreč niso ostro ločeni drug od drugega, temveč se povezujejo in s tem pomensko dopolnjujejo med seboj. Za nekatera podpoglavja je ključna tudi zgodovinskopravna metoda, saj omogoča prikaz razvoja mednarodnega prava na obravnavanih področjih. Kot pomožni vir pa so pri obravnavi nekaterih vprašanj pomembna tudi sodna praksa (odločitve in mnenja mednarodnih sodišč) ter mnenja uglednih pravnikov. Vse naštetje metode obravnave in razlage mednarodnega prava uporabe oborožene sile in prava oboroženih spopadov so izbrane za čim bolj temeljito in celovito obravnavo predmeta preučevanja.

Zaradi zelo velike obsežnosti obeh pravnih vej je bilo zaradi prostorske omejitve nujno osredotočenje na (za to nalogo) bistvena vprašanja, saj je bilo nemogoče zajeti vsa. Največja težava, ki sem jo imela pri raziskovanju, je terminološke narave. Pri nekaterih pojmih – tako pri njihovem poimenovanju kot tudi pri opredelitvi njihove vsebine – je namreč precej nejasnosti in nedoslednosti. Najbolj očiten primer tega je zamenjevanje pomena pojmov preventivna in preemtivna samoobramba. V podpoglavju, ki se ukvarja s tem, sem natančno pojasnila, v kakšnem smislu ju obravnavam, pri tem pa – da bi se izognila še dodatnim nejasnostim – zanj nisem iskala ustreznih izrazov v slovenščini, temveč sem ju uporabljala kot tujki.

2.2 STRUKTURA

Uvod magistrskega dela vsebuje asociacije na pojem oborožene sile. V njih je tudi izvor tega dela, saj so prav te miselne povezave oziroma vprašanja, ki se porajajo ob njih, vzrok, da sem se lotila raziskave obravnavane tematike. V uvodnih mislih sem tudi pojasnila, zakaj je obravnavana problematika posredovanja oboroženih sil ZDA pomembna in aktualna, zakaj v svetu vsakokrat vzbudi ogromno pozornosti ter zakaj mnenja o tem vsakokrat razdelijo akterje mednarodne skupnosti na privrženca in nasprotnike.

V drugem poglavju, ki sledi uvodu, sem opredelila cilje in namen magistrskega dela. V njem sta oblikovanje in kratka obrazložitev izbranih tez in metodološkega okvirja (2.1) ter struktura naloge (tudi to podpoglavje 2.2).

Tretje poglavje je v celoti namenjeno mednarodnemu pravu uporabe sile. V njem je v prvem podpoglavju (3.1) predstavljen razvoj načela prepovedi uporabe sile, v nadaljevanju pa vsebina in pomen tega načela (3.2). Tretji del poglavja (3.3) je namenjen izjemam, ki odstopajo od načela prepovedi uporabe sile. Med temi sta najpomembnejši (edini, ki sta predvideni v UL OZN) samoobramba (3.3.1) in uporaba sile, ki jo avtorizira VS (3.3.2). Drugo poglavje poleg tega obravnava še vprašanje uporabe sile v primeru humanitarne intervencije (3.3.2.1) ter tretjo izjemo, ki odstopa od prepovedi uporabe sile, ki se je uveljavila v mednarodnem pravu, to je uporabo sile v primeru izvrševanja pravice naroda do samoodločbe (3.3.3).

Četrto poglavje je vsebinsko nadaljevanje drugega; razpravi o tem, kdaj je uporaba sile v mednarodnem pravu dopustna, namreč v četrtem poglavju sledi analiza mednarodnega prava oboroženih spopadov. To obsežno pravno področje je kodificirano v različnih dokumentih, hkrati pa so številna njegova načela tudi del občega običajnega prava, zato sem za lažje razumevanje najprej opredelila najpomembnejša načela in njihove vire. V ločenih podpoglavjih (4.1 in 4.2) sem nato razdelala vsebino in pomen haškega (vojnega) prava in ženevskega (humanitarnega) prava, čeprav se veji zdaj močno prepletata in je s tega vidika govor o skupnem poimenovanju pravo oboroženih spopadov. Drugi dve podpoglavji sta namenjeni analizi odgovornosti v mednarodnem pravu; tako mednarodni kazenski odgovornosti posameznika (4.3) kot mednarodni odgovornosti držav (4.4).

Peto poglavje obravnava določila o uporabi sile v ameriških NVS v letih 2002, 2006 in 2010. Vsako od treh strategij z vidika določil o uporabi sile in njihovi skladnosti z mednarodnim pravom obravnava posebej (podpoglavja 5.1, 5.2 in 5.3). V podpoglavju 5.4 pa strategije primerjam med seboj z vidika obravnavanih določil.

Šesto poglavje vsebuje analizo uporabe oboroženih sil ZDA na dveh izbranih primerih. Prvi je posredovanje zveze NATO na Kosovu leta 1999 (6.1), drugi pa posredovanje koalicijskih sil v Iraku leta 2003 (6.2). V obeh primerih je analizirana tako dopustnost uporabe sile (skladnost z mednarodnim pravom uporabe oborožene sile) kot tudi skladnost posredovanja z mednarodnim pravom oboroženih spopadov.

Kot tretji kontroverzni primer uporabe oboroženih sil ZDA posebej, v sedmem poglavju, preučujem akcijo, v kateri so ameriške sile po navodilu predsednika Baracka Obame v Pakistanu maja 2011 ubile Osamo bin Ladna. Ta primer se namreč v več značilnosti bistveno razlikuje od prej obravnavanih dveh. Zaradi tega je tudi obravnavan v posebnem poglavju. To sicer po svoji strukturi sledi vsebinam prejšnjih poglavij, saj problematičnost akcije obravnava tako z vidika prava uporabe sile kot tudi z vidika prava oboroženih spopadov. Poleg tega me je pri raziskovanju tega primera poleg prve delovne teze vodila tudi druga, torej, da v boju zoper terorizem tudi ZDA same uporabljajo teroristične metode. Zato sem v sedmem poglavju najprej predstavila nekaj ključnih značilnosti terorizma in njegovega delovanja (7.1), v nadaljevanju pa položaj terorizma v mednarodnem pravu (7.2), še zlasti povezavo med terorističnimi dejanji in pravico držav do samoobrambe ter ukrepi VS (7.2.1). Nato sem v posebnem podpoglavju preučila posredovanje, v katerem je bil ubit bin Laden (7.3), in to najprej z vidika skladnosti z mednarodnim pravom (7.3.1), nato sem iskala še podobnosti posredovanja s potmi in metodami, značilnimi za terorizem (7.3.2).

S sedmim poglavjem se konča osrednji del magistrskega dela. V osmem poglavju sledijo le še sklepne misli v zvezi s temami, ki so podrobno obravnavane v prejšnjih poglavjih, ter podkrepitev postavljenih tez.

3 UPORABA SILE V MEDNARODNEM PRAVU

Že samo poimenovanje mednarodnega prava pove, da gre za pravni sistem, ki se uporablja v mednarodni skupnosti. Pojem mednarodna skupnost pa se v mednarodnem pravu, kot pravi Türk (2007, 24), definira kot skupnost "vseh držav sveta in tiste oblike njihovega sodelovanja, ki izražajo globalno naravo mednarodnega prava". Poudarek je torej na državah kot temeljnih, a ne edinih subjektih mednarodnega prava. To je zato mogoče razumeti kot "sklop norm, pravil in praks, ki so jih ustvarili države in drugi delovalci, da bi omogočili različne družbene cilje, od reda in sobivanja do pravičnosti in človeškega razvoja." (Reus-Smit 2008, 100) Mednarodno pravo kot sklop pravnih pravil je zavezujoče za subjekte mednarodnega prava (Švarc 2011, 26). Države tako pravila mednarodnega prava priznavajo kot obvezujoča, kar potrjuje dejstvo, da si ob kršitvah pravil te prizadevajo upravičiti z nujnostjo in izjemnimi okoliščinami ali pa celo dokazati, da kršitev sploh ni bilo (Benko v Peter in Brglez 2007, 825). Da je temeljni namen mednarodnega prava prav urejanje odnosov v mednarodni skupnosti oziroma postavljanje pravil za delovanje v njej, poudarja tudi Türk (2007, 19), ki ga opredeljuje kot "sistem pravnih načel in norm, s katerimi so določene pravice in obveznosti subjektov mednarodnega prava v njihovih medsebojnih odnosih in v mednarodni skupnosti."

Prostor delovanja mednarodnega prava je torej mednarodno okolje, subjekti, na katere se nanaša, pa so subjekti mednarodnega prava. Te je mogoče najbolj preprosto definirati kot entitete, ki so zmožne posedovati in uveljavljati mednarodne pravice in dolžnosti; med temi subjekti pa so najpomembnejše države (Brownlie 2003, 57–58). Kot meni Türk (2007, 19), imajo zato prav države odločilno vlogo tako pri ustvarjanju in izvajanju, pa tudi pri sankcioniranju načel in norm mednarodnega prava. Ena od ključnih pravic države je suverenost. Mednarodni pravniki, tudi Türk (2007, 98), pa ob tem opozarjajo, da suverenost ni absolutna, saj vsako državo pri njenem izvajanju omejuje prav mednarodno pravo. To se je – zgodovinsko gledano – razvijalo kot meddržavno pravo, torej na podlagi dogovorov med državami ali vsaj na podlagi njihove privolitve.

Za začetek sodobnega sistema mednarodnih odnosov, temelječega na moderni državi, se je uveljavila letnica 1648, ko je bil sklenjen vestfalski mir. S sporazumoma iz Münstra in Osnabrücka, ki ga sestavljata, so namreč določili ozemeljske meje, ki jih je priznala večina tedanjih evropskih držav, iz tega pa so izhajala tudi pravila obnašanja za ohranitev ravnovesja

moči med njimi (Benko 2000, 74). Sporazuma sta ključna zaradi uveljavitve načela *cuius regio eius religio* oziroma *čigar ozemlje, tega vera*. Vladar je torej postal tisti, ki je določil vero svojega ozemlja. Z načelom ozemeljske suverenosti, v kateri so si bile države enakopravne, je vestfalski mir končal desetletja verskih vojn v Evropi, z njim je nastala tudi podlaga moderne države. Opredeljeni so bili ključni elementi zanjo: ljudstvo, ozemlje in vlada (Russett in Starr 1996, 130). Prav ti elementi – stalno prebivalstvo, ozemlje in vlada, poleg tega pa še sposobnost vzpostavljanja odnosov z drugimi državami – namreč državo kot subjekt opredeljujejo v sodobnem mednarodnem pravu. Kljub poudarjanju pomena vestfalskega miru pa Reus-Smit (2008, 103–104) opozarja, da je mednarodni pravni sistem številne zdajšnje značilnosti pridobil šele konec 18. in v začetku 19. stoletja, ko sta legitimnost absolutistične države, utemeljene s sklicevanjem monarhov na oblast, dano od boga, nasledili načeli liberalizma in nacionalizma. Namreč, kot pravi (Reus-Smit 2008, 109), so tedaj "pravo začeli razumevati kot nekaj pogodbenega med pravnimi subjekti ali njihovimi predstavniki, mednarodno pravo pa kot izraz medsebojne volje držav." Z nastankom Svete alianse na Dunajskem kongresu leta 1815 se je v Evropi utrdila legitimnost tedanjih vladavin. Te so se začele med seboj dogovarjati tudi o pomembnih mednarodnih vprašanjih, obdobje do 1. svetovne vojne pa je bilo za mednarodno pravo prav na podlagi prakse držav (na primer mirovni konferenci v Haagu v letih 1899 in 1907) obdobje napredka (Türk 2007, 35–36).

Prvi svetovni vojni je leta 1919 z ustanovitvijo Društva narodov sledil poskus preprečitve morebitne nove morije svetovnih razsežnosti, vendar ni bil uspešen. Po drugi svetovni vojni je bila ustanovljena Organizacija združenih narodov, ki temelji na sistemu kolektivne varnosti. Njen osnovni namen je ohranjati mednarodni mir in varnost, kar pomeni predvsem preprečevati uporabo oborožene sile. O nalogah in pristojnostih Organizacije, povezanih z uporabo sile, bo govor v nadaljevanju. Najprej pa o razvoju in pomenu načela prepovedi uporabe sile, ki je eno od temeljnih načel sodobnega mednarodnega prava.

3.1 RAZVOJ NAČELA PREPOVEDI UPORABE SILE

Prepoved uporabe sile je ena od temeljnih norm mednarodne skupnosti po drugi svetovni vojni (Peter in Brglez 2007, 829). Do 20. stoletja se to načelo ni uveljavilo v mednarodnem pravu. Za uporabo sile je namreč mednarodnopravna podlaga postala obvezna šele v 20. stoletju (Kovačič 2004, 8). Še v 19. stoletju je tako vojna v Evropi pogosto obveljala kot skrajno sredstvo za reševanje sporov med državami (Brownlie 2003, 697), saj sta bili suverenost in pravica do vojne "tako močni značilnosti držav, da dvom vanju enostavno ni bil mogoč." (Wilson v Veber Šajn 2003, 9). Pomembna razvojna točka pri omejevanju svobodnega odločanja držav za vojno sta bili haški mirovni konferenci v letih 1899 in 1907, na katerih so kodificirali mednarodno vojno pravo. Vojno so s tem omejili s pravnim okvirom, a je kljub temu ostala legitimno sredstvo držav za uresničevanje njihovih interesov in reševanje konfliktov (Benko 2000, 159).

Praksa držav v zvezi z vprašanjem vojne v 19. stoletju je po mnenju Brownliea (2003, 697) pomembna tudi za razumevanje pristopa do tega vprašanja, ki so ga pozneje uporabili v Paktu Društva narodov. Sklenili so ga po prvi svetovni vojni kot del Versajske mirovne pogodbe z Nemčijo; veljati je začel 20. januarja 1920 in je vzpostavil sistem kolektivne varnosti. Z Društvom narodov so se, kot poudarja Benko (2000, 161), "uresničile težnje postaviti mednarodno varnost in mednarodni mir v multilateralne institucionalne okvire". Pakt tako pomeni tudi začetek razvoja prepovedi uporabe sile, saj je delno omejil silo in jo dovoljeval v primeru, ko državi ni uspelo mirno rešiti spora (Türk 2007, 512). Uporabi vojne so v Društvu narodov postavili postopkovne omejitve, če so bile te izčrpane, pa je bila še naprej dovoljena (Brownlie 2003, 697). Velik problem društva je bil tudi nesodelovanje oziroma umik sodelovanja nekaterih sil. ZDA na primer niso bile nikoli članica društva, čeprav ameriški predsednik Woodrow Wilson velja za njegovega idejnega očeta. Poleg tega je bilo društvo neučinkovito, ker njegov Svet ni deloval nepretrgano, temveč je sestankoval le občasno, dajal pa je lahko le predloge in ni imel pristojnosti sprejemanja zavezujočih odločitev (Kovačič 2004, 12). Čeprav je čas pokazal, da Društvo narodov v svojem cilju ohranjanja mednarodnega miru ni bilo učinkovito, pa kljub temu pomeni pomemben korak k razvoju načela prepovedi uporabe sile v mednarodnem pravu. Vse od njegove ustanovitve – kot rečeno, ni prepovedal vojne, temveč je le omejil pravico do nje – so se sicer nadaljevala prizadevanja za dopolnitev sistema kolektivne varnosti, da bi ta postal učinkovitejši.

Avgusta 1928 je 15 držav (med njimi ZDA, ki so tudi depozitar pogodbe), ki so se jim pozneje pridružile še druge, sklenilo tako imenovani Briand-Kellogov pakt. Veljati je začel julija 1929 in velja še danes, v njem pa se pogodbenice odpovedujejo vojni. Kot je zapisano v preambuli pakta, nato pa še v njegovem 1. členu, se države odpovedujejo vojni kot instrumentu nacionalne politike. S paktom je tako prepoved uporabe sile postala veljavno načelo mednarodnega prava, vendar so pri tem obstajale izjeme (Kovačič 2004, 12). Pakt namreč ni predvideval ukrepov zoper državo, ki bi uporabila silo in se pri tem sklicevala na samoobrambo, kar pomeni, da ni bil učinkovit pri preprečevanju samovoljne uporabe oborožene sile (Benko 2000, 199–200). Čeprav se je izkazalo, da pakt – podobno kot pred njim Društvo narodov in pozneje sprejeta Pogodba Saavedra Lamas¹ - ni uspel preprečiti samovoljne uporabe sile, je bil kljub temu pomemben korak k poznejši uveljavitvi načela prepovedi uporabe sile v mednarodnem pravu. Na njegovi podlagi je namreč pred sprejetjem UL OZN začelo nastajati običajno pravo o prepovedi uporabe sile in je torej v tem pogledu predhodnik pravnega režima Organizacije združenih narodov (Brownlie 2003, 698–699).

S koncem 2. svetovne vojne se je začelo najdaljše obdobje miru med velesilami od nastanka modernega sistema držav. Z nastankom Organizacije združenih narodov – UL OZN je začela veljati 24. oktobra 1945 – je namreč prepoved uporabe sile dobila pomembno mesto v mednarodnem pravu, saj je postala univerzalna. V UL OZN prepovedana uporaba sile ima namreč "tudi naravo kogentnega pravnega pravila mednarodnega prava" (Dinstein v Švarc 2011, 66). To pomeni, da se države ne morejo dogovoriti za uporabo sile, ki bi bila kakor koli v neskladju s prepovedjo uporabe sile iz UL OZN; kogentno pravilo se namreč lahko zamenja le z razvojem poznejšega, novega kogentnega pravila (Švarc 2011, 67). Poleg kogentnih (*ius cogens*) sicer mednarodno pravo pozna tudi dispozitivne norme. V primeru kolizije prevladajo prve; v praksi to pomeni, da pogodbe, ki bi nasprotovale načelom UL OZN, ne bi veljale (Türk 2007, 60).

Prepoved uporabe sile zavezuje vse države. Vsebujejo jo vse tri kategorije pglavitnih formalnih virov mednarodnega prava, ki jih opredeljuje 38. člen statuta Meddržavnega sodišča, to so mednarodne pogodbe, običajno mednarodno pravo in splošna načela. Pri tem je pomembno opozorilo Türka (2007, 52–53), da je zaradi univerzalnega značaja Organizacije

¹ K tej pogodbi, poimenovani po argentinskem zunanjem ministru, so pristopile ZDA, južnoameriške in nekatere evropske države. Pogodba obsoja agresivno vojno in določa, da je treba spore reševati izključno po mirni poti (1. člen), pogodbenice pa tudi zavezuje, da ne z diplomatskimi ne z vojaškimi sredstvi ne bodo posegle v notranje zadeve drugih držav (3. člen).

združenih narodov univerzalen tudi pomen določb 38. člena statuta, ki je bil sprejet kot priloga UL OZN. Preambula UL OZN (ki sicer ni pravno zavezujoča) omenja obvarovanje pred strahotami vojne, ohranjanje mednarodnega miru in varnosti ter potrebo po določitvi poti, da se oborožena sila (razen v splošnem interesu) ne bo uporabljala. Varovanje miru in varnosti ter preprečevanje groženj in kršitev miru je v UL OZN opredeljeno kot eden od ciljev (1. člen), uporaba sile in grožnja z njo pa sta izrecno prepovedani kot eno od temeljnih načel (4. odstavek 2. člena). Pakt Društva narodov je zožil pravico do vojne, Briand-Kellogov pakt je prepovedal vojno oziroma so se ji pogodbenice odpovedale, UL OZN pa je nadaljevala to delo z zavezo članic, da se bodo vzdržale uporabe sile in groženj s silo, kar pomeni bistveno spremembo v položaju, pravicah in dolžnostih držav (Benko 2000, 269).

Še podrobneje o uporabi sile govori tako imenovana Deklaracija sedmih načel (njeno uradno ime je Deklaracija o načelih mednarodnega prava o prijateljskih odnosih in sodelovanju med državami v skladu z Ustanovno listino Organizacije združenih narodov), ki je bila sprejeta kot priloga resolucije GS oktobra 1970. Sprejeli so jo soglasno in je potrdila "širok normativni okvir prepovedi uporabe sile" (Veber Šajn 2003, 29), Meddržavno sodišče pa jo je "označilo za izraz običajnega mednarodnega prava" (Türk 2007, 513). V preambuli deklaracije je poudarjena zaveza iz UL OZN o ohranjanju mednarodnega miru in varnosti na podlagi svobode, enakosti, pravičnosti in spoštovanja temeljnih človekovih pravic ter spoštovanja načel mednarodnega prava. Preambula v nadaljevanju poudari suvereno enakost držav in njihovo dolžnost, da se ne vmešavajo v zadeve drugih držav, opozori pa tudi na dolžnost držav, da se v medsebojnih odnosih vzdržijo uporabe sile ter da rešujejo spore z miroljubnimi sredstvi. Med sedmimi načeli, ki so izrecno naštet v preambuli deklaracije (ter nato v nadaljevanju vsako posebej razčlenjeno), je torej tudi načelo, naj se države v medsebojnih odnosih vzdržijo groženj s silo ali uporabe sile zoper ozemeljsko celovitost ali politično neodvisnost druge države. Prav to načelo je v deklaraciji razčlenjeno kot prvo. Med drugim izrecno poudarja, da kršitev tega načela pomeni kršitev mednarodnega prava, agresivno vojno pa opredeli kot zločin proti miru. Kot v svojih pojasnilih poudari Türk (2007, 513), je pri tem še zlasti "poudarjena prepoved uporabe tistih vrst sile, s katerimi se kršijo državne meje in demarkacijske črte ali samoodločba narodov." Deklaracija tudi prepoveduje organiziranje in podžiganje državljanskih vojn ali terorističnih akcij v drugi državi ter njihovo podpiranje na lastnem ozemlju.

Decembra 1974 je GS potrdila resolucijo, s katero je sprejela dokument Definicija agresije.² Ta v preambuli spomni, da je eden od temeljev Organizacije združenih narodov ohranjanje mednarodnega miru in varnosti ter preprečevanje groženj miru in dejanj agresije. To preambula označi za najbolj resno in nevarno obliko nezakonite uporabe sile, zaradi česar je nujna njena definicija. V 1. členu je agresija opredeljena kot "uporaba oborožene sile države zoper suverenost, ozemeljsko celovitost ali politično neodvisnost druge države ali ki je na kakršenkoli drug način v nasprotju z Ustanovno listino Združenih narodov". Uporaba oborožene sile, ki je v nasprotju z UL OZN, je – tako določa 2. člen resolucije – *prima facie* dokaz dejanja agresije, vendar lahko VS odloči, da zaradi drugih upoštevanja vrednih okoliščin konkretno dejanje ni bilo agresija. Sicer pa so v 3. členu kot dejanja agresije med drugim naštet napad oboroženih sil države na ozemlje druge države in na njene kopenske, morske ali zračne sile, bombardiranje druge države in uporaba orožja zoper njo, pošiljanje oboroženih skupin in plačancev v drugo državo. Ta seznam pa ni dokončen, saj 4. člen določa, da lahko o morebitnih drugih dejanjih agresije odloči VS. Agresivna vojna je (5. člen) zločin proti mednarodnemu miru, iz katerega izhaja mednarodna odgovornost.

Načelo prepovedi uporabe sile obravnava tudi Helsinška sklepna listina, sprejeta avgusta 1975 ob koncu zasedanja Konference o varnosti in sodelovanju v Evropi, ki je temelj današnjega delovanja Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi. Listina, ki sicer ni pravno zavezujoča, našteva 10 temeljnih načel (tako imenovani dekalog), med katerimi je kot drugo načelo omenjeno vzdržanje groženj s silo in uporabo sile. V pojasnitvi tega načela listina – tako kot pred tem UL OZN in Deklaracija sedmih načel – navaja, da se bodo države v medsebojnih odnosih vzdržale groženj s silo in uporabe sile zoper ozemeljsko celovitost ali politično neodvisnost druge države, in to tako neposredne kot posredne uporabe sile.

Novembra 1987 je GS z resolucijo sprejela Deklaracijo o povečanju učinkovitosti načela vzdržanja uporabe sile in groženj z njo v mednarodnih odnosih. Deklaracija v preambuli poudari potrebo po uresničevanju prepovedi uporabe sile ter spomni, da je to načelo zapisano v 4. točki 2. člena UL OZN in potrjeno v številnih mednarodnih instrumentih. Preambula tudi potrdi zavezo iz UL OZN po ohranjanju mednarodnega miru in varnosti, izraža prepričanje, da v dobi jedrskega orožja ni alternative miroljubnim odnosom med državami, ter opozori na nevarnost terorizma. Dolžnost odpovedi državam grožnji s silo in uporabi sile je zapisana tudi v

² Resolucija sicer ne zavezuje VS, a se je najverjetneje tudi na njeni podlagi razvijal pojem zločina (hudodelstva) agresije, kot ga bo upoštevalo Mednarodno kazensko sodišče.

1. točki deklaracije, ki nespoštovanje te dolžnosti opredeljuje kot kršitev mednarodnega prava, s katero nastane mednarodna odgovornost. 2. točka načelo prepovedi uporabe sile označi kot univerzalno in zavezujoče. Med dejanji, ki so po mednarodnem pravu prepovedana, 6. točka deklaracije med drugim omenja organiziranje in spodbujanje terorističnih dejanj ter sodelovanje v teh dejanjih, po 7. točki pa je izrecno prepovedano tudi oboroženo posredovanje v drugi državi. Ob morebitnem oboroženem napadu imajo države, kot omenja 13. točka deklaracije, v skladu z UL OZN pravico do individualne in kolektivne samoobrambe.

Tudi po koncu hladne vojne so Združeni narodi in regionalne organizacije sprejeli več dokumentov, ki se nanašajo na uporabo sile. Veliko med njimi je povezanih z opredeljevanjem terorizma oziroma terorističnih dejanj (ter njihovim zatiranjem) ter z grožnjo, ki jo za mednarodni mir in varnost predstavlja orožje za množično uničevanje. O terorizmu in boju proti temu bo podrobneje govor v enem od prihodnjih poglavij. Na tem mestu pa je treba omeniti še en izjemno pomemben dokument, ki se ukvarja z agresijo kot z dejanjem, prepovedanem v mednarodnem pravu. Agresija je omenjena tudi v Rimskem statutu (Statutu Mednarodnega kazenskega sodišča), sprejetem leta 1998, ki v prihodnje predvideva pristojnost tega sodišča tudi za sojenje v primerih agresije, torej v primerih, ko gre za kaznivo dejanje, za katero je mednarodno kazensko odgovoren posameznik.

Vsi naštetih primeri opisujejo zgodovinski razvoj mednarodnega prava na področju prepovedi uporabe sile. Kot poudarja Türk (2007, 514), je ta razvoj po 2. svetovni vojni "okrepil avtoriteto prepovedi uporabe sile, ki je postala – kljub občasnim kršitvam – nesporno kogentno pravilo mednarodnega prava." Konec hladne vojne, ki je prinesel končanje zgodovinskega obdobja, zaznamovanega z blokovsko delitvijo, tekmovalnostjo (tudi oboroževalno), stalnim vzpostavljanjem ravnovesja med zahodom in vzhodom ter pogosto blokado delovanja VS, je prinesel tudi novo soočenje z realnostjo na področju vsebine prepovedi uporabe sile. Končanje blokovske delitve namreč ni končalo tudi "globokih razhajanj med državami glede vloge ter institucionalnih in vsebinskih pogojev uporabe sile v mednarodnih odnosih" (Švarc 2011, 18). V nadaljevanju bo govor o vsebini in pomenu prepovedi uporabe sile v sistemu sodobnega mednarodnega prava, zlasti v okviru Organizacije združenih narodov, saj je ta danes temelj kolektivne varnosti.

3.2 VSEBINA IN POMEN NAČELA PREPOVEDI UPORABE SILE

Po drugi svetovni vojni se je močno povečalo število držav, hkrati pa je naraščalo tudi število mednarodnih organizacij in njihov pomen v urejanju mednarodnih odnosov; najpomembnejša med njimi je Organizacija združenih narodov (Benko 2000, 261). Sedež ima v New Yorku, sporazum o tem pa je "izraz mednarodnopravne subjektivitete OZN, določene v 104. členu Ustanovne listine." (Türk 2007, 324) Listina je zdaj "ključni mejnik v razvoju sodobnega mednarodnega prava uporabe sile." (Švarc 2011, 61) Njene določbe ustvarjajo obveznosti *inter partes*, torej za pogodbenice, a je zdaj široko sprejeto stališče, da so nekateri deli listine, med njimi prepoved uporabe sile, že postali tudi del običajnega prava in kot taki veljajo za vse države, tudi nečlanice (Švarc 2011, 61–62). Najpomembnejše cilje organizacije našteva preambula UL OZN. Kot temeljna ideja je v njej poudarjeno ohranjanje mednarodnega miru in varnosti, kar je kot eden od ciljev opredeljeno tudi v 1. členu. Ta je sicer pomemben tudi z vidika, da "postavlja temelje tako načelu prepovedi uporabe sile kot tudi izjemam" od tega načela (Kovačič 2004, 16). Omenja namreč izvajanje skupnih ukrepov ob morebitnih grožnjah ali kršitvah miru (o izjemah, ki odstopajo od načela prepovedi uporabe sile, bo govor v podpoglavju 2.3).

Za doseg ciljev iz 1. člena UL OZN morajo organizacija in njene članice delovati po načelih, opredeljenih v 2. členu. V povezavi s ciljem ohranjanja miru in varnosti je najpomembnejša 4. točka 2. člena, ki pravi: "Vsi člani naj se v svojih mednarodnih odnosih vzdržujejo grožnje s silo ali uporabe sile, ki bi bila naperjena proti teritorialni nedotakljivosti ali politični neodvisnosti katerekoli države, ali pa ki bi bila kako drugače nezdržljiva s cilji Združenih narodov." Uporaba sile in grožnja s silo je torej kot eno od temeljnih načel po tej točki izrecno prepovedana. Pri tem je izjemno pomembno dejstvo, da (čeprav 4. točka 2. člena govori o prepovedi uporabe sile, ki velja za članice organizacije) to načelo kot pravilo običajnega mednarodnega prava velja za vse države, njegova kršitev pa lahko privede do mednarodne odgovornosti držav (Harris v Kovačič 2004, 16).

Prepoved uporabe sile je namreč, kot je bilo že večkrat poudarjeno, tudi del mednarodnega običajnega prava, torej nekodificiranega prava, ki se je razvilo iz običajev držav, ki jih spremlja pravna zavest. Norme običajnega prava so obče veljavne (*erga omnes*). Prepoved uporabe sile pa je vsebovana tudi v mednarodnih pogodbah in je torej del pozitivnega prava.

V tem primeru gre za partikularno pravo, ki velja le za stranke pogodbe (pogodbence), torej *inter partes*. "Mednarodno pogodbeno pravo praviloma jasneje določa vsebino pravnih norm in ima v današnjem času med vsemi pravnimi viri največji pomen." (Türk 2007, 53) Po drugi strani pa običajno pravo, ker se nenehno razvija, na nekaterih področjih pomembno dopolnjuje pogodbeno (Türk 2007, 54). Včasih se pravne norme običajnega in pogodbenega prava prekrivajo, a "/pogodbena ureditev nekega področja običajnega prava ne pomeni, da so relevantne norme običajnega prava prenehale veljati" (Türk 2007, 58), saj še naprej velja vsaka od njih (*ibid.*). To na primeru prepovedi uporabe sile pomeni, da kljub zapisu te prepovedi v mednarodnih pogodbah ta pravna norma še naprej obstaja tudi kot del mednarodnega običajnega prava. Prepoved uporabe sile je sicer poleg mednarodnega običajnega in pogodbenega prava tudi med splošnimi načeli mednarodnega prava. To so tista, ki "povezujejo sistem v celoto" in "ki so v našem času tudi kodificirana." (Türk 2007, 21) Sicer pa je osnovna razlika med pravnim načelom in pravilom ta, da načelo posreduje le neko vrednostno merilo, kako ravnati, ni pa neposredno uporabno; pravna pravila pa določajo vrsto ravnanja in so v tem smislu prisilna družbena pravila (Pavčnik 2011, 28–30).

38. člen statuta Meddržavnega sodišča sicer poleg zgoraj opredeljenih treh poglavitnih formalnih virov mednarodnega prava³ tudi določa, da se pri ugotavljanju pravnih pravil kot pomožni sredstvi uporabljata sodna praksa (judikatura) in mnenje najbolj uglednih pravnih strokovnjakov (doktrina). Poglavitni formalni viri vsebujejo pravne norme, pomožni pa le ugotavljajo njihovo vsebino in jih razlagajo (Türk 2007, 60). Prav razlaga vsebine je pogosto zelo pomembna, na primer tedaj, ko skušajo države svoja dejanja z ustrezno razlago umestiti v mednarodnopravni okvir. Teh primerov je precej prav pri uporabi oborožene sile, ko se pojavijo dvomi o tem, ali jo je država uporabila v skladu z mednarodnim pravom.

Statut Meddržavnega sodišča zaradi razvoja mednarodnega prava seveda ne obsega vseh njegovih dimenzij, kot so se razvile od sprejetja statuta do zdaj. V teh desetletjih so namreč nastali nekateri novi viri mednarodnega prava, ki jih statut ne omenja. Türk (2007, 62–63) v tem smislu opozarja na pravotvorno funkcijo dveh poglavitnih organov Organizacije združenih narodov – VS sprejema sklepe z obvezujočo močjo, ki so se vsebinsko

³ Po mnenju nekaterih avtorjev so med formalnimi viri tudi nekateri enostranski pravni posli. Türk (2007, 235–238), ki sicer ne deli tega mnenja, enostranske pravne posle opredeljuje kot tiste, ki jih subjekt mednarodnega prava opravi samostojno; med najbolj značilnimi so denimo priznanje, notifikacija in protest, za njihovo veljavnost pa veljajo enaki pogoji kot za druge mednarodnopravne posle, torej status subjekta mednarodnega prava, primerna oblika, pristna volja in dopustnost vsebine (Türk 2007, 235–238).

osamosvojili v samostojen vir mednarodnega prava, GS pa sprejema dokumente, ki včasih vsebujejo pravne norme in jih je zato v teh primerih treba obravnavati kot pravne vire. Primera dokumentov, ki sta se po mnenju Türka že zelo približala pojmu samostojnega pravnega vira in o katerih je že bil govor, sta Deklaracija sedmih načel in Helsinška sklepna listina. Deklaracija ima velik pomen pri ugotavljanju vsebine pravnih norm, saj vsebuje razlago in postopen razvoj določil UL OZN, Helsinška sklepna listina pa je akt, ki (čeprav ni pravno zavezujoč) vsebuje temeljna načela sodobnega mednarodnega prava (Türk 2007, 63). Kot meni Brownlie (2003, 14–15), določila sklepnih listin konferenc lahko dokazujejo obstoj običajnega prava, resolucije GS, ki sicer niso pravno zavezujoče, pa so lahko podlaga za nadaljnji razvoj mednarodnega prava ali pa utrjujejo pravila že delujočega običajnega prava. Pri kodifikaciji mednarodnega prava in tudi pri njegovem postopnem razvoju ima pomembno vlogo Komisija za mednarodno pravo, ki jo je leta 1947 ustanovila GS kot svoj strokovni organ. Pri tem sta še zlasti pomembni kodifikaciji na področju mednarodnega kazenskega pravosodja in mednarodne odgovornosti držav (Türk 2007, 63–68).

Zdaj pa nekaj več o vsebini prepovedi uporabe sile, kot jo določa UL OZN. Ta v 1. in 2. členu opredeljuje temeljne cilje oziroma načela organizacije, tako da sta ta dva člena "kodeks temeljnih pravil sodobnega mednarodnega prava na področju vzdrževanja mednarodnega miru in varnosti in mednarodnega sodelovanja." (Türk 2007, 325) Za preučevanje prepovedi uporabe sile je ključen 4. odstavek 2. člena, ki je skupaj z 51. členom temelj sodobnega mednarodnega prava, hkrati pa eno od njegovih najbolj kontroverznih področij (Gray 2004, 5–6). Kljub načelnemu soglasju, da je prepoved uporabe sile in grožnje s silo tudi del običajnega mednarodnega prava in *ius cogens* ter tako zavezuje vse države, namreč ni soglasja o obsegu te prepovedi (Gray 2004, 29).

Prepoved iz 4. točke 2. člena se ne nanaša le na vojno, temveč širše na uporabo sile, pa tudi na grožnjo s silo. Iz tega je mogoče sklepati, da je grožnja s silo po smislu izenačena s samo uporabo sile. V obeh primerih gre za kršitev temeljnih načel UL OZN, kar lahko pripelje do ukrepov VS, predvidenih v 41. in 42. členu, ter mednarodne odgovornosti držav. Ob morebitni kršitvi načela prepovedi ima država po 51. členu UL OZN pravico do samoobrambe. Med besedilom 2. in 51. člena pa je pomembna razlika. Četrta točka 2. člena govori o grožnji s silo ali uporabi sile brez njene natančnejše opredelitve, 51. člen pa določa pravico do samoobrambe ob morebitnem oboroženem napadu. Je torej tudi v 2. členu mišljena oborožena ali vsakršna sila? Danes je splošno sprejeto stališče, da gre za oboroženo silo

(Švarc 2011, 69). Ne nazadnje je ta pojem poleg 51. člena omenjen tudi v preambuli UL OZN. Preširoka razlaga pojma sila bi namreč lahko povzročila, da države ne bi mogle uporabiti na primer gospodarskega ali političnega pritiska na kršiteljico mednarodnega prava (Kovačič 2004, 19). Do tega se je opredelilo tudi Meddržavno sodišče v svoji sodbi leta 1986 v primeru Nikaragva (*Case concerning the military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*).⁴ Med drugim je presodilo, da ameriški gospodarski ukrepi zoper to državo niso bili oblika posredne intervencije in da ZDA s tem niso kršile načela mednarodnega običajnega prava o neintervenciji. Sodišče je torej gospodarske ukrepe obravnavalo v okviru načela o neintervenciji in ne načela o prepovedi uporabe sile. Uporaba politične in gospodarske sile zoper državo je torej sicer res poseg v njeno suverenost, vendar ni zajeta v načelo iz 2. točke 4. člena UL OZN, temveč se obravnava v okviru načela neintervencije (Harris v Veber Šajn 2003, 23). Podobno tudi fizična sila (ki ni vojaška) ni del pristojnosti načela prepovedi uporabe sile, temveč se obravnava v okviru načela neintervencije (Kovačič 2004, 19).

Po mednarodnem pravu pa ni prepovedana le neposredna sila (oborožen napad), temveč tudi uporaba posredne sile (posredna agresija), kot je sodelovanje države z drugo državo pri uporabi sile zoper tretjo državo, na primer z dovoljenjem, da pri tem uporabi njeno ozemlje (Kovačič 2004, 20). "Tako praksa držav in Združenih narodov kot mednarodna sodna praksa in doktrina potrjujejo stališče, da se prepoved uporabe sile v Ustanovni listini razteza tudi na »posredno« uporabo sile." (Švarc 2011, 70) Meddržavno sodišče se je v primeru Nikaragva glede tega vprašanja zavzelo za razlago, da ni prepovedana vsaka pomoč (Kovačič 2004, 20). Odgovor na vprašanje, ali gre pri določenem dejanju za kršitev 4. točke 2. člena UL OZN, je torej odvisen od posameznega primera in vseh njegovih okoliščin (Veber Šajn 2003, 25). Pomembno je tudi poudariti, da 4. točka 2. člena UL OZN prepoveduje uporabo sile, ki bi bila naperjena proti ozemeljski nedotakljivosti ali politični neodvisnosti katere koli države. Če je ta prepoved kršena, ima zasedena država pravico do samoobrambe (Harris v Kovačič 2004, 20); v primerih, ko uporabe sile ali grožnje z njo ni mogoče uvrstiti v kategorijo kršitev ozemeljske nedotakljivosti ali politične neodvisnosti, pa gre še vedno za dejanje, ki ni združljivo s cilji Združenih narodov (Kovačič 2004, 21). V 4. točki 2. člena UL OZN je namreč tudi določilo, da je prepovedana uporaba sile ali grožnja s silo, ki je nezdružljiva s cilji Združenih narodov.

⁴ Šlo je za tožbo Nikaragve proti ZDA zaradi ameriške podpore upornikom zoper vlado Nikaragve. Meddržavno sodišče je zavrnilo ameriško utemeljitev, da so ZDA delovale v kolektivni samoobrambi, ter presodilo, da so z urjenjem, oboroževanjem in financiranjem upornikov v Nikaragvi kršile prepoved intervencije in prepoved uporabe sile po mednarodnem običajnem pravu.

3.3 IZJEME, KI ODPSTOJAJO OD NAČELA PREPOVEDI UPORABE SILE

Uporaba sile je v sodobnem mednarodnem pravu prepovedana s kogentno normo, vendar nekatere izjeme odstopajo od te prepovedi. Po prevladujoči razlagi "pomeni vsaka čezmejna uporaba sile, ki je ni mogoče upravičiti s sklicevanjem na eno od izjem, izrecno predvidenih v drugih določbah mednarodnega prava, kršitev prepovedi iz četrtega odstavka 2. člena" UL OZN (Švarc 2011, 73). In katere so izjeme? V UL OZN sta predvideni le dve, in sicer ukrepi VS za ohranitev oziroma zagotovitev mednarodnega miru in varnosti ter individualna in kolektivna samoobramba ob morebitnem oboroženem napadu. Poleg teh dveh izjem v nadaljevanju obravnavam tudi uporabo sile v primerih humanitarnih intervencij, saj je to v zadnjih letih zelo aktualno vprašanje, ter v primeru, ko narod (ljudstvo) brani neodtujljivo pravico do samoodločbe. Najprej o samoobrambi.

3.3.1 SAMOOBRAMBA

Države se v praksi ob morebitni uporabi sile proti drugi državi skoraj vedno sklicujejo na samoobrambo in trdijo, da imajo pravico do nje, ker so bile žrtev oboroženega napada (Gray 2004, 95–96). To pravico jim podeljuje 51. člen UL OZN, ki določa, da nobena določba listine "ne krati naravne pravice do individualne ali kolektivne samoobrambe v primeru oboroženega napada na člana Združenih narodov, dokler Varnostni svet ne ukrene, kar je potrebno za ohranitev mednarodnega miru in varnosti." Z določitvijo pravice do samoobrambe kot naravne pravice, ki je ne krati nobena določba, je vzpostavljena hierarhija, po kateri ima pravica do samoobrambe prednost (Türk 2007, 514). Uporaba termina naravna pravica kaže na to, da pravica do samoobrambe temelji na običajnem pravu (Jennings in Watts v Veber Šajn 2003, 39), države pa s svojo prakso sklicevanja nanjo potrjujejo, da pravica do samoobrambe kot pravilo mednarodnega občega običajnega prava presega okvir UL OZN (Pogačnik v Kovačič 2004, 38).

Da je pravica do individualne in kolektivne samoobrambe tudi norma mednarodnega običajnega prava, potrjuje mnenje Meddržavnega sodišča v primeru Nikaragva. To je sicer pravico do samoobrambe omejilo zgolj na primer oboroženega napada. Pri tem je poudarilo,

da s tem pojmom ni mišljen le napad vojske, temveč tudi napad katerih drugih oboroženih skupin, ki jih država pošlje na ozemlje druge države, če je operacija po obsegu in učinkih taka, kot če bi jo izvedle redne oborožene sile. Sodišče je torej pravico do samoobrambe, podobno kot 51. člen UL OZN, omejilo na primer oboroženega napada. Z drugimi besedami: oborožen napad je konstitutivni pogoj samoobrambe (Pogačnik v Kovačič 2004, 38). Takšno pojmovanje ustreza tudi dejanski praksi držav in praksi VS (Gray 2004, 109). Samoobramba pa ni le ena od dveh nespornih izjem, ki odstopajo od prepovedi uporabe sile v mednarodnem pravu (poleg ukrepov VS), temveč tudi "edina splošno sprejeta možnost *enostranske* uporabe oborožene sile" (Švarc 2011, 89).

Ključna elementa pravice do samoobrambe, o katerih obstaja soglasje med državami, sta nujnost (*necessity*) in sorazmernost (*proportionality*), ki imata v praksi pomembno vlogo pri sklicevanju držav na samoobrambo (Gray 2004, 120–121). Država, ki se sklicuje na samoobrambo, pri njenem izvajanju ne sme preseči sile, ki je nujna za odvrnitev napada (Greenwood v Veber Šajn 2003, 45). V UL OZN elementa nista izrecno omenjena, sta pa del običajnega prava. Kot omejitvi samoobrambe pa sta omenjena tudi v več sodbah Meddržavnega sodišča, vključno s primerom Nikaragva (Gray 2004, 121). Pomembna je tudi povezava med pravico do samoobrambe in vlogo VS. Čeprav je namreč presoja o obstoju oboroženega napada in s tem sprožitve pravice do samoobrambe v pristojnosti napadene (ogrožene) države, pa ta pri tem ni neomejena (Švarc 2011, 10). UL OZN namreč v 51. členu napadeni državi nalaga proceduralno obveznost poročanja VS, saj dovoljuje izvajanje samoobrambe le do takrat, "dokler Varnostni svet ne ukrene, kar je potrebno za ohranitev mednarodnega miru in varnosti". Kot poudarja Jogan (1997, 141), mora torej država ukrepe takoj sporočiti VS. Določba pa ni povsem jasna v delu o tem, ali samoobramba preneha takoj, ko VS sprejme ukrepe, ali šele tedaj, ko ti začnejo učinkovati. Vendar je splošno sprejeto mnenje, da državi ni treba končati ukrepov samoobrambe, če agresor nadaljuje napade, VS pa je ukrepe sicer sprejel, a ti še ne učinkujejo (Greig v Veber Šajn 2003, 47). Če se "oboroženi napadi nadaljujejo, je napadena država upravičena do nadaljnjega sklicevanja na pravico do samoobrambe" (Kovačič 2004, 47), ko pa začnejo učinkovati ukrepi VS, pravica do samoobrambe preneha (Veber Šajn 2003, 47). Kolektivna samoobramba je ukrep, ki ga izvajajo več držav tako, da tiste, ki niso napadene, na strani napadene države nastopijo proti njenemu agresorju. Kot poudarja Brownlie (2003, 702–703), je Meddržavno sodišče v primeru Nikaragva pri kolektivni samoobrambi postavilo dva pogoja: napadena država mora razglasiti, da je napadena, ter zaprositi za pomoč.

Nujni pogoj za sprožitev pravice do samoobrambe je torej oborožen napad. Po mnenju Türka (2007, 514) je treba – glede na vsebino 51. člena UL OZN – dovoljeni obseg samoobrambe obravnavati restriktivno, a hkrati ni mogoče pričakovati, da bo država, če ve, da bo napadena, čakala prav do začetka napada. Postavi se torej vprašanje, ali zgolj načrtovanje napada sproži pravico do samoobrambe. Jogan (1997, 141) meni, da "niti zgolj sovražni namen ene, niti bolj ali manj subjektivne ocene druge (prizadete) strani ne zadoščajo kot podlaga za samoobrambo", in nadaljuje (*ibid.*): "š/ele izpolnitev določenih objektivnih kriterijev (poprejšnji oboroženi napad in začasnost akcije samoobrambe) so podlaga za opredelitev določene akcije kot samoobrambe." Dejanja, kot sta preventivna samoobramba in oborožena akcija zoper neoborožen napad, so tako po mnenju Jogana (1997, 141–142) dejanja agresije oziroma oborožena intervencija. Samoobramba je (kadar so za to izpolnjeni pogoji) nesporna pravica države, intervencija pa pomeni kršitev mednarodnopravnega načela neintervencije. Türk (2007, 514–515) glede tega poudarja, da vprašanje, ali se lahko samoobramba začne še pred dejanskim začetkom oboroženega napada (agresije), v praksi nima enoznačnega odgovora.

Merila za upravičenost do samoobrambe so postavili sredi 19. stoletja v primeru Caroline (Veber Šajn 2003, 48–49).⁵ Kot meni Türk (2007, 515), gre za formulacijo, ki je "š/e najbliže obče sprejemljivemu standardu" in ki je "v literaturi in praksi široko sprejeta". Gre za opredelitev, da je "samoobramba upravičena samo v primeru neposredne in neizogibne nevarnosti, ki ne omogoča izbora sredstev in časa za razmišljanje." (Webster v Türk 2007, 515) S tem je opisano merilo nujnosti, ki določa, da je samoobramba še pred dejanskim napadom na državo dopustna le v izjemnih primerih; formulacija pa v nadaljevanju postavi še drugo pomembno merilo, to je proporcionalnost, katerega kršitev utegne postati mednarodni delikt (Türk 2007, 515).

Dogajanje in razprave v mednarodni skupnosti v zadnjem desetletju, to je po napadu na Irak leta 2003, so pokazale, da samoobramba, kot je opredeljena v 51. členu UL OZN, obsega tudi preventivno samoobrambo, kot jo je pojmoval Webster (Peter in Brglez 2007, 836). Preventivna samoobramba je torej izjemoma dopustna le, kadar državi neizbežno grozi oborožen napad in nima na voljo drugih ukrepov. Kot ob tem opozarja Türk (2007, 516), sta

⁵ Caroline je bila ladja, s katero so Američani dobavljali pomoč kanadskim upornikom, ki so se bojevali proti britanski oblasti. Britanske sile so jo uničile. Nastal je spor med ZDA in Združenim kraljestvom, ki je bil povod za dopisovanje zunanjih ministrov obeh držav. V enem od teh pisem je leta 1941 ameriški zunanji minister Daniel Webster podal omenjeno definicijo samoobrambe.

namreč temeljni značilnosti sodobnega mednarodnega prava prepoved uporabe sile in restriktivna (ozka) razlaga pravice do samoobrambe, poskus širitve tega pojma pa ni bil široko sprejet. Ena od razlag za to je bojazen pred spodkopavanjem načela prepovedi uporabe sile (Henkin v Veber Šajn 2003, 51). Nekateri poskusi širitve pojma preventivne samoobrambe na način, da za njeno sprožitev ni več nujna neposredna nevarnost, so se sicer pojavili že v 80. letih 20. stoletja, a so se v mednarodni skupnosti obsežne in burne razprave o tem razvile šele potem, ko so omenjeno razširjeno pojmovanje samoobrambe začele glasno zagovarjati ZDA ob napadu na Irak (Peter in Brglez 2007, 830).

V zadnjem desetletju se je začel uporabljati nov izraz, preemptivna samoobramba (*preemptive self-defence*), ki ga nekateri avtorji uporabljajo, drugi ne. Najverjetneje se je v praksi razširil kot posledica napada na Irak leta 2003, ker ta po mnenju nekaterih avtorjev ni ustrezal pojmu preventivne samoobrambe (Kovačič 2004, 48). Obseg pojmovanja samoobrambe v primeru Iraka je bil namreč veliko širši od vsebine splošno sprejetega pojma preventivne samoobrambe po Websterjevem razumevanju. Preemptivna samoobramba se namreč od preventivne razlikuje v tem, da pri njej ni neposredne grožnje z napadom, temveč obstaja zgolj možnost, da se bo ta zgodil (Sharma v Kovačič 2004, 48). Za domnevni napad torej ni nikakršnih dokazov (Brownlie 2003, 702). Nekateri države, med njimi ZDA, pa zagovarjajo celo še širše stališče, to je, da je pravica do uporabe sile v samoobrambi iz 51. člena UL OZN uporabna tudi tedaj, kadar gre za varovanje državljanov v tuji državi brez njene privolitve.⁶

V obeh primerih gre za zelo široko pojmovanje pravice do samoobrambe, ki ga velika večina držav in velik del doktrine zavrača. Logike širokega pristopa do samoobrambe namreč ne podpirata "niti kontekstualna niti teleološka razlaga 51. člena in Ustanovne listine, poleg tega je neskladna tudi s prevladujočo prakso držav po letu 1945" (Gray v Švarc 2011, 92). V mednarodni skupnosti prevladuje mnenje, da za to ni pravne podlage (Cerar v Veber Šajn 2003, 58). Tiste (sicer redke) države, ki vendarle zagovarjajo to stališče, pa trdijo, da lahko silo v samoobrambi uporabijo še pred dejanskim napadom, in sicer tako za zavarovanje njihovega ozemlja kot tudi pripadnikov njihovih oboroženih sil v tujini (Gray 2004, 129–130). Zaradi kontroverznosti takšnega pojmovanja pa so se države, ki ga zagovarjajo, do terorističnih napadov 11. septembra 2001 zelo redko sklicevale nanj in so namesto širokega pojmovanja pravice do samoobrambe pravno podlago za svoja dejanja raje iskale v širšem

⁶ Na to so se na primer sklicevale ZDA leta 1979, ko so zajeli talce na ameriškem veleposlaništvu v Teheranu.

pojmovanju oboroženega napada, katerega žrtev naj bi bile (Gray 2004, 133). Ob tem je pomembno opozoriti, da delovanje državnih in paradržavnih organov po mednarodnem pravu šteje za neposredno ravnanje držav. To pomeni, da oborožen napad, ki ga izvedejo takšni organi, šteje za neposredni oborožen napad države (Švarc 2011, 100). Po drugi strani pa nedržavni delovalci, kot na primer neredne sile, milice, uporniki in teroristične skupine, štejejo za zasebne delovalce brez normativne povezave z državo (*ibid.*).

Pojem preemtivne vojne je, kot je bilo že omenjeno, postal razvpit po napadu na Irak leta 2003. So se pa že pred tem v doktrini pojavili predlogi, da bi koncept preventivne samoobrambe razdelili glede na dve vrsti situacij: na samoobrambo, izpeljano zgolj na podlagi predvidevanj o oboroženem napadu, in na samoobrambo v primeru, ko je oborožen napad neizbežen (Veber Šajn 2003, 57). Pri vsebinskem ločevanju preventivne in preemtivne vojne je sicer še veliko nejasnosti, različni avtorji pa pojma zamenjujejo oziroma ju uporabljajo v različnih pomenih. Hook (2008, 308) tako meni, da je invazija na Irak precedenčen primer preventivne vojne. V nasprotju s prej omenjenimi avtorji je namreč prepričan, da preemtivno vojno država izvede v samoobrambi, če obstajajo dokazi o pripravah na napad, za preventivno vojno pa je značilno, da močnejša država uniči svojega nasprotnika, še preden ta dobi priložnost za uresničitev grožnje (2008, 309–310). Po tem pojmovanju je torej preventivna vojna tista, ki nikakor ne more biti v skladu z mednarodnim pravom, preemtivna pa tista, ki je v nekaterih izjemnih okoliščinah dopustna. Za to morajo biti izpolnjeni štirje pogoji: država uporabi silo v samoobrambi; obstajajo dokazi o neposredni nevarnosti za ogroženo državo; možni agresor je sposoben napasti in je izkazal namen za to; ter vojaška sila se uporabi le, če so prej uporabljene vse druge možnosti (Crawford v Hook 2008, 310).

Vzrok za različno razumevanje terminov oziroma za nekonsistentnost na tem področju je mogoče iskati tudi v tem, v kakšnem pomenu so pojma uporabljale ZDA po 11. septembru 2001, torej potem ko so razglasile vojno proti terorizmu. Pojem preemtivne vojne so namreč takrat začele pogosto uporabljati v smislu, ki bi dejansko bolj ustrezal preventivni vojni. Večina obravnavanih avtorjev sicer pojmuje preemtivno samoobrambo kot pravno nedopustno, v smislu predhodnega oboroženega posredovanja brez groženj o napadu ali dokazov o njem. Zato bom pojem preemtivne samoobrambe uporabljala v tem smislu, pojem preventivne pa kot samoobrambo, ki je dopustna v skladu z Websterjevimi merili.

3.3.2 UKREPI VARNOSTNEGA SVETA

Poleg pravice do samoobrambe UL OZN kot izjemo, ki odstopa od načela prepovedi uporabe sile, izrecno navaja tudi ukrepe Varnostnega sveta za ohranitev oziroma zagotovitev mednarodnega miru in varnosti.⁷ Pri tem dopušča tako ukrepe VS brez uporabe oborožene sile (41. člen) kot tudi oborožene akcije (42. člen). Pred podrobnejšim pregledom teh dveh členov pa je nujno na kratko omeniti še štiri člene, povezane s podelitvijo pravice VS za ukrepanje, to so 24., 25., 39. in 40. člen UL OZN.

Možnost uvedbe ukrepov temelji na nalogi VS, da zagotavlja mednarodni mir in varnost. Delovanje VS opredeljuje 5. poglavje UL OZN. V 24. členu tega poglavja je med nalogami in pravicami tudi določba, da ima VS za učinkovito ohranjanje miru in varnosti zagotovljene posebne pravice, ki so med drugim navedene v 7. poglavju (to obravnava akcije ob morebitnem ogrožanju ali kršitvi miru in agresivnih dejanjih). V 25. členu se članice Združenih narodov zavezujejo, da bodo sprejele odločitve VS in jih izvajale (njegove odločitve so torej zavezujoče). 39. in 40. člen pa sta del že omenjenega 7. poglavja. V 39. členu je določilo, da je VS tisti, ki ugotovi, da obstaja grožnja miru, kršitev miru ali agresivno dejanje, ter da v skladu s tem daje priporočila ali se odloči za ukrepe po 41. ali 42. členu (neoboroženi ali oboroženi ukrepi). 40. člen pa določa, da ima VS možnost pozvati vpletene strani, naj upoštevajo začasne ukrepe.

Sicer pa je 7. poglavje UL OZN izjemno pomembno, saj pristojnost za uporabo sile oziroma tako imenovane prisilne akcije za ohranjanje mednarodnega miru in varnosti centralizira v rokah VS. Po 41. členu so na voljo ukrepi brez uporabe oborožene sile, med katerimi so lahko "popolna ali delna prekinitve ekonomskih odnosov in železniških, pomorskih, zračnih, poštnih, telegrafskih, radijskih in drugih komunikacijskih sredstev ter pretrganje diplomatskih odnosov." Po 42. členu pa ima VS na voljo ukrepe, ki vključujejo uporabo oborožene sile, in sicer "sme z zračnimi, pomorskimi ali kopenskimi silami izvesti tako akcijo, kakršna bi se mu zdela potrebna za ohranitev ali vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti. Taka akcija lahko vključuje demonstracije, blokado in druge operacije, ki se izvedejo z zračnimi, pomorskimi ali kopenskimi silami članov Združenih narodov." Glede na zaporedje določil UL OZN je torej neuspeh ukrepov brez uporabe sile iz 41. člena pogoj za uporabo 42. člena, torej

⁷ Ukrepi VS poleg izjeme, ki odstopa od načela prepovedi uporabe sile, sodijo tudi med izjeme, ki odstopajo od načela nevmešavanja v notranje zadeve držav (Bohte v Kovačič 2004, 30).

prisilne akcije z oboroženo silo (Veber Šajn 2003, 62). Vendar Türk (2007, 510) v zvezi s tem opozarja, da v praksi ni vedno tako, saj VS pogosto v isti resoluciji presodi, da je ogrožen mednarodni mir, ter določi ukrepe, pri čemer neoboroženi ukrepi niso nujno predhodniki oborožene sile.

V skladu z UL OZN ima torej VS širok izbor možnosti, vključno s prisilno akcijo. Če država privoli v akcijo, ta ni prisilna, torej pravne podlage zanjo ni v 42. členu, temveč je v 51. členu, ki določa pravico države do samoobrambe. Kot poudarja Türk (2007, 516), je VS večkrat avtoriziral uporabo sile, ki so jo izvedle regionalne organizacije ali različne koalicije. 48. člen UL OZN namreč določa, da lahko ukrepe VS izvajajo vsi člani ali nekateri izmed njih, po 53. členu pa lahko VS za prisilno akcijo pod svojim vodstvom (torej na podlagi avtorizacije) uporablja tudi regionalne dogovore ali ustanove. Pri odločanju za prisilne ukrepe se VS v praksi praviloma sklicuje na 7. poglavje kot celoto (Türk 2007, 510). Pri odločanju za akcijo je treba poudariti, da je ta mogoča le, ko pet stalnih članic VS doseže konsenz o njej oziroma ji ne nasprotuje nobena stalna članica (Bohte v Kovačič 2004, 22). Z delovanjem VS se je namreč razvila praksa, da vzdržani glas ne pomeni glasu proti ali uporabe veta. Resolucije o uvedbi prisilnih vojaških akcij so tako sprejete (poleg pogoja, da jih nobena stalna članica ne prepreči z vetom), če zanje glasuje najmanj 9 članic VS od 15. (Švarc 2011, 79–80).

Možnost veta je v obdobju hladne vojne bolj ali manj preprečevala delovanje VS. V obdobju blokavske delitve sveta je tako GS leta 1950 sprejela resolucijo Združeni za mir. Ta ji omogoča, da ob morebitni blokadi VS pri odločitvah, nujnih za ohranitev mednarodnega miru in varnosti, skliče izredno nujno zasedanje in na njem poda priporočila. Gre torej za pomemben mehanizem, vendar odločitve GS tudi v tem primeru niso zavezujoče, saj lahko le priporoči ukrepanje. Resolucija torej ne posega v pristojnosti VS in v njem centralizirane pravice do uporabe sile, ki jo ima po 7. poglavju UL OZN. To poglavje je ključni del UL OZN, po katerem ima VS najširša pooblastila (Bohte v Kovačič 2004, 24). Priporočila, ki jih prav tako lahko daje VS za ohranitev miru in varnosti na podlagi 6. poglavja UL OZN, pa so sicer nezavezujoča, vendar lahko pomenijo prehod do nadaljnjih ukrepov po 41. in 42. členu (Kovačič 2004, 30).

VS pri ugotavljanju razmer, ki ogrožajo mednarodni mir in varnost, ni omejen niti časovno niti z izvorom grožnje; ni pomembno, ali ta izvira od države (državnih delovalcev) ali nedežavnih delovalcev, ali je neposredna ali bolj oddaljena (Švarc 2011, 114). Hkrati pa je

pomembno poudariti, da je VS pri svojem odločanju kljub širokim pooblastilom omejen s kognitivnimi pravnimi pravili. To v praksi pomeni, "da bi bila vsaka odločitev Varnostnega sveta, ki bi bila očitno v nasprotju z *jus cogens*, brez pravnega učinka" (Švarc 2011, 84). VS torej kljub širokim pooblastilom pri svojem delovanju ni neomejen (*ibid.*).

UL OZN torej izrecno dovoljuje ukrepe VS. V povezavi z njimi pa se pogosto razvnamajo razprave o humanitarnih intervencijah, torej posredovanjih, katerih namen (vsaj po uradnih razlagah držav, ki sodelujejo v njih) je zavarovanje velikega števila življenj ali preprečevanje oziroma pomoč ob morebitni humanitarni katastrofi. Humanitarne intervencije nimajo pravne podlage ne v UL OZN ne v občem običajnem pravu.

3.3.2.1 HUMANITARNE INTERVENCIJE

Intervencija je v mednarodnem pravu prepovedana. Ta prepoved je eno od najpomembnejših načel v sodobnem mednarodnem pravu in je tako del običajnega kot tudi pogodbenega prava. Po pomenu se uvršča ob bok načeloma prepovedi uporabe sile in suverenosti držav. Prav zato so humanitarne intervencije oziroma iskanje pravnih podlag zanje eno od najbolj spornih vprašanj ne le v mednarodni skupnosti, zlasti med državami, temveč tudi v doktrini. Pred razpravo o vsebinskih problemih, ki izhajajo predvsem iz možnosti zlorab humanitarnih intervencij za ozke politične namene bodisi držav bodisi organizacij, ki jih izvajajo, je nujna natančnejša opredelitev pojma.

V grobem je humanitarne intervencije mogoče razdeliti po merilu avtorizacije. Od konca 2. svetovne vojne oziroma od nastanka Organizacije združenih narodov je VS edini organ, ki ima pristojnost za odobritev uporabe sile proti določeni državi brez njene privolitve oziroma za tako imenovani prisilni ukrep. Humanitarna akcija, opravljena na podlagi 7. poglavja UL OZN, pravno ni sporna, saj gre za zakonito posredovanje po predhodni odobritvi VS. Se pa v tem primeru postavi vprašanje, do katere mere se morajo stopnjevati razmere znotraj države, da jih je mogoče pojmovati kot grožnjo mednarodnemu miru in varnosti ter posredovati z namenom preprečitve ali prenehanja humanitarne katastrofe. S tem so povezane tudi politične dileme, na primer, v katerih državah (na podlagi ozkih interesov posameznih držav) posredovati in v katerih ne. Ker pa je za prisilno akcijo po 7. poglavju nujno soglasje oziroma nenasprotovanje stalnih članic VS, ta zahteva onemogoča zasledovanje partikularnih interesov

katere od njih. Zaradi navedenih razlogov, predvsem zaradi nesporne zakonitosti prisilne akcije, ki temelji na mandatu VS, se v magistrskem delu ne ukvarjam z analizo takšnih humanitarnih intervencij. Obravnavam predvsem tiste, ki so z vidika zakonitosti sporne, to so tiste, ki jih organizacija, država ali *ad hoc* koalicija držav izpelje brez predhodne odobritve VS.

Brownlie humanitarne intervencije po zgodovinskem razvoju deli na dve skupini. Ločuje med skupinami intervencij, oblikovanimi po načelih 19. stoletja, ki so se v praksi obdržale do konca 1. svetovne vojne, ter tistimi po napadu zveze Nato za zavarovanje Kosova leta 1999 (Brownlie 2003, 710). Za prvo skupino je značilno, da se je za raznolikimi akcijami držav pod krinko varovanja življenj pogosto skrivala imperialistična politika, na primer za intervencijo ZDA na Kubi leta 1898 (*ibid.*). Intervencija zveze NATO leta 1999, izpeljana brez avtorizacije VS, pa je prelomna, ker je tedanja praksa držav izrazito nasprotovala intervencijam na podlagi pomanjkljive in subjektivne ocene posameznih držav o nujnosti uporabe sile zaradi humanitarnih razlogov (Brownlie 2003, 711). To akcijo za pomemben mejnik označuje tudi Grayeva (2004, 29), češ da je povzročila nesoglasja v zvezi z obsegom prepovedi uporabe sile iz 2. člena UL OZN. Nekateri so namreč trdili, da v mednarodnem pravu nastaja nova pravica do humanitarne intervencije, drugi pa, da je šlo nedvomno za kršitev določil UL OZN.

Danski inštitut za mednarodne zadeve (DUPI) je v publikaciji, ki se ukvarja s problematiko humanitarnih intervencij, zapisal, da so te po letu 1990, ko se je končalo obdobje konfrontacije velikih sil, postale realnost tudi v primerih, ko VS ne izglasuje avtorizacije (DUPI 1999, 13). Ob tem je podal precej natančno, hkrati pa dovolj široko definicijo humanitarne intervencije. Ta je opredeljena kot "uporaba oboroženih sil držav v neki državi brez odobritve njene vlade, z ali brez avtorizacije Varnostnega sveta Združenih narodov, z namenom preprečiti ali zaustaviti hude in množične kršitve človekovih pravic ali mednarodnega humanitarnega prava" (DUPI 1999, 11).

Sporne so, kot rečeno, tiste humanitarne intervencije, uresničene brez predhodne avtorizacije VS. Gre namreč za posredovanje s silo v državi brez njenega soglasja, zato je s tem kršena njena suverenost. Spornost takšnih intervencij izhaja predvsem iz 4. točke 2. člena UL OZN, ki prepoveduje uporabo (oborožene) sile, ter iz 7. točke istega člena, ki (z izjemo ukrepov VS po 7. poglavju) prepoveduje vmešavanje "v zadeve, ki po svojem bistvu sodijo v notranjo

pristojnost države in tudi ne nalaga članom dolžnosti, da bi take zadeve izročali v reševanje po tej Ustanovni listini". V humanitarnih intervencijah pa gre vsaj na deklaratorni ravni za sklicevanje na varovanje velikega števila življenj, zato se v zvezi s tem pojavljajo različni pogledi in mnenja. Türk (1984, 17) opozarja, da je glavni cilj intervencij uresničevanje lastnih interesov držav, drugi cilji pa so sekundarnega pomena in so pogosto zgolj za izgovor oziroma prikrivanje resničnih ciljev.

Nekateri avtorji humanitarne intervencije pod določenimi pogoji zagovarjajo, drugi jim nasprotujejo. Tisti pravniki – in teh je večina –, ki zagovarjajo ozko pojmovanje 2. točke 4. člena UL OZN (tako imenovani restriktionisti), menijo, da je humanitarna intervencija nezakonita; tisti, ki menijo nasprotno, pa zagovarjajo pravico do (enostranske in kolektivne) humanitarne intervencije (Wheeler in Bellamy 2001, 472). Grayeva (2004, 31–32) meni, da so se nekateri avtorji že v obdobju hladne vojne sklicevali na humanitarno intervencijo kot legalno podlago za posredovanje, sklicevanje držav nanjo pa se je pojavilo šele v zadnjem času. Omenjeni avtorji pa s tem, kot opozarja (Gray 2004, 33), niso upoštevali izrecnih določil o prepovedi uporabe sile iz nekaterih resolucij GS, sprejetih v obdobju blokavske delitve, kot sta na primer Deklaracija o prijateljskih odnosih in Definicija agresije. Med državami se je po njenih ugotovitvah (Gray 2004, 33–35) na humanitarno intervencijo kot na akcijo, ki jo v državi opravijo brez njene privolitve, prva sklicevala Velika Britanija po posredovanju leta 1991, ki ga je skupaj z ZDA in Francijo (brez avtorizacije VS) izvedla v Iraku za zavarovanje Kurdov in šiitov.

Podporniki humanitarnih intervencij poudarjajo, da so se v mednarodnem pravu oblikovale definicije, ki upravičujejo takšne intervencije (na primer hudodelstvo zoper človečnost, genocid), saj ni učinkovitejših sredstev za boj proti tem pojavom (Türk 1984, 261). V podporo upravičenosti humanitarnih intervencij v nekaterih (izjemnih) primerih navajajo tudi določilo 4. točke 2. člena UL OZN, torej točke, ki sicer prepoveduje uporabo sile, a v nadaljevanju pravi tudi, naj se članice vzdržijo sile, nezdržljive s cilji Združenih narodov. Članice torej ne smejo uporabiti sile, ki bi delovala v nasprotju s cilji organizacije. Med njimi je v 1. členu navedeno vzdrževanje mednarodnega miru in varnosti, tudi s spodbujanjem spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, poleg tega pa že preambula listine omenja načelo spoštovanja temeljnih človekovih pravic in obveznosti mednarodnega prava. Varstvo človekovih pravic namreč ni več ekskluzivna notranja pristojnost držav. Vse od 2. svetovne vojne to varstvo dobiva vse večjo veljavo, tudi na račun klasičnega pojmovanja absolutne

suverenosti države; varstvo temeljnih pravic je tako postalo deljena odgovornost držav in mednarodne skupnosti (DUPI 1999, 56).

Poleg legalnosti humanitarne intervencije na podlagi prej omenjenih določil UL OZN nekateri zagovorniki intervencije trdijo tudi, da pravica do nje izvira že iz mednarodnega običajnega prava, torej prava, ki temelji na praksi držav (Wheeler in Bellamy 2001, 475). Redki mednarodni pravniki pa gredo celo tako daleč, da zagovarjajo stališče, po katerem je humanitarna intervencija moralna dolžnost, ne glede na njeno legalnost (Wheeler in Bellamy 2001, 476). Vendar so v mednarodni skupnosti sklicevanje na moralni argument že zgodaj zavrnili, saj so države intervencije vsaj prvotno skušale utemeljiti na drugih pravnih podlagah, od tihe ali naknadne privolitve VS do samoobrambe (Sancin in drugi 2010, 69–70). Po 2. svetovni vojni je bilo tako razmeroma malo intervencij, ki so jih poskušali utemeljiti kot humanitarne (Türk 1984, 265). Problematičnost utemeljevanja humanitarnih intervencij na mednarodnem običajnem pravu izhaja iz obeh temeljnih lastnosti načel, ki izvirajo iz tega prava, to je iz prakse držav in *opinio juris*. Namreč, sporno je, "ali nekaj manj kot deset intervencij v zadnjih petdesetih letih zadosti pogoju obče prakse" (Sancin in drugi 2010, 70), pa tudi, ali zadosti drugemu pogoju, to je pravni zavesti držav, da je takšna praksa obvezujoča. Vendar to še ne pomeni, da so razprave o legalnosti humanitarnih intervencij končane. Eden od ključnih razlogov za nadaljevanje polemik je, da intervencije pomenijo poseg v suverenost države, kar je izjemno občutljiva tema.⁸

Stališča držav so še vedno deljena glede vprašanja, ali 2. člen UL OZN dopušča humanitarne intervencije ali ne (Gray 2004, 45). Tiste države, ki menijo, da jih, svoje stališče utemeljujejo s trditvijo, da se je v mednarodnem pravu razvila pravica do humanitarne intervencije, saj se je pravo od sprejetja UL OZN do danes razvilo do te mere, da nekatere človekove pravice danes veljajo kot *ius cogens* (Gray 2004, 45–46). Države, ki zavzemajo nasprotno stališče, pa zagovarjajo ozko interpretacijo 2. člena UL OZN, saj ta po njihovem ne more biti spremenjen brez univerzalnega dogovora; pri tem se sklicujejo tudi na resolucije, ki izrecno prepovedujejo uporabo sile (Gray 2004, 46). ZDA v dozdajšnji praksi niso razvile doktrine humanitarnih intervencij, čeprav so kot vodilna sila sodelovale v nekaterih spornih posredovanjih (Gray 2004, 45). O mednarodnih pravniki, ki zagovarjajo to doktrino, pa Brownlie (2003, 712)

⁸ Glede kršitve suverenosti države DUPI (1999, 48–56) navaja, da je vojaška intervencija, torej tista z uporabo oborožene sile, klasična oblika kršitve, medtem ko se večina nevojaških sankcij, kot na primer diplomatske in gospodarske ter nujna humanitarna pomoč, ne šteje za intervencijo.

pravi, da jih je precej manj kot tistih, ki ji nasprotujejo. Poleg tega za avtorje, ki zagovarjajo humanitarne intervencije, trdi, da te utemeljujejo zgolj na posamičnih primerih, ki pa ne dokazujejo splošne prakse držav glede tega vprašanja (*ibid.*).

Sicer pa Wheeler in Bellamy (2001, 488) poleg prisilnih humanitarnih intervencij ločujeta še eno vrsto intervencij, in sicer neprisilne (miroljubne), med katere lahko uvrščamo tako dejavnosti držav kot tudi mednarodnih in nevladnih organizacij, na primer mednarodnega odbora Rdečega križa in Zdravnikov brez meja. Primere humanitarnih akcij, pri katerih se ne uporabi sila, so nekateri poimenovali tudi humanitarna pomoč (Chesterman v Turk 2005, 26). Ta je namenjena zmanjševanju trpljenja ljudi in vzpostavljanju normalnega življenja ter pogosto poteka hkrati oziroma v podporo (civilnim) humanitarnim operacijam (Sancin in drugi 2009, 39).

V doktrini in v stališčih držav tako ni enotnega odgovora na vprašanje zakonitosti humanitarnih intervencij brez odobritve VS, mnenja o tem pa se razlikujejo tudi po posamičnih primerih. Nekateri jih v določenih izjemnih primerih zagovarjajo, drugi ne, tretji trdijo, da se je po posredovanju zveze NATO na Kosovu leta 1999 začela razvijati pravica do humanitarne intervencije. Toda poznejši dogodki so pokazali, da kljub prelomnosti omenjene akcije ta ni pomenila pomembnejše spodbude za razvoj doktrine humanitarnih intervencij, tako da večinsko stališče tem še vedno ni naklonjeno. Pogodbeno mednarodno pravo, prav tako tudi običajno, namreč doslej ni legaliziralo humanitarnih intervencij (Hehir 2009, 246). Namesto tega se je začela oblikovati nova doktrina – odgovornost zavarovati (Sancin in drugi 2010, 73). Njen cilj je preprečevanje mednarodnih hudodelstev oziroma zavarovanje prebivalcev pred najhujšimi grozodejstvi, pri čemer naj bi preventivne mehanizme uvedle države; če bi jim spodletelo, pa bi jim pomagala mednarodna skupnost (STA 2013). Dokument, ki vsebuje doktrino odgovornost zavarovati, je bil sprejet leta 2005 na srečanju voditeljev držav v okviru GS; vendar s tem ni nastala nova pravna norma, saj gre za politični dokument, ki potrjuje zgolj obvezo držav do varovanja človekovih pravic in spoštovanja mednarodnega humanitarnega prava (Dieng v Hladnik - Milharčič 2013).

3.3.3 SAMOODLOČBA

Tretja dopustna izjema od prepovedi uporabe sile, to je boj narodov zoper kolonialno oblast v izvrševanje njihove pravice do samoodločbe, se je oblikovala po poti običajnega mednarodnega prava (Sancin v Ambrož in drugi 2012, 180). Pravico do samoodločbe ima narod, "ki je sposoben oblikovati lastno voljo" in je po mednarodnem pravu posebej zaščiten, vendar šele z vzpostavitvijo države kot temeljnega subjekta mednarodnega prava postane njegov subjekt (Türk 2007, 84). Pravica narodov ali ljudstev do samoodločbe se tako uresničuje z nastajanjem suverenih držav, katerih število se je v minulih nekaj desetletjih močno povečalo, tudi na račun dekolonizacije in razpada nekaterih federacij po koncu hladne vojne (Türk 2007, 85). Ni pa nujno, da vsak narod (ljudstvo) pri uresničevanju pravice do samoodločbe vzpostavi svojo lastno državo; poleg neodvisnosti v njej se namreč lahko odloči tudi za združitev z drugimi narodi v federalno državo ali za avtonomijo ali asimilacijo znotraj unitarne države (Brownlie 2003, 553). Ob tem je pomembno spomniti na razmerje med pravico do samoodločbe na eni strani ter načelom nedotakljivosti meja na drugi strani.⁹ Badinterjeva arbitražna komisija (ki je delovala v primeru nekdanje Jugoslavije) je glede tega menila, da pravica do samoodločbe obstaja, vendar lahko države na njeni podlagi razpadejo le po svojih notranjih šivih (pa še to mora biti miroljubno oziroma s soglasjem novonastalih entitet), ne pa po svojih zunanjih mejah, torej ne na račun načela nedotakljivosti (Badinter Arbitration Committee v Kovačič 2004, 53).

Z razvojem prakse znotraj Združenih narodov v minulih nekaj desetletjih je načelo samoodločbe postalo del pravnega sistema te organizacije (Brownlie 2003, 554). Pravica do samoodločbe je namreč zapisana v 2. točki 1. člena UL OZN, ki pravi, da je cilj organizacije med drugim "razvijati med narodi prijateljske odnose, sloneče na spoštovanju načela enakopravnosti ljudstev in njihove samoodločbe". Pravica do samoodločbe je omenjena tudi v 55. členu, ki pravi, naj se Združeni narodi zavzemajo za gospodarski in socialni napredek, mednarodno sodelovanje ter spoštovanje človekovih pravic, "/d/a bi se ustvarili pogoji za stalnost in blaginjo, ki sta potrebni za mirne in prijateljske odnose med narodi, sloneče na spoštovanju načela enakopravnosti ljudstev in njihove samoodločbe". Ta člen tudi dokazuje, da samoodločba ni zgolj političen cilj, temveč da je pravica do samoodločbe "pravno zavezujoča, neposredno uporabna in ima enak pomen kot ostala načela", zapisana v UL OZN,

⁹ Omenjeno načelo je konkretizacija načela pravice do ozemeljske celovitosti, pri čemer pa ima le država, ki spoštuje pravico narodov (ljudstev) do samoodločbe, tudi pravico do ozemeljske integritete.

kar dokazujejo tudi praksa držav, resolucije organov Združenih narodov, različni mednarodni dokumenti in tudi dekolonizacija (Kovačič 2004, 50). O samoodločbi in njenem pomenu v obdobju dekolonizacije in osamosvajanja držav je v 80. letih prejšnjega stoletja pisal tudi Ernest Petrič. Med drugim je zapisal, da je načelo o pravici narodov do samoodločbe eno od "najdinamičnejših in najdaljnosežnejših političnih in pravnih načel" (Petrič 1984, 9). Z zapisom v 2. točko 1. člena UL OZN pa je bilo načelo "vgrajeno v sodobni mednarodnopravni red kot eno njegovih temeljnih načel", čeprav njegova vsebina v listini v nadaljevanju ni natančneje opredeljena in čeprav je zapisano v 1. členu UL OZN, torej med cilji, in ne v 2. členu med načeli listine (Petrič 1984, 30–31).

Izmed drugih dokumentov je najpomembnejši tisti, ki prav tako vsebuje zapis pravice do samoodločbe, Deklaracija sedmih načel, ki je odraz mednarodnega običajnega prava. Med načeli je v preambuli kot peta po vrsti (točka e) naštet tudi samoodločba. V nadaljevanju deklaracije, ko so posamezna načela podrobneje razčlenjena, pa je o samoodločbi med drugim zapisano, da imajo "vsa ljudstva pravico svobodno odločati, brez zunanjega vmešavanja, o svojem političnem statusu" ter da morajo države to spoštovati. V deklaraciji je še zapisano, da imajo države dolžnost spodbujati izvrševanje načela samoodločbe v skladu z določili UL OZN ter da morajo Združenim narodom pomagati pri izvajanju dolžnosti v zvezi s tem načelom, med katerimi sta spodbujanje prijateljskih odnosov med državami ter hitro končanje kolonializma. Glede ravnanja z oboroženo silo, ko gre za izvrševanje pravice do samoodločbe, pa je v deklaraciji zapisano, da se morajo vse države vzdržati nasilnih dejanj, ki bi ljudstvom preprečevala izvrševanje te pravice; če bi ljudstva vseeno naletela na takšna dejanja, pa imajo pri odporu zoper njih pravico do pomoči v skladu z načeli UL OZN. Pomembno je tudi določilo, da namen pravice do samoodločbe nikakor ni spodbujanje dejanj, ki bi vodila v razkosanje enotnosti suverenih in neodvisnih držav, katerih vlade predstavljajo vsa ljudstva, ki živijo na območju teh držav.

Pravico vseh ljudstev do samoodločbe predvideva tudi Deklaracija o priznanju neodvisnosti kolonialnim deželam in ljudstvom, ki jo je GS sprejela leta 1960. Ta v 1. členu – povedano zgoščeno – določa, da podjarmljanje ljudstev pomeni zanikanje temeljnih človekovih pravic in je v nasprotju z UL OZN. 2. člen določa, da imajo vsa ljudstva pravico do samoodločbe, 4. člen pa, da se morajo končati vse (tudi oborožene) dejavnosti, da bi ljudstva lahko svobodno uresničila pravico do samoodločbe in dosegla neodvisnost. V 7. členu deklaracije pa so poudarjena nekatera temeljna načela iz UL OZN, med drugimi načelo nevmešavanja v

notranje zadeve držav. Sicer pa je pravica do samoodločbe kot temeljno načelo mednarodnega prava zapisana še v nekaterih drugih pomembnih dokumentih, kot sta denimo Helsinška sklepna listina in Protokol I k Ženevskim konvencijam.

In kako je s pravico naroda, da pri doseganju samoodločbe uporabi silo? UL OZN pravice do uporabe sile tedaj, ko gre za samoodločbo, ne omenja, je pa samoodločba v mednarodnem pravu priznana kot neodtujljiva (skupinska) pravica. Zato je splošno sprejeto stališče, da je ob morebitni kršitvi pravice do samoodločbe kot skrajno sredstvo dopustna uporaba sile (Kovačič 2004, 51). Pravica do samoodločbe namreč velja za eno od tistih, ki tvorijo jedro kogentnih pravil sodobnega mednarodnega prava (Švarc 2011, 84) in tako dopolnjuje druga splošna pravna načela, kot so suverenost držav in načelo neintervencije (Brownlie 2003, 555). S tem v zvezi Brownlie (*ibid.*) še opozarja, da bi kakršno koli ukrepanje zoper osvobodilno gibanje, ki si prizadeva za izpolnitev pravice do samoodločbe, lahko bilo nezakonito, pomoč takšnemu gibanju pa zakonita. Samoodločba je sicer, kot že rečeno, med drugim omenjena v Protokolu I k Ženevskim konvencijam. Protokol spopade za doseganja pravice do samoodločbe (boj zoper kolonialno prevlado, zasedbo in rasistični režim) šteje za mednarodne oborožene spopade, zato to pomeni, da v njihovem primeru velja mednarodno humanitarno pravo (Kovačič 2004, 54).

S temi mislimi končujem drugo poglavje magistrskega dela in s tem tudi analizo *ius ad bellum*, torej prava uporabe sile. V naslednjem poglavju se ukvarjam z drugim pomembnim področjem mednarodnega prava, to je *ius in bello*, pravo oboroženih spopadov, ki obsega vojno in humanitarno pravo. Gre torej za področje, ki ureja vodenje vojne (oboroženega spopada) in določa ravnanje v njem oziroma prepoveduje nekatera ravnanja.

4 MEDNARODNO PRAVO OBOROŽENIH SPOPADOV

Ena od temeljnih značilnosti mednarodnega prava je delitev na pravo vojne (*ius belli*) in pravo miru (*ius pacis*). Obe temeljni področji sta dobili današnjo podobo po drugi svetovni vojni z razvojem novih vsebin, ki so izdatno razširile obseg njunih pravnih norm (Türk 2007, 26). Krog pravil, ki veljajo v vojni (*ius in bello*), se je z razvojem pozitivnega mednarodnega prava razširil, pozitivnopravni okvir za obravnavo legalnosti in legitimnosti vojne ter ravnanje v njej pa so izpopolnili s sprejetjem UL OZN (Türk 2007, 551). Razvoj na področju *ius in bello* je potekal tudi vzporedno s tem, in sicer s postopnim širjenjem mednarodnih omejitev v času vojne na področjih dovoljenih vrst orožja in ravnanja z borci in neborci (Reus-Smit 2008, 113). Sicer pa Türk (2007, 552–554) opozarja, da se države izogibajo pojmu vojna ter njej podobne razmere, v katerih se uporablja *ius in bello*, raje opisujejo z drugimi izrazi; vojno pravo se torej uporablja tudi v tistih oboroženih spopadih, ki iz kakršnega koli razloga niso opredeljeni kot vojna. Po letu 1949 je namreč tradicionalni pojem vojne začel nadomeščati izraz oboroženi spopad (Sassòli in Bouvier 1999, 88), ki je pomensko širši. Tako se v Ženevskih konvencijah iz leta 1949 še uporablja izraz vojna, na primer dopolnilna protokola h konvencijam iz leta 1977 pa uporabljata pojem oborožen spopad (Jogan 1997, 24). Osnovna razlika med pojmom je ta: nujni pogoj za vojno je volja države voditi vojno (*animus belli gerendi*), pri oboroženem spopadu pa ni tega pogoja. Pojem *ius in bello* se zato v sodobnem mednarodnem pravu uporablja v smislu prava oboroženih spopadov, torej prava, ki velja tako v spopadih, ki bi jih lahko tradicionalno opredelili kot vojno, kot tudi v tistih, ki ne ustrezajo ozkemu pojmu vojne. S tem v zvezi je pomembno opozoriti, da je *ius in bello* obvezujoč tudi v oboroženih akcijah, ki jih avtorizira VS (Türk 2007, 554), za njegovo veljavo oziroma sprožitev pa ni pomembno, ali se je oborožen spopad začel legalno ali ne (Türk 2007, 552). Velja torej tako tedaj, ko je uporaba sile zakonita, kot tudi takrat, kadar ni zakonita (Sancin in drugi 2009, 54). *Ius in bello* je namreč v celoti ločen in neodvisen od *ius ad bellum* (mednarodnega prava uporabe sile).

Za nadaljnjo obravnavo prava oboroženih spopadov je na tem mestu pomembno definirati, kaj pravzaprav je oborožen spopad. V mednarodnem pogodbenem pravu njegove definicije ni (Sancin in drugi 2009, 51). Sledeč pojmovanju štirih Ženevskih konvencij iz leta 1949 se oboroženi spopadi delijo na mednarodne (torej na spopade med državami, vključno z vojno in zasedbo, čemur so leta 1977 s Protokolom I dodali še spopade v nekaterih primerih izvajanja

pravice narodov do samoodločbe) ter na nemednarodne oborožene spopade, (ki jih je leta 1977 podrobneje opredelil Protokol II). V obeh se uporabljajo pravila vojnega in humanitarnega prava, ki skupaj tvorijo mednarodno pravo oboroženih spopadov.¹⁰ Tem opredelitvam sledi tudi ta, da so oborožen spopad "oborožene sovražnosti določene intenzitete, ki presega raven posamičnih osamljenih spopadov, med oboroženimi silami dveh ali več držav, ali med državo in eno ali več organiziranimi nedržavnimi oboroženimi skupinami, ali med takšnimi organiziranimi nedržavnimi oboroženimi skupinami, in ki sproži uporabo prava oboroženih spopadov." (Sancin in drugi 2009, 32–33)

In kaj je bistvo prava oboroženih spopadov? Omejevanje vojskovanja v skladu z načelom, da v vojni ni dopustna neomejena uporaba sile, torej omejevanje glede sredstev in načinov vojskovanja ter tudi glede zavarovanih ljudi in objektov (Türk 2007, 559). Jogan (1997, 19) je *ius in bello* definiral kot "sistem načel in pravil mednarodnega običajnega in pogodbenega prava, ki urejajo razmerja med stranmi v vojni (oboroženem spopadu), status in obnašanje pripadnikov njihovih oboroženih sil, odnose med vojskujočimi se ter nevtralnimi državami in pravno varstvo posebej zaščitene osebe in objektov v oboroženih spopadih ter žrtev takih spopadov." Njegova osnovna cilja sta uravnavanje izvajanja sovražnosti, ki ga ureja tako imenovano haško pravo, ter zavarovanje žrtev oboroženih spopadov, ki se je razvijalo v okviru ženevskega prava; s sprejetjem dveh protokolov k Ženevskim konvencijam leta 1977 pa sta se cilja začela prepletati (Sancin in drugi 2009, 56). S tem se po mnenju Jogana (1997, 20) najverjetneje nakazuje pot do poenotenja pravil z obeh področij.

Za varstvo civilnega prebivalstva in oboroženih sil v obdobju oboroženega spopada je izjemno pomembna Martensova klavzula, ki zagotavlja zaščito takrat, kadar ta ni urejena s pogodbenim pravom. Klavzula namreč v tem primeru določa varstvo na podlagi pravil in načel, ki izvirajo iz občega običajnega prava (Sancin in drugi 2009, 57). To v praksi pomeni, da "ni vse, kar v vojni ni prepovedano, tudi dovoljeno" (Sancin in drugi 2009, 58). Martensova klavzula je danes že del običajnega prava (Sassòli in Bouvier 1999, 113). Pravo oboroženih spopadov sicer sestavlja sedem temeljnih načel: humanost, nujnost, sorazmernost, razlikovanje, prepoved diskriminacije, prepoved povzročanja nepotrebnega trpljenja ter neodvisnost *ius in bello* od *ius ad bellum*; v praksi so pomembna zlasti tri, in sicer

¹⁰ Protokol II sicer omenja še eno vrsto uporabe oborožene sile, to so notranji nemiri in napetosti v državi. Vendar se v njihovem primeru ne uporabljajo pravila vojnega in humanitarnega prava, s čimer je bila po mnenju Türka (2007, 557) določena spodnja meja oboroženega spopada.

razlikovanje, sorazmernost in prepoved diskriminacije (Sancin in drugi 2009, 57). Kot poudarja Türk (2007, 562), se je sodobno mednarodno pravo oboroženih spopadov razvilo v smeri humanitarnega prava, torej v smeri čim večjega zavarovanja ljudi v vojni.

Temeljna načela mednarodnega prava oboroženih spopadov izhajajo iz običajnega in pogodbenega prava. Razvoj prava oboroženih spopadov se je začel iz običajnega prava in ima kljub današnji obsežni kodifikaciji še vedno izjemno pomembno vlogo (Sancin in drugi 2009, 70–71). Najprej so se kot mednarodno običajno pravo začela razvijati pravila vojskovanja – vojno pravo –, ki so jih v drugi polovici 19. stoletja začeli urejati v mednarodnih pogodbah; temu je sledil še pogodbeni razvoj pravil o zavarovanju ljudi v obdobju vojne, torej humanitarno pravo (Türk 2007, 559). Uravnavanje izvajanja sovražnosti se je razvijalo predvsem v okviru haaškega prava, varovanje žrtev pa v okviru ženevskega prava. Tretja, najnovejša veja razvoja, je tako imenovano newyorško pravo (sodobno pogodbeno pravo). Tako se imenuje, ker so ga oblikovali po večini na sedežu Organizacije združenih narodov, nanaša pa se na omejevanje oboroževanja, poskuse razorožitve, kolektivno varnost, krepitev zaupanja med državami, ukrepanje ob kršitvah vojnega prava (Sancin in drugi 2009, 66). Newyorško pravo kot novejši vir mednarodnega prava oboroženih spopadov obsega zlasti dokumente, ki jih sprejemata GS in VS. Še posebej sklepi zadnjega so pomembni, saj so obvezujoči. Med najpomembnejšimi dokumenti newyorškega prava so Konvencija o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida, Konvencija o nezastaranju vojnih zločinov in zločinov zoper človečnost, Resolucija GS o spoštovanju človekovih pravic v oboroženih spopadih, Resolucija VS o ustanovitvi Mednarodnega kazenskega sodišča za nekdanjo Jugoslavijo in Statut Mednarodnega kazenskega sodišča (Sancin in drugi 2009, 69–70).

Splošna značilnost sodobnega mednarodnega prava oboroženih spopadov je, da se razvija predvsem v smeri večjega zavarovanja ljudi, s tem pa se pravila dveh sprva ločenih vej (vojnega in humanitarnega prava), pa tudi pravila newyorškega prava vse bolj prepletajo. Delitev prava na haaško, ženevsko in newyorško je namreč predvsem posledica zgodovinskega razvoja oziroma lokacije nastanka pravil, ki so se pozneje začela prežemati (Jogan v Sancin in drugi 2009, 66). Meddržavno sodišče je tako leta 1996 v enem od svojih svetovalnih mnenj zapisalo, da je z združitvijo pravil haaškega in ženevskega prava nastal skupen sistem, ki se imenuje mednarodno humanitarno pravo (Türk 2007, 562). Zaradi lažjega razumevanja pa bosta haaška in ženevska veja v nadaljevanju obravnavani ločeno.

4.1 HAAŠKO PRAVO

Haaško pravo ureja vojskovanje oziroma določa pravila in omejitve, ki veljajo v obdobju oboroženega spopada. Prepoveduje prizadevanje nepotrebnih bolečin borcem, zato "je prepovedano uporabljati orožja, ki povzročajo takšno škodovanje, ali nepotrebno povečevati njihovo trpljenje." (Türk 2007, 587) Bistvo tako imenovanega vojnega prava je torej omejevanje izvajanja sovražnosti.

Haaško pravo je dobilo ime po konvencijah, sprejetih na haaških mirovnih konferencah v letih 1899 in 1907. Še pred obsežno kodifikacijo na njih pa sta bili sprejeti dve pomembni pogodbi. Pariška pomorska deklaracija je leta 1856 uredila pomorsko vojskovanje (Türk 2007, 559), Petrograjska deklaracija iz leta 1868 pa je prepovedala uporabo nekaterih eksplozivnih nabojev in razglasila izjemno pomembno načelo, da je povzročitev nepotrebnih bolečin in smrti prekoračitev legitimnega cilja vojskovanja (Türk 2007, 560). V ZDA so leta 1863 sprejeli tako imenovan Lieberjev kodeks, pripravljen za vojskovanje v državljanski vojni, ki je med drugim vseboval navodila o načina bojevanja in ravnanja s civilisti ter vojnimi ujetniki (Sancin in drugi 2009, 62).

Vsi ti dogodki so prispevali k sprejetju prej omenjenih haaških konvencij. Te so med drugim prepovedale nekatere vrste orožja in uredile pravila o vojni na kopnem in na morju. Najpomembnejša med njimi je Četrta haaška konvencija o zakonih in običajih vojne na kopnem s priloženim Pravilnikom, sprejeta leta 1907. V njeno preambulo je vključena tudi Martensova klavzula. Namen tega je poudariti, da konvencija ne vsebuje vseh pravil, ki veljajo v vojni, ter da v okoliščinah, ki niso predvidene v njej, velja običajno pravo (Sancin in drugi 2009, 63). Čeprav vse haaške konvencije iz leta 1907 vsebujejo klavzulo *si omnes*, kar pomeni, da so določbe konvencij zavezujoče le, če so k njim zavezane vse države, vpletene v spopad, pa na podlagi Martensove klavzule vpletene strani v vsakem primeru zavezuje običajno pravo (Sancin in drugi 2009, 63–64). Razvoj mednarodnega prava na tem področju pa je šel še naprej. Večina pravil haaških konvencij in prej omenjenega pravilnika je zdaj tudi že del običajnega prava, zato so ta pravila postala zavezujoča za vse države (Sancin in drugi 2009, 64).

Osnovni namen haaškega prava je torej postaviti omejitve v načinu, metodah in ciljnih vojskovanja. Jogan (1997, 49) poudarja, da sta s tem povezani dve vprašanji: vprašanje značilnosti in sestave oboroženih sil v spopadu ter urejanja poteka vojne med njimi in vprašanje omejitev vojskovanja, ki izhajajo iz načela, da nobena stran nima neomejenih pravic pri izbiri sredstev in metod bojevanja. Sledeč tej delitvi pa je obe vprašanji mogoče še podrobneje razčleniti.

Jogan (1997, 49–56) vprašanje sestave oboroženih sil strani v spopadu ter urejanja poteka vojne med njimi razčleni na tri vsebinske sklope:

- opredelitev oboroženih sil strani v spopadu oziroma delitev na bojevnike (legitimne vojskovalce) in nebojevnike,
- sestavo oboroženih sil strani v spopadu oziroma opredelitev kategorij ljudi, ki štejejo za legitimne vojskovalce, in specifičnih ljudi, ki nimajo statusa bojevnika ali se jim priznavajo posebne ugodnosti ter
- neposredno urejanje razmerij med stranmi v spopadu, kamor štejejo karteli ali vojne pogodbe v širšem smislu ter vojne pogodbe v ožjem smislu.

Omejitve in prepovedi vojskovanja pa Jogan (1997, 56–81) deli na štiri kategorije:

- omejitve glede na ljudi,
- omejitve glede na objekte in prostor,
- omejitve glede orožij, izstrelkov in drugih sredstev vojskovanja ter
- omejitve nekaterih metod in postopkov vojskovanja.

Joganova razčlenitev pravil, ki izhajajo iz haaških konvencij, je zelo nazorna in v svoji razpravi o omejitvah v vojskovanju ji v precejšnjem delu sledi tudi Türk. Njegova kategorizacija pravil vojskovanja in omejitev je namreč skoraj enaka Joganovi. Türk (2007, 586–596) tako deli omejitve glede na metode in načine vojskovanja, glede na objekte in glede na orožja. Za razliko od Jogana pa v tem okviru ne omenja vprašanja ljudi. Avtorja različno obravnavata tudi področje neposrednega urejanja razmerij med stranmi v spopadu. Jogan, kot že rečeno, to tematiko obravnava v okviru razprave o omejitvah v načinu, metodah in ciljnih vojskovanja. Türk (2007, 606–610) pa to vprašanje obravnava ločeno, v okviru razprave o vojnem stanju. Temeljna razlika med avtorjema pa je v obravnavi ljudi v oboroženih spopadih.

V mednarodnem pravu oboroženih spopadov se na podlagi načela razlikovanja ljudi po najosnovnejši delitvi loči na borce in neborce (Jogan jih imenuje bojevniki in nebojevniki) oziroma na pripadnike oboroženih sil in civiliste. Po tej temeljni delitvi se v oboroženem spopadu tudi razlikuje položaj borcev (v angleščini *belligerents*, v francoščini *combattants*) od položaja civilnega prebivalstva (Türk 2007, 565). Od kategorije, ki ji pripada človek, so odvisne njegove pravice v oboroženem spopadu, morebitne kazni, pa tudi vrsta zaščite, ki mu pripada (Sassòli in Bouvier 1999, 118–119). Pravila o tem je najti tako v haaškem pravu, ki predvsem omejuje vojskovanje, kot tudi v ženevskem pravu (Ženevskih konvencijah), ki se posebej ukvarja prav z zavarovanjem ljudi. Določila o tem se torej prekrivajo, zato jih je s tega vidika mogoče obravnavati v okviru obeh vej prava. Jogan se tako z razlikovanjem pravic borcev in neborcev (bojevnikov in nebojevnikov) ukvarja v okviru pravil haaškega prava, ki jih dopolnjuje z dodatki oziroma spremembami poznejšega ženevskega prava. Türk pa, kot rečeno, tega vprašanja ne obravnava v okviru pravil in omejitev vojskovanja, temveč položaj in zavarovanje ljudi obravnava ločeno. Mednarodno pravo oboroženih spopadov se razvija v smeri čim popolnejšega zavarovanja ljudi, zato se zdi, da je status borcev in neborcev skupaj z drugimi kategorijami ljudi najprimerneje obravnavati v okviru ženevskega prava. O tem bo zato bolj podrobno govor v naslednjem podpoglavju.

Pravne norme v sodobnem pravu oboroženih spopadov natančno določajo omejitve sile, tudi z določitvijo dopustnih načinov in sredstev vojskovanja ter dopustnih ciljev napadov (Türk 2007, 587–588). Med dokumenti na tem področju je najpomembnejša že omenjena četrta Haaška konvencija o zakonih in običajih vojne na kopnem s spremljajočim Pravilnikom, ki je začela veljati leta 1910. Vsebuje namreč osnovna pravila oziroma omejitve v vodenju vojne. V nadaljevanju sledi kratek opis teh omejitev po kategorizaciji glede na objekte, orožja in načine vojskovanja.

Prepoved napadov na civilne cilje je eno od temeljnih načel vojskovanja in je del običajnega prava (Türk 2007, 591). V Pravilniku k četrti Haaški konvenciji je ta prepoved določena v 25. členu, ki pravi, da je "napad ali bombardiranje, s katerimikoli sredstvi, na nebranjena mesta, vasi, prebivališča ali zgradbe prepovedan". V nadaljevanju v 27. členu Pravilnik podrobneje določa stavbe, ki jim morajo (če je to le mogoče) pri obleganju in bombardiranju prizanesti. To so med drugimi verski, kulturni in znanstveni objekti, zgodovinski spomeniki in

bolnišnice.¹¹ Prepovedano (28. člen) je tudi ropanje mest in stavb. Določila o varovanju civilnih objektov so leta 1977 podrobneje dopolnili v Protokolu I in Protokolu II k Ženevskim konvencijam. Oba med drugim predvidevata več vrst objektov, ki so v oboroženem spopadu posebej zaščitena. V Protokolu I je poleg obsežnih pravil o zavarovanju civilnih objektov tudi določilo, da mora biti napad omejen na vojaške cilje in da ob morebitnem dvomu velja domneva, da gre za civilni objekt (Türk 2007, 591).

Iz prepovedi napadov na civilne cilje izhaja nedopustnost uporabe orožij z nediskriminatornim učinkom, torej tistih, ki prizadenejo tudi civilno prebivalstvo (Türk 2007, 593). V Pravilniku k četrti Haaški konvenciji je v 23. členu navedena prepoved uporabe strupenih plinov (kemičnega orožja) ter orožja in izstrelkov, ki povzročajo nepotrebno trpljenje. Prepovedi nekaterih vrst orožja, tako konvencionalnega kot orožja za množično uničevanje (kemično, biološko, jedrsko), sicer urejajo posebne konvencije, pravila nekaterih od njih pa so že del mednarodnega običajnega prava (Türk 2007, 593–595).

Tretja kategorija so omejitve glede na metode in načine vojskovanja. Haaški Pravilnik v 23. členu izrecno prepoveduje zlorabo bele zastave, državne zastave ali vojaških oznak in uniform sovražnika, dovoljuje pa (24. člen) tako imenovane vojne zvijače. Gre za "dejavnosti in postopke v oboroženem boju, s katerimi se želi nasprotnika preslepiti ali ohranjati v zmoti" (Jogan 1997, 82). Dovoljene zvijače je treba ločiti od perifidij, ki so prepovedane po običajnem pravu, pa tudi v Protokolu I k Ženevskim konvencijam. Perifidije so "izdajalske oz. zavratne metode vojskovanja", katerih namen je zlorabiti zaupanje (Türk 2007, 588). V tem smislu pomenijo "kršitev temeljne poštenosti, dane besede in dobre vere" (Jogan 1997, 83).¹² V zvezi z metodami vojskovanja pa je treba omeniti še člena 23 in 28 haaškega Pravilnika, ki prepovedujeta tri metode: napovedi, da v boju ne bo milosti, napade na ljudi, ki ne sodelujejo več v bojih, ter ropanje. Vse tri prepovedi še nadgrajujejo poznejše Ženevske konvencije in Protokol I (Türk 2007, 590).

¹¹ Kulturne dobrine je sicer leta 1954 posebej zavarovala Haaška konvencija za varstvo kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada.

¹² Perifidije se razlikujejo od vojnih zvijač v tem, da pomenijo zlorabo mednarodnopravno zaščenega statusa, na primer znaka Rdečega križa (Türk 2007, 588–589).

4.2 ŽENEVSKO PRAVO

S položajem človeka kot posameznika in z njegovimi pravicami so se začeli sistematično ukvarjati šele po drugi svetovni vojni. Na tem področju so se od tedaj uveljavile tri velike skupine pravnih norm: skupina človekovih pravic in svoboščin, skupina pravnih norm, ki veljajo v obdobju oboroženega spopada (humanitarno pravo), ter skupina pravil o mednarodni kazenski odgovornosti posameznika (Türk 2007, 25–26). V tem podpoglavju bo govor o drugi skupini omenjenih norm – humanitarnem pravu, ki vsebuje pravila o zavarovanju ljudi v oboroženem spopadu.

Humanitarno pravo so "vsa pravila in načela mednarodnega pogodbenega in običajnega prava, ki urejajo ravnanje posameznikov, z namenom zmanjšati trpljenje ljudi in škodo na objektih in okolju v času oboroženih spopadov." (Sancin in drugi 2009, 53) Pravila o tem se na splošno imenujejo ženevsko pravo, saj so poimenovana po Ženevskih konvencijah. Pod pojmom ženevsko pravo torej razumemo "mednarodno pravno varstvo zaščitene osebe in žrtev vojne: ranjencev, bolnikov, brodolomcev, vojnih ujetnikov in civilistov" (Jogan 1997, 20). Povedano nekoliko razširjeno: bistvo tega prava je varovanje "pripadnikov sestave oboroženih sil, ki ne sodelujejo več v sovražnostih (ranjencev, bolnikov, brodolomcev, vojnih ujetnikov), civilistov ter na splošno oseb, ki ne sodelujejo v sovražnostih." (Sancin in drugi 2009, 64) Ženevska veja vojnega prava se torej osredotoča na varovanje zavarovanih ljudi.

V oboroženem spopadu vzporedno veljata dva pravna režima: pravo človekovih pravic (ki velja tudi v miru) in humanitarno pravo (ki velja le v obdobju mednarodnega oziroma nemednarodnega oboroženega spopada), zato je pomembno opozoriti na njuno razmerje. Pravo človekovih pravic v izjemnih okoliščinah dovoljuje derogacijo (začasno razveljavitev) nekaterih njegovih pravil (razen tistih, ki jih nikoli in v nobenem primeru ni mogoče razveljaviti, kot je na primer pravica do življenja ali prepoved mučenja), v humanitarnem pravu pa nikoli in v nobenih okoliščinah ni dovoljena razveljavitev njegovih določb (Sancin in drugi 2009, 172). Razlika med obema je tudi v tem, da se pravo človekovih pravic nanaša na vse ljudi pod jurisdikcijo države, humanitarno pravo pa le na kategorije zaščitene ljudi (Sancin in drugi 2009, 173).

Ženevsko pravo je, kot rečeno, dobilo ime po konvencijah in protokolih, sprejetih v Ženevi od leta 1864 naprej. Tistega leta je bil sprejet prvi sodoben dokument o žrtvah vojne, v katerem so sprejeli nekatere rešitve, ki so postale trajna usmeritev na tem področju tudi v poznejših konvencijah in protokolih, s katerimi so spremenili in dopolnili prvotni dokument (Jogan 1997, 91). V sodobnem humanitarnem pravu pod pojmom Ženevske konvencije razumemo štiri konvencije iz leta 1949 (najpomembnejša je četrta, ki zagotavlja zavarovanje civilistov) s tremi dodatnimi protokoli. Med temi sta pomembna predvsem prva dva, sprejeta leta 1977, od katerih se eden nanaša na žrtve mednarodnih, drugi pa na žrtve nemednarodnih spopadov.¹³

Ženevske konvencije veljajo v obdobju oboroženih spopadov za pogodbenice, torej za države, ki so jih ratificirale. Teh pa je že 194 (med njimi tudi ZDA), zato so določila vseh štirih konvencij dejansko že univerzalno sprejeta. Vse štiri tako zdaj že veljajo za *ius cogens*, torej za absolutno obveznost po mednarodnem običajnem pravu in kot take obvezujejo močnejše od norm pogodbenega prava (Bavcon 2012f, 154–155). V zvezi s protokoloma o mednarodnih in nemednarodnih oboroženih spopadih iz leta 1977 pa je drugače, saj niso vse pogodbenice Ženevskih konvencij ratificirale tudi protokolov. Prvega je ratificiralo 172 držav, drugega pa 166 držav. Čeprav Bavcon (2012f, 154–155) za *ius cogens* šteje tudi oba dodatna protokola, pa se je iz prej omenjenega razloga težko strinjati s tem. Med državami, ki, kot rečeno, tako rekoč univerzalno priznavajo določila Ženevskih konvencij, so namreč številne, ki hkrati ne priznavajo tudi določil protokolov. Protokola so denimo ratificirale štiri stalne članice VS – Rusija, Kitajska, Francija in Velika Britanija –, ne pa tudi peta stalna članica in vojaško najmočnejša država sveta ZDA. Kljub temu pa ZDA priznavajo večino standardov iz Protokola I, tako da ta po večini velja tudi zanje.

Ženevske konvencije so po grozotah, ki jih je svet izkusil v drugi svetovni vojni, sistematično uredile položaj tistih skupin ljudi, ki morajo med oboroženim spopadom uživati posebno zaščito. Vojna hudodelstva, opredeljena v njih, so upoštevali tudi pri ustanavljanju mednarodnih kazenskih sodišč, saj sodijo med dejanja, za katera obstaja mednarodna kazenska odgovornost posameznika (Türk 2007, 564). Vse štiri Ženevske konvencije imajo skupne prve tri člene. Skupni 1. člen državam nalaga obveznost spoštovanja konvencij. To pomeni, da mora država zagotoviti ustrezne mehanizme nadzora, hkrati pa mora preprečevati kršitve določb in zagotavljati, da jih spoštujejo tudi druge države (Sancin in drugi 2009, 181).

¹³ Zadnji protokol je bil sprejet leta 2005, z njim pa so sprejeli tretji znak gibanj Rdečega križa in Rdečega polmeseca, to je rdeči kristal.

Oziroma: "/D/ržava mora zagotoviti, da bodo osebe pod njenim nadzorom dejansko izvršile obveznosti iz konvencij." (Türk 2007, 561) To velja tudi za državo, ki je žrtev agresije (*ibid.*). Skupni 2. člen se nanaša na mednarodne oborožene spopade, 3. člen pa na nemednarodne oborožene spopade. Ta je še posebej pomemben, ker je do sprejetja Protokola II leta 1977, ki se nanaša posebej na žrtve nemednarodnih spopadov, žrtvam takšnih spopadov zagotavljal minimalne standarde varovanja.¹⁴

Jogan (1997, 91–140) v svoji analizi pravnega varstva ljudi po ženevskem pravu obravnavane ljudi razdeli v štiri kategorije:

- ranjenci, bolniki in brodolomci (v tem sklopu obravnava tudi pogrešane in umrle),
- vojni ujetniki,
- civilno prebivalstvo in
- žrtve notranjih spopadov.

Ob upoštevanju enega od temeljnih načel mednarodnega prava oboroženih spopadov, to je načela razlikovanja, bi lahko ljudi v grobem razdelili na borce in neborce (civiliste). Za zavarovanje zadnjih je najpomembnejša četrta Ženevska konvencija o zavarovanju civilnega prebivalstva med vojno. Ta v 4. členu določa, da so zavarovani tisti ljudje, ki se v obdobju oboroženega spopada ali zasedbe znajdejo v rokah okupacijske sile ali države, ki je udeležena v spopadu, in niso njeni državljani. Ob tem pa mednarodni odbor Rdečega križa (ICRC) v svoji publikaciji o pravilih Ženevskih konvencij in dodatnih protokolov opozarja na tako imenovano splošno zaščito ljudi. Vsem prizadetim zaradi oboroženega spopada (tudi tistim, ki sicer niso del kategorije zavarovanih po 4. členu konvencije) namreč pripada splošna zaščita, ki med drugim prepoveduje ubijanje, mučenje, skupinsko kaznovanje in pohabljanje (ICRC 1983, 41–44).

Ženevske konvencije se razen nekaterih izjem prvotno niso posebej ukvarjale z varovanjem civilnega prebivalstva (to je bil sprva del haaškega prava), a se je pozneje zaradi velikega razvoja vojaške tehnologije in pojava novih vrst orožja pokazala potreba po tem, zato so v Protokol I leta 1977 vključili tudi določbe s tega področja (ICRC 1983, 35). Osnovno načelo, ki ga ta protokol določa v svojem 35. členu, je, da metode in sredstva vojskovanja niso

¹⁴ Nemednarodni spopadi so tisti, ki v celoti potekajo na ozemlju ene države, s skupnim 3. členom Ženevskih konvencij pa so bili prvič urejeni z mednarodno pogodbo (Sancin in drugi 2009, 85).

neomejeni. Med členu, ki posebej urejajo položaj civilistov, 48. člen kot osnovno načelo določa razlikovanje med civilnim prebivalstvom in borci ter med civilnimi in vojaškimi objekti. Definicijo civilistov in civilnega prebivalstva vsebuje 50. člen protokola. V skladu z interpretacijo njegovih določil, kot jo predstavlja ICRC (1983, 36), je civilist nekdo, ki ne pripada oboroženim silam, civilni objekt pa tisti, ki se ne uporablja za vojaške namene. Po 51. in 52. členu protokola so napadi na civiliste in civilne objekte prepovedani. Načelo, da civilno prebivalstvo v spopadu ne sme biti prizadeto, tako ostaja temeljno v mednarodnem pravu oboroženih spopadov (Türk 2007, 570–571). Po drugi strani pa civilisti ne smejo neposredno sodelovati v oboroženih sovražnostih (Sassòli in Bouvier 1999, 117).

Pravila humanitarnega prava, ki veljajo v obdobju oboroženega spopada, se torej nanašajo na ljudi kot posameznike. Nanje se nanašajo tudi pravila o mednarodni kazenski odgovornosti. Njihove kršitve pomenijo mednarodna kazniva dejanja. Za nekatera med njimi se v slovenski kazenskoopravni terminologiji uporablja izraz hudodelstva. Razlog za posebno poimenovanje je v tem, da gre za najhujše oblike mednarodnih kaznivih dejanj (Bavcon 2012č, 44), inkriminiranih v Rimskem statutu (Bavcon 2012e, 150). Gre torej za agresijo, genocid, hudodelstvo zoper človečnost in vojno hudodelstvo; za preostale kršitve se uporablja poimenovanje mednarodna kazniva dejanja (Bavcon 2012e, 149–150). Za vse naštetje pa v mednarodnem pravu obstaja individualna kazenska odgovornost.

4.3 MEDNARODNA KAZENSKA ODGOVORNOST POSAMEZNIKA

"Mednarodno kazensko pravo, kot poseben del mednarodnega prava, je v svojem bistvu dete 20. stoletja", v katerem sta se prepoved in kaznovanje nekaterih zločinov "uveljavila kot *ius cogens* sodobnega mednarodnega prava" (Petrič 2012, 17–18). Po drugi svetovni vojni sta namreč ustanovitvi sodišč v Nürnbergu in Tokiu dokazali nujnost uvedbe individualne kazenske odgovornosti (Bavcon 2012d, 96); ta je tako postala eno od načel mednarodnega prava (Bavcon 2012d, 97). V njegovem okviru so se razvila pravila o odgovornosti posameznika za nekatera kazniva dejanja, pa tudi institucije, ki omogočajo kazenski pregon na mednarodni ravni (Türk 2007, 138). Razvoj mednarodnega kazenskega prava je s tem postal tudi sredstvo za uveljavljanje pravil humanitarnega prava (Sancin in drugi 2009, 184). Poleg nacionalne kazenske jurisdikcije (procesov na nacionalnih sodiščih) se je v minulih nekaj desetletjih kot mehanizem, ki omogoča kaznovanje storilcev za mednarodna kazniva dejanja, uveljavilo sojenje na (stalnih ali *ad hoc*) mednarodnih kazenskih sodiščih (Sancin in drugi 2010, 143). Ta so tako postala "t/emeljnega pomena za uveljavitev in razvoj sodobnega mednarodnega kazenskega prava" (Škrk 2012b, 341).

Zametki mednarodnega kazenskega prava segajo v obdobje Haaških konvencij s konca 19. in z začetka 20. stoletja; tedaj sprejete norme – čeprav niso bile kazenskopravne – so namreč začele proces, ki je v 21. stoletju privedel do delovanja prvega stalnega mednarodnega kazenskega sodišča (Bavcon 2012a, 27). Čeprav ideje o vzpostavitvi mednarodnega sodišča segajo še v srednji vek (Sancin in drugi 2009, 384), je prvo mednarodno kazensko sodišče začelo delovati šele po drugi svetovni vojni (Sancin in drugi 2009, 385). Z Londonskim sporazumom, ki so ga 8. avgusta 1945 podpisale ZDA, Velika Britanija, Francija in Sovjetska zveza, so ustanovili Mednarodno vojaško sodišče v Nürnbergu (Sancin in drugi 2009, 43). Sledila je ustanovitev Mednarodnega vojaškega sodišča za Daljni vzhod v Tokiu, ki je bilo ustanovljeno z deklaracijo vrhovnega poveljnika zavezniških sil na tistem območju 19. januarja 1946, statuta obeh sodišč pa sta bila praktično enaka (Sancin in drugi 2009, 385). Obe sta delovali z namenom kaznovanja posameznikov za vojna hudodelstva, hudodelstva zoper človečnost in hudodelstva zoper mir (Brownlie 2003, 559–560).

Razvoj mednarodnega prava je v letih, ki so sledila, odpravil še nekatere nejasnosti. GS je tako z resolucijo decembra 1946 potrdila načela mednarodnega prava iz statuta Nürnberškega

sodišča in njegovo sodbo (Brownlie 2003, 560), na istem zasedanju pa je GS tudi izjavila, da je "genocid po mednarodnem pravu kaznivo dejanje, za katero obstaja mednarodna kazenska odgovornost" (Türk 2007, 187). Močan zagon prodiranju elementov kazenskega prava v mednarodno pravo so dale tudi Konvencija o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida iz leta 1948 ter štiri Ženevske konvencije iz leta 1949, skupaj z leta 1977 dodanima protokoloma (Bavcon 2012a, 27–28). Pri tem je treba omeniti še leta 1968 sprejeto Konvencijo o nezastaranju vojnih zločinov in zločinov proti človečnosti (Türk 2007, 187–188). Velika slabost vseh teh dokumentov pa je bila, da so pregon posameznikov prepuščali izključno državam (DUPI 1999, 55). Po Nürnberškem in Tokijskem sodišču namreč skoraj 50 let ni delovalo nobeno mednarodno kazensko sodišče (Sancin in drugi 2009, 386).

Pomemben obrat v mednarodnem kazenskem pravosodju se je zgodil v letih 1993 in 1994 z ustanovitvijo *ad hoc* mednarodnih kazenskih sodišč za hudodelstva, storjena na območju nekdanje Jugoslavije in v Ruandi. Padec berlinskega zidu je namreč dal izjemen pospešek razvoju mednarodnega kazenskega prava (Bavcon 2012c, 42). Obe sodišči je kot svoja pomožna organa ustanovil VS, in sicer sodišče za nekdanjo Jugoslavijo 25. maja 1993, sodišče za Ruando pa 8. novembra 1994 (Sancin in drugi 2010, 165). Ustanovili so ju kot odgovor na velike zločine, ki so ogrožali mednarodni mir in varnost (Türk 2007, 190). Njun namen je bil vnovič vzpostaviti in ohraniti mir ter obravnavati kršitve, v primeru Ruande pa tudi narodna sprava (Sancin in drugi 2010, 166). VS je ustanovil sodišči z resolucijama v skladu s 7. poglavjem UL OZN, zato sta obe resoluciji obvezujoči in sredstvi prisile (Sancin in drugi 2010, 165).

Za nadaljevanje je pomembno povedati nekaj več o Mednarodnem kazenskem sodišču za nekdanjo Jugoslavijo (ICTY), ki je po ustanovitvi leta 1993 začelo delovati leta 1995. Sedež ima v Haagu, njegova krajevna pristojnost je območje nekdanje Jugoslavije, časovna pristojnost pa obsega obdobje po 1. januarju 1991 (Türk 2007, 189). Glede stvarne pristojnosti je statut sodišča določil štiri vrste kaznivih dejanj: hude kršitve Ženevskih konvencij, kršitev zakonov in običajev v vojni, genocid in hudodelstva zoper človečnost (Sancin in drugi 2009, 387). ICTY torej preganja ljudi, domnevno odgovorne za hude kršitve humanitarnega prava na ozemlju nekdanje Jugoslavije od leta 1991 naprej (Sancin in drugi 2009, 43). Izreče lahko zgolj zaporne kazni, ker nima svojih zapornih zmogljivosti, pa se kazen izvrši v državi, ki je pripravljena sprejeti obsojenca (*ibid.*). Sodišče lahko pri svojem delu uporablja le tista pravila humanitarnega prava, ki tvorijo del mednarodnega običajnega

prava, ne glede na to, ali so kodificirana in ali je država privolila vanje (Brownlie 2003, 569). Statut ICTY nacionalnim sodiščem ni odvzel pristojnosti za pregon kaznivih dejanj, za katere je pristojen tudi sam (Sancin in drugi 2009, 387), je pa določil, da je njegova pristojnost primarna (Brownlie 2003, 570). To pomeni, da lahko ICTY kadar koli od sodišč držav zahteva, da mu prepustijo pristojnost; razlog je v tem, da je bilo sodišče ustanovljeno kot prisilni ukrep (Sancin in drugi 2009, 387).

Ustanovitev *ad hoc* sodišč za nekdanjo Jugoslavijo in Ruando je bila torej pomembna točka v razvoju mednarodnega kazenskega pravosodja. Uresničevanje ideje o globalni jurisdikciji v mednarodnem kazenskem pravu pa je doseglo vrh pred desetletjem z začetkom delovanja Mednarodnega kazenskega sodišča (ICC) s sedežem v Haagu (Sancin in drugi 2009, 383–384). Statut sodišča (Rimski statut) je ob sprejetju leta 1998 določil, da je sodišče pristojno za sojenje v primerih najtežjih hudodelstev, ki zadevajo mednarodno skupnost kot celoto, in sicer za genocid, vojna hudodelstva in hudodelstva zoper človečnost, za v prihodnje pa so takrat predvideli tudi pristojnost za sojenje v primeru agresije (Sancin in drugi 2009, 44). Države pa se v obdobju sprejemanja statuta niso uspele dogovoriti o definiciji agresije, zato statut, za razliko od drugih treh, ne opredeljuje tega hudodelstva. Definicijo agresije (kršitve prepovedi vojne) so namreč pogodbenice statuta oblikovale šele leta 2010, hkrati pa so omejile uporabo te inkriminacije (Bavcon 2012f, 154). Za vsa hudodelstva, za katera je pristojno ICC, je sicer v 29. členu statuta uveljavljen institut nezastaranja (Škrk 2012a, 58).

Rimski statut je mednarodna pogodba, ki je bila sprejeta na diplomatski konferenci v Rimu 17. julija 1998. Na voljo je vsem državam, zavezuje pa zgolj pogodbenice, saj še ni dosegla univerzalnosti (Škrk 2012a, 55). Vendar predvideva možnost, da tudi nepogodbenica sprejme pristojnost sodišča v posameznem primeru (Škrk 2012b, 372). Pridržki k Rimskemu statutu niso dopustni, pogodbenica pa lahko odpove statut z notifikacijo generalnemu sekretarju Združenih narodov (Škrk 2012b, 382–383). Statut je po zadostnem številu ratifikacij začel veljati 1. julija 2002, dejansko pa je sodišče začelo delovati 1. julija 2003. Natančna opredelitev dneva začetka veljavnosti, torej 1. julij 2002, je pomembna zaradi opredelitve časovne pristojnosti sodišča; ICC namreč lahko sodi le za dejanja, storjena po navedenem datumu (Sancin in drugi 2009, 389).

Rimski statut po mnenju Türka (2007, 191) uživa široko podporo, ki se kaže tudi v dokaj malo ugovorih zoper pravne rešitve sodišča. Vendarle pa kljub široki podpori – k Rimskemu

statutu je doslej pristopilo 121 držav – njegove pogodbenne stranke niso nekatere velesile, med njimi tri stalne članice VS: ZDA, Rusija in Kitajska. ZDA denimo že vse od ustanovitve sodišča močno nasprotujejo njegovemu delovanju. Čeprav so v obdobju predsednika Billa Clintona podpisale Rimski statut, so podpis spomladi leta 2002 (torej ko je bil predsednik George Bush) umaknile. ZDA namreč ostro nasprotujejo možnosti, da bi se ameriški državljani znašli pred mednarodnim sodiščem in bili mednarodno kazensko odgovorni za svoja dejanja. Vendar so ZDA omenjenim zadržkom navkljub v minulih nekaj letih pod vodstvom predsednika Baracka Obame na tem področju naredile korak naprej; kot država opazovalka so denimo sodelovale na revizijski konferenci statuta v Kampali leta 2010. Kot kaže, so se ZDA – čeprav ni znakov, da bodo kdaj pristopile k Rimskemu statutu – vendarle začele zavedati njegovega izjemnega pomena. Statut namreč pomeni prvo celovito kodifikacijo mednarodnega kazenskega prava, ICC pa je sploh prvo stalno mednarodno kazensko sodišče (Sancin in drugi 2009, 44). Predsednik slovenskega ustavnega sodišča Ernest Petrič velik pomen, ki ga ima delovanje ICC, vidi predvsem z vidika pogostega konflikta med suverenostjo države in človekovimi pravicami; v sodobnem svetu namreč suverenost postaja vse manj pravica držav in vse bolj njihova obveznost (STA 2012b). Glavna tožilka na ICC Fatou Bensouda ob tem opozarja tudi na pomen preventivne vloge sodišča pri preprečevanju najhujših grozodejstev, kakršna so se denimo zgodila v Ruandi ter v Bosni in Hercegovini (*ibid.*).

ICC je v svojem delovanju samostojno, a v tesni navezi z Združenimi narodi (Škrk 2012b, 359). Njegova pristojnost v odnosu do držav (nacionalnih sodišč) je komplementarna, torej dopolnilna (DUPI 1999, 55). To pomeni, da ne sme soditi človeku, ki mu sodi že nacionalno sodišče, ali ki je bil zaradi istega kaznivega dejanja že obsojen oziroma oproščen pred nacionalnim sodiščem (Sancin in drugi 2009, 44). Tako dopolnjuje kazenske jurisdikcije držav (Škrk 2012b, 359). Najvišja kazen, ki jo lahko izreče sodišče, je 30 let zapor, pod določenimi pogoji pa namesto tega dosmrtni zapor; poleg tega lahko sodišče izreče tudi denarno kazen ali odredi odvzem premoženja in sredstev (Sancin in drugi 2009, 397). Obsojenec prestaja kazen v kateri od držav, ki so izrazile pripravljenost za to (*ibid.*). In katere so pristojnosti sodišča?

Časovna pristojnost je bila že omenjena, to so hudodelstva, storjena po 1. juliju 2002, ko je začel veljati statut. Drugače velja za države, ki so postale pogodbenice po tem datumu. V tem primeru je sodišče pristojno za hudodelstva, izvršena potem, ko je država že postala

pogodbenica (Sancin in drugi 2009, 390). Izjema je časovna pristojnost za primer agresije, ki je urejena drugače (o tem bo govor v nadaljevanju ob podrobnejši obravnavi agresije).

Krajevna pristojnost ICC se nanaša na "ozemlje države, na katerem je bilo izvršeno kaznivo dejanje /.../ ali na ozemlje države, katere državljan je obtožen, če je njegova država pogodbenica Rimskega statuta ali je sprejela pristojnost *ad hoc*" (Sancin in drugi 2010, 167). Pri tem pa obstaja izjema. ICC namreč dobi jurisdikcijo tudi tedaj, ko VS po 7. poglavju UL OZN tožilca seznanj z razmerami, v katerih je bilo storjeno kaznivo dejanje, ki je v pristojnosti sodišča (Sancin in drugi 2009, 390). VS ima poleg sprožitvenega pooblastila in nalog v zvezi z izvajanjem pristojnosti glede agresije tudi pooblastilo, da z resolucijo po 7. poglavju odloži preiskavo ali pregon za 12 mesecev (Škrk 2012b, 377).

Osebna pristojnost ICC se nanaša na državljane pogodbenih strank in državljane drugih držav, če so te sprejele pristojnost sodišča ali je pristojnost določil VS (Türk 2007, 192). Pri tem je pomembno, da statut "izključuje vpliv notranjih ali mednarodnopravnih norm o imuniteti oseb na uradnem položaju" na jurisdikcijo ICC (Sancin in drugi 2010, 168). To pomeni, da norme o imuniteti ne varujejo nosilcev državne funkcije (Türk 2007, 192). Pri tem so edina izjema razmere, v katerih bi država s predajo obtoženca sodišču kršila mednarodno pogodbeno obveznost, na primer Dunajsko konvencijo o diplomatskih odnosih (Sancin in drugi 2010, 168). ICC lahko začne delo, če je sprožen postopek, upravičenci za sprožitev postopka pa so pogodbenica Rimskega statuta, tožilec in VS (Sancin in drugi 2009, 390). Prav zadnji ima veliko vlogo pri delovanju sodišča, saj ima po eni strani možnost, da razširi izvajanje jurisdikcije, po drugi strani pa lahko tudi blokira delo sodišča (Sancin in drugi 2009, 393).

Stvarna pristojnost sodišča se nanaša na že omenjena štiri mednarodna hudodelstva, to so genocid, hudodelstva zoper človečnost, vojna hudodelstva in agresijo. Genocid kot pojav med mednarodnimi hudodelstvi zaradi svoje teže zaseda posebno mesto (Korošec in Sancin 2012, 156). Lemkinov izraz genocid je v klasičen mednarodnopravni dokument prvič uvrstila GS leta 1946, prvi pa ga je uporabil tožilec Nürnberškega sodišča (Korošec in Sancin 2012, 159). Rimski statut opredeljuje varovane skupine ljudi (narodnostne, etnične, rasne in verske) ter ravnanja, ki izpolnjujejo zakonske znake genocida (Korošec in Sancin 2012, 167). Genocid so – povedano zgoščeno – naklepna ravnanja, katerih cilj je delno ali v celoti uničiti določeno nacionalno, etnično, rasno ali versko skupino (Sancin in drugi 2009, 46). Izvršitev genocida je kršitev norme občega mednarodnega prava *ius cogens* (Škrk 2012b, 365).

Drugo mednarodno hudodelstvo, ki je v stvarni pristojnosti ICC, je hudodelstvo zoper človečnost. To hudodelstvo in Martensova klavzula kot njegovo vrednostno ozadje sta dela običajnega prava; sicer pa Rimski statut tega hudodelstva (tako kot genocida) ne veže na oborožen spopad (Bavcon 2012h, 194). To pomeni, da za nastanek hudodelstva zoper človečnosti niso nujne razmere, ki so opredeljene kot oborožen spopad. Po Rimskem statutu to hudodelstvo obsega številne oblike nečloveškega ravnanja z ljudmi (na primer pobijanje in mučenje), izvedenega v sistematičnem napadu na civilno prebivalstvo (Sancin in drugi 2009, 46–47).

Kot vojno hudodelstvo Rimski statut opredeljuje štiri skupine ravnanj, od katerih se dve skupini nanašata na ravnanja v mednarodnih oboroženih spopadih, dve pa na ravnanja v nemednarodnih spopadih (Bavcon 2012g, 186–188). Vojna hudodelstva po Rimskem statutu obsegajo približno 50 različnih ravnanj (Sancin in drugi 2009, 397), pri čemer gre v vseh primerih za hude kršitve pogodbenega in običajnega prava oboroženih spopadov, po večini za kršitve haaškega in ženevskega prava (Sancin in drugi 2009, 47). Za vojno hudodelstvo je sicer značilna izjemno pomembna vsebinska lastnost, ki ga bistveno loči od drugih dveh prej omenjenih mednarodnih hudodelstev. Kot določa 8. člen Rimskega statuta, ima namreč ICC jurisdikcijo za vojna hudodelstva, še zlasti kadar so ta storjena v skladu z načrtom oziroma ko gre za vojna hudodelstva večjih razsežnosti. Ne izključuje torej jurisdikcije ICC tudi tedaj, ko ne gre za sistematično oziroma množično izvrševanje kaznivih dejanj, temveč zgolj za posamična kazniva dejanja. Vojna hudodelstva namreč v statutu "niso opredeljena po kriteriju množičnosti ali sistematičnosti", to pa pomeni, da lahko že eno samo dejanje pomeni vojno hudodelstvo (Sancin in drugi 2010, 117).

In še o agresiji. Kot rečeno, se v obdobju sprejemanja Rimskega statuta države niso uspele dogovoriti o njeni definiciji. Statut je zato to vprašanje odložil za 7 let od začetka veljavnosti; leta 2010 so tako države vendarle sprejele besedilo člena o agresiji (Bavcon 2012b, 34).¹⁵ Za obravnavo te kot kaznivega dejanja posameznika morata biti izpolnjena objektivni element (prepovedana uporaba sile) in subjektivni element (agresivni namen) kaznivega dejanja (Sancin 2012, 181). In še: to kaznivo dejanje lahko storijo le ljudje, ki nadzorujejo politične in

¹⁵ Rimski statut obravnava agresijo kot kaznivo dejanje posameznika, za katero velja individualna kazenska odgovornost; kot takega ga je treba ločiti od agresije kot protipravnega dejanja države, ki ga je leta 1974 opredelila GS v svoji resoluciji (Sancin v Ambrož in drugi 2012, 177).

vojaške akcije države, tako da je pri tem mogoče govoriti o kaznivem dejanju voditeljev (*ibid.*).

Agresija je torej kaznivo dejanje uporabe oborožene sile države zoper suverenost, ozemeljsko celovitost ali politično neodvisnost druge države, ki ga stori posameznik na položaju, na katerem ima nadzor nad akcijami države oziroma jih usmerja (Škrk 2012b, 370). Pri naštevanju kaznivih dejanj agresije, za katera obstaja individualna kazenska odgovornost, Rimski statut v celoti povzema primere dejanj agresije, ki so v 3. členu resolucije GS iz leta 1974 (resolucija o definiciji agresije) opisani kot protipravna ravnanja države (Škrk 2012b, 370–371). O tem, ali so izpolnjeni pogoji za nastanek kaznivega dejanja agresije, lahko ICC presoja na predlog države in na pobudo tožilca ali pa po predložitvi VS; v vsakem primeru pa ima – kadar sta ogrožena mir in mednarodna varnost – primarno vlogo VS (Sancin 2012, 185). Ne glede na to, ali postopek sprožijo država, tožilec ali VS, ima sodišče pristojnost le za tista kazniva dejanja agresije, ki so storjena leto dni potem, ko spremembe statuta o jurisdikciji za agresijo ratificira ali sprejme 30 pogodbenic (Škrk 2012b, 371). Vendar je odločanje o tem, ali naj ICC izvaja pristojnost za agresijo, preloženo na obdobje po 1. januarju 2017, ko bodo morale to odločitev potrditi pogodbenice (Škrk 2012b, 373–374).

Za hudodelstva proti mednarodni skupnosti kot celoti torej v mednarodnem pravu obstaja individualna kazenska odgovornost. Razvoj mednarodnega kazenskega prava je dosegel vrhunec z uveljavitvijo Rimskega statuta julija leta 2002, delovanje ICC pa pomeni pomembno dopolnitev delovanja nacionalnih sodišč tedaj, kadar gre za mednarodna hudodelstva. Sicer pa se mednarodno pravo poleg individualne kazenske odgovornosti ukvarja tudi z mednarodno odgovornostjo držav.

4.4 MEDNARODNA ODGOVORNOST DRŽAV

Država kot temeljni subjekt mednarodnega prava ima pravice in obveznosti. Med prvimi so pravica do obstoja, enakopravnosti, mednarodnega občevanja, spoštovanja in pravica do suverenosti (Türk 2007, 96). Zadnja je ključna z vidika, da državi podeljuje najvišjo oblast na njenem ozemlju. V tej pravici so države med seboj enakopravne. Če je svoboda delovanja države ena dimenzija njene suverenosti, je namreč druga dimenzija spoštovanje te pravice drugih držav (Türk 2007, 99–100). Suverenost torej ni pravica, ki bi bila v sodobnem mednarodnem pravu pojmovana absolutno. Namreč: "Vsaka suverena država ima v svojem izvrševanju suverenosti omejitve, ki jih določa mednarodno pravo." (Türk 2007, 98) Te se nanašajo tudi na odnos države do njenega prebivalstva, pri čemer gre pravzaprav za vprašanje pravic posameznikov v razmerju do oblasti. Pri tem je treba opozoriti na delitev na pravo vojne in pravo miru. V miru veljajo človekove pravice, ki pripadajo ljudem kot posameznikom, v obdobju oboroženega spopada pa se aktivirajo tudi pravice po mednarodnem humanitarnem pravu.

Država torej v izvrševanju svoje suverenosti nikoli nima absolutno prostih rok, saj je za svoja dejanja mednarodnopravno odgovorna. Kršitve obvezujočih norm se imenujejo mednarodni delikti. Urejajo jih pravila o mednarodni odgovornosti držav (Türk 2007, 20), ki so se v številnih primerih razvijala kot običajno pravo, danes pa so po večini tudi kodificirana (Türk 2007, 280). In kdaj oziroma v katerih primerih je pravzaprav država odgovorna? Najkrajši in hkrati najbolj jasen odgovor je, da takrat, ko "krši svoje mednarodnopravne obveznosti in so ji dejanja (storitve, opustitve) posamezne osebe ali skupine oseb pripisljiva" (Sancin in drugi 2010, 135).

V mednarodnem pravu se je po drugi svetovni vojni oblikovala opredelitev objektivne odgovornosti držav za mednarodne delikte (Türk 2007, 282). Pravna podlaga za ugotavljanje odgovornosti so pravila običajnega prava ter delo Komisije za mednarodno pravo (ki deluje kot organ GS); ta je namreč leta 2001 pripravila besedilo o odgovornosti držav, ki ga je še isto leto s konsenzom sprejela tudi GS (Sancin in drugi 2009, 184–185). V zvezi z ukrepi oziroma pravnimi posledicami kršitev obveznosti države pa je treba poudariti, da so te urejene v običajnem pravu in mednarodnih pogodbah (Türk 2007, 20) ter da so v rokah držav (Türk 2007, 24). Enotnega mehanizma, ki bi jih urejal, namreč ni.

V razpravi o mednarodni odgovornosti držav je izjemno pomemben prej omenjen in univerzalno sprejet dokument, ki vsebuje člene o odgovornosti držav za protipravna dejanja po mednarodnem pravu (ARSIWA). Pripravila ga je Komisija za mednarodno pravo, GS pa ga je sprejela kot prilogo k resoluciji na plenarnem zasedanju decembra 2001 in ga s tem priporočila vladam. Vsebino mednarodnega delikta ARSIWA določa v 2. členu, v katerem je zapisano, da je odgovornost države za kršitev mednarodnega prava podana, kadar je dejanje ali opustitev mogoče pripisati državi in kadar gre za kršitev mednarodnih obveznosti države. Opredelitev delikta je v pristojnosti mednarodnega prava, zato morebitne opredelitve notranjega prava držav nimajo vpliva nanjo (3. člen ARSIWA). To v praksi pomeni, da je neko dejanje mednarodni delikt, tudi če bi ga notranje pravo države označilo za legalno, s čimer je na tem področju potrjen primat mednarodnega prava (Türk 2007, 283).

Pogoja mednarodnega delikta, določena v 2. členu, torej pripisljivost in kršitev mednarodnih obveznosti, sta podrobneje opisana v drugem in tretjem poglavju ARSIWA. V drugem poglavju (členi od 4 do 11) so opisane razmere in navedena dejanja različnih ljudi, skupin ljudi, organov, entitet, ki jih je (zaradi storitve ali opustitve) mogoče pripisati državi. Ta pravila torej opredeljujejo akterje, katerih dejanja je mogoče pripisati državi in je zato ta odgovorna zanje (Sancin in drugi 2009, 185). Vprašanje pripisljivosti je namreč povezano s pravno ureditvijo, za katero je značilno, da izhaja iz objektivne odgovornosti države (Türk 2007, 284). Ta je, na kratko povedano, "odgovorna za dejanja svojih organov, tako izvršnih kot zakonodajnih in sodnih ali tistih, ki opravljajo kakšno drugo funkcijo." (Türk 2007, 285) Tako je Meddržavno sodišče v primeru Nikaragva presodilo, da za agente ameriške obveščevalne agencije CIA in drugih skupin pod ameriškim nadzorom, udeleženih v vojni v Nikaragvi, obstaja odgovornost ZDA (Türk 2007, 286). Državi pa se lahko očita tudi dejanje, ki ji sicer ni pripisljivo, a je odgovorna zanj, ker ni preprečila protipravnih ravnanj posameznikov (Sancin in drugi 2009, 186).

Primarna pravila mednarodne odgovornosti držav predpisujejo ravnanje oziroma določajo, katero ravnanje držav je v skladu z mednarodnim pravom, sekundarna pa določajo ukrepe oziroma pravne posledice (Türk 2007, 283–284). Za uvedbo pravnih posledic je treba najprej ugotoviti, da se je zgodila kršitev. ARSIWA kršitev mednarodnih obveznosti države obravnava v tretjem poglavju. Člena 12 in 13 tako določata, da država krši mednarodno obveznost, če njeno dejanje ni v skladu z mednarodno obveznostjo, ki ji je v obdobju tega dejanja zavezana (ne glede na izvor ali naravo obveznosti). Država mora torej spoštovati

svoje pogodbene, običajnopravne ali druge mednarodnopravne obveznosti (Türk 2007, 288). ARSIWA v 14. in 15. členu določa tudi časovni vidik oziroma trajanje kršitve mednarodnih obveznosti države. Povedano poenostavljeno: država lahko kršitev "zakrivi z enkratnim ali večkratnim ravnanjem oziroma opustitvijo dolžnega ravnanja." (Sancin in drugi 2009, 187) To ravnanje je lahko kontinuirano ali ne, lahko je sestavljeno tudi iz več posamičnih dejanj, v vseh primerih pa gre za eno kršitev mednarodnega prava, če je kršena ista norma (Türk 2007, 288). Posebno vprašanje pri tem je, kako obravnavati hude kršitve temeljnih (kogentnih) norm mednarodnega prava, ki so kršitev zoper celotno mednarodno skupnost (Türk 2007, 289). Kogentne norme učinkujejo *erga omnes*, zato njihove kršitve prizadenejo vse države, tudi posledice kršitev teh pravil ustvarijo obveznost za vse države (Türk 2007, 294). ARSIWA vprašanje kršitev kogentnih norm obravnava v svojem drugem delu (v katerem obravnava vsebino mednarodne odgovornosti držav), in sicer v členih 40 in 41. V 40. členu je določeno, da so hude kršitve teh norm veliko ali sistematično neizpolnjevanje obveznosti države, 41. člen pa določa, da morajo države z legalnimi sredstvi sodelovati za končanje kršitve ter da razmer, ustvarjenih s hudo kršitvijo, nobena država ne sme priznati kot zakonitih.

Posledice kršitev mednarodnih obveznosti države (sekundarne obveznosti) ARSIWA obravnava v okviru vsebine mednarodne odgovornosti držav v členih od 28 do 41. V 30. členu je določeno, da mora država opustiti protipravno dejanje in zagotoviti, da ga ne bo ponovila, v 31. členu pa je zapisana dolžnost reparacije za prizadejano škodo. Ta ima lahko (34. člen) tri oblike, in sicer restitucijo (vrnitev v prejšnje stanje), kompenzacijo (odškodnino) in satisfakcijo (zadoščenje), ki se lahko uveljavijo posamično ali pa v medsebojnih kombinacijah. Posledica mednarodnega delikta torej ni prenehanje obveznosti, temveč mora država kršiteljica zagotoviti polno reparacijo za prizadejano gmotno in negmotno škodo (Türk 2007, 292). Mednarodni delikt lahko prizadene državo, skupino držav (mednarodno skupnost kot celoto), pa tudi položaj in pravice podjetij in posameznikov. Zahtevki teh se lahko uveljavljajo samostojno, saj so neodvisni od zahtevkov držav (Türk 2007, 292–293). Pomembno pa je omeniti še 58. člen, ki določa, da ARSIWA ne posega v vprašanje individualne odgovornosti ljudi, ki delujejo v imenu države. Za nekatera dejanja torej v mednarodnem pravu obstaja tako imenovana dvojna odgovornost, ki obsega individualno odgovornost (neposredno odgovornost posameznika) in odgovornost države (Sancin in drugi 2010, 137).

Odgovornost države za kršitev obveznosti mednarodnega prava pa je v nekaterih primerih izključena. To pomeni, da "d/ejanje, ki bi bilo v običajnih okoliščinah protipravno, v določenih, specifičnih okoliščinah ni mednarodni delikt." (Türk 2007, 290) V ARSIWA je v členih od 20 do 25 zaporedno navedenih 6 takšnih razmer, med drugim samoobramba, višja sila (*force majeure*) in nuja (*necessity*). V vsakem od teh primerov pa je dokazno breme na strani države, ki se brani odgovornosti, kar pomeni, da mora dokazati obstoj katerega od navedenih razlogov (Sancin in drugi 2009, 187–188). Izjemno pomemben v zvezi z izključitvijo odgovornosti države je tudi 26. člen ARSIWA, ki se nanaša na peremptorne (kogentne) norme. Določa namreč, da zgoraj omenjeni primeri izjem, ki izključujejo odgovornost države, ne veljajo za kogentne norme. Med temi so brez dvoma že prepoved agresije, genocida, suženjstva, mučenja in hudodelstev zoper človečnost (Sancin in drugi 2009, 188). V primeru kršitve katere od teh temeljnih norm mednarodnega prava odgovornost države v skladu z določili ARSIWA torej v nobenem primeru ne more biti izključena. Vsaj v teoriji to pomeni, da se država ne bi mogla izogniti odgovornosti za njihovo kršitev. Praksa pa je – kar bo za nekatere konkretne primere opisano tudi v nadaljnjih poglavjih – precej drugačna. Ena od temeljnih značilnosti mednarodnega prava je namreč prostovoljna privolitev držav v pravna pravila, ob odsotnosti skupnega (enotnega) sodstva v mednarodnem pravu pa je katero koli državo – če ne privoli v to – tudi ob ugotovitvi kršitve pravnih norm pravzaprav nemogoče prisiliti v sprejetje odgovornosti in ukrepanje.

Z vprašanjem odgovornosti držav za mednarodne delikte se končuje poglavje, katerega rdeča nit je bilo mednarodno pravo oboroženih spopadov. Poglavje se končuje z vprašanjem mednarodne odgovornosti držav, pred tem je bil obravnavan tudi koncept kazenske odgovornosti posameznika, ki je v primerjavi z odgovornostjo držav v mednarodnem pravu precej bolj izoblikovan, sploh z ustanovitvijo Mednarodnega kazenskega sodišča. Poglavje je bilo namenjeno tudi kratkemu pregledu in opisu vsebine in pomena obeh vej mednarodnega prava oboroženih spopadov: haaškega prava, ki določa pravila in omejitve vojskovanja, ter ženevskega prava, ki se osredotoča na varovanje zavarovanih ljudi v obdobju oboroženega spopada. Naslednje poglavje pa je namenjeno analizi treh najnovejših nacionalnovarnostnih strategij ZDA (2002, 2006 in 2010) z vidika določil o uporabi oborožene sile. Za uvod najprej nekaj besed o tem, kaj je nacionalnovarnostna strategija.

5 UPORABA SILE V AMERIŠKIH NACIONALNOVARNOSTNIH STRATEGIJAH

Država kot temeljni subjekt mednarodnega prava v mednarodni skupnosti ni osamljena, temveč v njej deluje ob drugih državah in ob drugih subjektih mednarodnega prava. Do drugih subjektov država deluje prek svoje zunanje politike. Ta je sestavljena iz dejanj vladnih predstavnikov, usmerjenih k tistim ciljem, okoliščinam in akterjem, tako vladnim kot nevladnim, ki so zunaj njihove ozemeljske legitimnosti in želijo vplivati nanje (Carlsnaes 2002, 335). Objekt zunanje politike države je torej mednarodna skupnost, sredstva in cilji pa se v mednarodnem okolju relativizirajo, saj države v njem trčijo ob cilje drugih držav (Benko 1997, 221–222). Pri tem je pomembna razlika med kratkoročnimi in dolgoročnimi cilji. Pri dolgoročnih ciljih namreč interesi prevladajo nad vrednotami, vendar mora država pri tem upoštevati realne odnose v mednarodni skupnosti (Benko 1997, 225–226). V njej ni osrednje oblasti, ki bi imela moč nadzorovati in usmerjati ravnanje suverenih držav, zato morajo te same poskrbeti za svojo varnost in preživetje (Russett in Starr 1996, 134), iz česar izvira potreba držav po povečevanju vojaške moči (Russett in Starr 1996, 135).

Takšno njihovo delovanje pripelje do tako imenovanega varnostnega vprašanja, ki ga je v 50. letih 20. stoletja odprl John Herz. Izraz opisuje okolje stalne tekmovalnosti, v katerem se zaradi nenehnega kopičenja moči za zagotovitev varnosti nihče ne počuti varnega (Herz v Russett in Starr 1996, 135). Čeprav so suverene države pravno enakopravne in neodvisne od zunanje oblasti, se namreč v resnici med seboj zelo razlikujejo po številnih merilih: od velikosti, števila prebivalstva, razvitosti oziroma gospodarske moči pa vse do vojaške moči. Države, ki imajo po teh merilih večjo moč, imajo v mednarodni skupnosti večji vpliv. To v praksi pomeni, da lažje kot druge dosežejo zastavljene cilje oziroma uresničijo svoje zahteve. Pri tem kot orodje zunanje politike ni nepomembna vojaška moč, saj iz nje izhaja grožnja z uporabo sile, ki je lahko zelo učinkovita pri uveljavljanju interesov države.

V tem pogledu je treba omeniti ZDA, saj te po merilu vojaške moči v svetu pravzaprav nimajo konkurence in svojo vojaško prevlado (tudi) prek grožnje s silo ali pa celo z uporabo sile izkoriščajo za uveljavljanje svojih interesov. Zaradi vojaške prevlade ZDA imajo odločitve te države o tem, kdo so njeni sovražniki, o morebitnem začetku vojne in pošiljanju ameriških vojakov v tujino velik odmev v mednarodni skupnosti. Nazoren primer tega je

vojna proti terorizmu, ki so jo po terorističnih napadih 11. septembra 2001 začele ZDA in jo označile za globalno vojno, ki so se ji pridružile številne druge države. Čeprav terorizem ni bil novost, so ga ZDA tedaj začele pojmovati kot največjo grožnjo svoji nacionalni varnosti. Ta v svoji vsebini označuje koncept, po katerem država zagotavlja svojo varnost oziroma varnost ljudi na svojem ozemlju, in sicer tako pred notranjimi kot zunanji grožnjami. Kot pravi Grizold (2003, 327), obstajata v sodobnih družbah "dva temeljna elementa nacionalne varnosti, in sicer: nacionalnovarnostna politika in nacionalnovarnostna struktura (sistem)." Del strukture so med drugim oborožene sile države, politika pa je določena v zakonodaji in drugih dokumentih, med njimi v nacionalnovarnostni strategiji (Grizold 2003, 327–328).

Ameriška nacionalnovarnostna strategija (NVS) je eno od ogledal, ki odseva oceno največje svetovne vojaške sile o razmerah v svetu, zlasti o prevladujočih grožnjah in možni poti spopadanja z njimi. NVS je dokument, ki ga objavi ameriški predsednik in je tako kazalec tega, kako namerava voditi zunanjo politiko, tudi glede uporabe oborožene sile. "Nacionalnovarnostna strategija je vedno politični dokument, ki odseva predvsem pogled države na stanje v mednarodnem varnostnem okolju ter norme za zagotavljanje lastne nacionalne varnosti." (Grizold 2003, 369) Po svojem poslanstvu je uvrščena med razvojne dokumente s področja nacionalne varnosti, saj država vanjo zapiše temeljne usmeritve v srednjeročnem ali dolgoročnem obdobju; v primeru ZDA je nacionalnovarnostna politika vezana predvsem na vojaške mehanizme in instrumente (Grizold 2003, 328–331).

Po terorističnih napadih na ZDA 11. septembra 2001 je tedanji ameriški predsednik George Bush v NVS, objavljeni v začetku leta 2002, grožnjo terorizma neposredno povezal z orožjem za množično uničevanje. S tega vidika je omenjena strategija prelomna, saj v nasprotju s prejšnjimi prav terorizem in z njim v povezavi orožje za množično uničevanje v nepravilnih rokah (teroristov, malopridnih držav) prepozna kot poglobljeno grožnjo nacionalni varnosti ZDA. To je vplivalo tudi na vsebino dveh NVS, ki sta sledili v letih 2006 in 2010. Bush je z razglasitvijo globalne vojne proti terorizmu in z vsebino nekaj mesecev pozneje objavljene NVS uveljavil tako imenovano Bushevo doktrino, ki temelji na domnevi, da ZDA zaradi vojaške prevlade v svetu ni treba sklepati kompromisov, saj lahko zastavljene cilje dosežejo same. Že ko je Bush leta 2000 postal ameriški predsednik, je sicer postalo jasno, da bodo imele ZDA zelo enostransko zunanjo politiko; teroristični napadi pa so globalno vojno proti terorizmu potisnili prav na vrh njegove agende (Hook 2008, 57). Bush je namreč takrat razglasil dve odločitvi, ki sta postali temelj njegove doktrine: da so bili napadi na ZDA vojno

dejanje ter da bodo ZDA odgovorile ne le teroristom, temveč tudi državam, ki jim ponujajo pribežališče (Hook 2008, 58).

Busheva doktrina in na njej temelječa vojna proti terorizmu sta tako upravičili uporabo ameriške moči za doseg ciljev (Kolodziej 2008, 6), oba domova ameriškega kongresa pa sta Bushu za odgovor na teroristične napade podelila pristojnost za uporabo vse potrebne sile (Hook 2008, 137).¹⁶ Podlaga Busheve doktrine je bila namreč uporaba moči in groženj z uporabo sile, (Kolodziej 2008, 7), značilnost njegove zunanje politike nasploh pa močni ideološki temelji (Kanet 2008, 341). Bush je tako sovražnike ZDA razglasil za Os zla, ki jo je treba uničiti, da bodo ZDA in svet res varni (Hook 2008, 16). Pri sklicevanju na moralo se je Busheva doktrina oprla na tri trditve: da ZDA delujejo v korist ameriške varnosti, da delujejo v korist mednarodne skupnosti ter da je uporaba vojaške sile upravičena, če gre za vzpostavitev demokratičnega režima (Kolodziej 2008, 9–10).

Busheva doktrina, ki jo je ameriški predsednik uveljavil po 11. septembru 2001, je bila zaradi naštetih lastnosti prelomna, ne le zaradi uveljavitve izjemno solistične zunanje politike ZDA, ki je vključevala enostransko uporabo sile brez verodostojne pravne podlage, temveč tudi ali pa predvsem zato, ker je vojno proti terorizmu, natančneje proti teroristom in državam, ki jim ponujajo zavetišče, postavila v središče dejavnosti mednarodne skupnosti. NVS iz leta 2002, ki je utemeljena na Bushevi doktrini, je imela namreč vsebinsko velik vpliv tudi na obe poznejši strategiji; vsem trem je skupno, da kot enega od poglavitnih virov ogrožanja ameriške nacionalne varnosti pojmujejo terorizem. V naslednjih treh podpoglavjih sledijo posamične obravnave strategij, in sicer v časovnem vrstnem redu njihovega sprejetja. Prvi dve je objavil George Bush, tretjo pa Barack Obama. Analiza je osredotočena na to, v katerih primerih in kako obravnavane NVS predvidevajo uporabo oborožene sile in v kolikšni meri so predvidevanja o njeni uporabi skladna z mednarodnim pravom. V četrtem podpoglavju sledi primerjava strategij s tega vidika.

¹⁶ Resolucija kongresa, ki je predsedniku odobrila tudi uporabo oboroženih sil ZDA, je začela veljati 16. oktobra 2002.

5.1 NACIONALNOVARNOSTNA STRATEGIJA 2002

Prva NVS, ki jo je leta 2002 objavil predsednik George Bush Mlajši, ima devet poglavij, vsako od njih se osredotoča na eno problematiko, ki jo predsednik pojmuje kot pomembno za ameriško nacionalno varnost. Izjema je prvo poglavje, ki je nekakšna napoved poudarkov strategije. V njem je napovedanih osem točk oziroma poglavij, ki sestavljajo strategijo. Med temi sta z vidika uporabe oborožene sile najbolj zanimivi tretje poglavje (krepitev zavezništev v boju proti terorizmu ter preprečevanje napadov na ZDA in njihove zaveznice) in peto poglavje (preprečiti sovražnikom, da bi ZDA in njihovim zaveznicam grozili z orožjem za množično uničevanje). Že uvod pove veliko o tem, kako se bodo ZDA spopadale z grožnjami. Kot glavno nalogo ameriške vlade omenja obrambo pred sovražniki, pri tem sta večkrat poudarjeni besedi terorist in terorizem. Za onesposobitev te grožnje bodo ZDA uporabile vsa razpoložljiva sredstva, tudi vojaško moč, države, ki sodelujejo s teroristi ali jim ponujajo zavetje, pa bodo odgovarjale za to. Še zlasti je pomembna napoved, da bodo ZDA ukrepale tudi proti morebitnim grožnjam, torej tistim, ki še niso izražene. V uvodu je namreč zapisano: "Ne moremo braniti Amerike in naših prijateljev zgolj z upanjem na najboljše." (NVS 2002) Sledi še ena pomenljiva trditev: "/E/dina pot do miru in varnosti je pot ukrepanja." (*ibid.*) Sicer pa NVS v uvodu tudi trdi, da so ZDA zavezane sodelovanju z mednarodnimi institucijami in organizacijami, pa tudi z morebitnimi koalicijami voljnih.

V tretjem poglavju NVS je zapisano, da so ZDA v globalni vojni proti terorizmu, ki je opisana kot "politično motivirano nasilje nad nedolžnimi", ZDA pa se ne bodo pogajale s teroristi (NVS 2002, 5). Kot so pokazali poznejši dogodki, je bila izjemno pomembna trditev, da ZDA ne razlikujejo med teroristi in tistimi, ki jih skrivajo oziroma jih kako drugače podpirajo, vključno z državami (NVS 2002, 5–6). Tretje poglavje NVS vsebuje tudi napoved o uničenju terorističnih organizacij, kar naj bi dosegli po več poteh. Med njimi ima pomembno mesto napoved uporabe "vseh elementov nacionalne in mednarodne moči", pri čemer bo takojšnja pozornost namenjena tistim teroristom in državam – njihovim podpornicam, ki si prizadevajo pridobiti orožje za množično uničevanje (NVS 2002, 6). Med načrti, kako uničiti teroristične organizacije in ubraniti ZDA, tretje poglavje omenja tudi, da je treba "uničiti grožnje, še preden dosežejo naše meje", ter da bodo, če bo treba, ZDA "v izvajanju pravice do samoobrambe proti teroristom ukrepale preemptivno" in s tem preprečile, da bi naredili škodo (*ibid.*). Ta ubeseditev je izjemno pomembna za razumevanje NVS z

vidika uporabe vojaške sile. Napoveduje namreč preemtivne akcije v smislu ideje "napad je najboljša obramba", torej dejanja, ki bi teroristom že vnaprej preprečila morebitne napade. Pri tem sta pomembni dve dejstvi. Prvič: gre za napoved uporabe sile proti drugim državam oziroma na ozemlju drugih držav, še preden bi se uresničila morebitna grožnja, in drugič: omenjene preemtivne akcije niso v skladu z mednarodnim pravom. Izvajanje preemtivne samoobrambe, ki jo omenja NVS, je izjemno sporno, saj gre za uporabo oborožene sile, čeprav sovražnikova grožnja ni neposredna in napad ni neizogiben. Bush je torej s takim izborom besed nakazal, da bodo ZDA pod njegovim vodstvom pojmovale samoobrambo v spornem, to je zelo širokem smislu. NVS je tako razširila normo preventivne samoobrambe tudi na tiste grožnje, ki bi se morebiti razvile, hkrati pa ni podala meril za uporabo takšne samoobrambe (Peter in Brglez 2007, 835). Sicer pa NVS terorizem primerja z dejanji zaslužjevanja, piratstva in genocida ter napoveduje, da je za preprečitev širjenja ideologij in pogojev, ki podpirajo oziroma širijo terorizem, še zlasti v muslimanskem svetu, nujno vzpostaviti zmerne in sodobne vlade (NVS 2002, 6).

Vsebina petega poglavja NVS je namenjena načinu spopadanja z grožnjo, ki jo pomeni orožje za množično uničevanje v rokah sovražnika. Nekatere države označi za malopridne; te delijo pomembne skupne značilnosti, med drugimi podpiranje terorizma, sovrašтво do ZDA ter razvijanje orožja za množično uničevanje (NVS 2002, 14). Med malopridnimi državami poglavje izrecno omeni le Severno Korejo in Irak. Za zadnjega trdi, da si dokazljivo prizadeva razviti jedrsko orožje. ZDA morajo zato storiti vse, da bi malopridnim državam in teroristom, povezanim z njimi, preprečile grožnjo ali uporabo orožja za množično uničevanje (NVS 2002, 14). Za uresničitev tega cilja pa ni več dovolj politika odzivanja, temveč morajo ZDA preprečiti, da bi sovražniki napadli prvi (NVS 2002, 15). Morebitne napadalce morajo torej predhodno odvrniti od dejanja. Sovražniki pa si prizadevajo pridobiti orožje za množično uničevanje ali pa ga že imajo, zato politika odvrčanja (*politics of deterrence*), ki je bila poleg politike zadrževanja (*politics of containment*) glavna prvina ameriške nacionalne varnosti v obdobju hladne vojne, ni več primerna. Kot navaja NVS (2002, 15), namreč "tradicionalni koncepti odvrčanja proti teroristom ne bodo delovali". Zato NVS v petem poglavju (podobno kot že v tretjem) poseže po preemtivni akciji kot vojaški nujnosti, ki jo poveže z bojem zoper malopridne države, ki podpirajo terorizem in razvijajo orožje za množično uničevanje. Kot poudarja, imajo države po mednarodnem pravu že stoletja pravico do akcije v samoobrambi, še preden jih sovražnik v resnici napade, kadar je ta napad neizbežen (NVS 2002, 15).

Strategija se torej sklicuje na široko pravico do samoobrambe (ko se ta lahko začne še pred dejanskim začetkom oboroženega napada), ki je dobila merila v 19. stoletju z Websterjevo definicijo in ki pravi, da je takšna samoobramba upravičena le v izjemnih primerih, ko je nevarnost napada neposredna in neizogibna. V doktrini, v kateri je Websterjeva formulacija splošno sprejeta, velja večinsko mnenje, da je ta samoobramba preventivna. Pojem preemtivne samoobrambe, kot se pojavlja v NVS, je novejšega izvora in se uporablja šele nekaj let. Številni avtorji menijo, da je povezan prav z ameriškim bojem proti terorizmu oziroma z dogodki, ki so sledili napadu na ZDA 11. septembra 2001. Čeprav glede pojmov preventivna in preemtivna samoobramba vlada precejšnja zmeda in se med nekaterimi avtorji pojavljajo razlike pri njunem pojmovanju (oziroma ju medsebojno zamenjujejo), pa je večinsko mnenje usmerjeno k temu, da je preventivna samoobramba v Websterjevem smislu izjemoma dopustna, preemtiva pa ne, čeprav jo skuša NVS iz leta 2002 utemeljiti na mednarodnemu pravu. Kako?

Najprej preemtivno akcijo poveže s pravico do samoobrambe v Websterjevem smislu, torej kadar obstaja neizogibna grožnja (dejansko nadomesti uveljavljeni pojem preventivne samoobrambe s pojmom preemtivna), v nadaljevanju pa nato razširi pravico do samoobrambe tudi na primere, ko grožnja ni takojšnja oziroma neizogibna. Pravi namreč, da je treba koncept neizogibnih groženj prilagoditi stvarnosti, saj teroristi in malopridne države ne uporabljajo konvencionalnih sredstev bojevanja, temveč nasilje in morebiti tudi orožje za množično uničevanje, torej sredstva, ki jih uporabijo brez predhodnega opozorila (NVS 2002, 15). Zato "bodo Združene države, če bo treba, ukrepale preemtivno." (*ibid.*) Namen teh akcij pa je odstraniti grožnje ZDA in njenim zaveznicam (NVS 2002, 16).

NVS Georgea Busha, objavljena leto dni po terorističnih napadih na ZDA, je torej izrazilo vojna strategija, ki ne omahuje pri napovedih enostranskih akcij, če se bodo ZDA te zdele nujne. Njena vsebina je imela velik vpliv tudi na NVS, objavljeno štiri leta pozneje.

5.2 NACIONALNOVARNOSTNA STRATEGIJA 2006

Nacionalnovarnostna strategija, ki jo je Bush objavil leta 2006, je po svoji vsebini in ciljih nadaljevanje prejšnje. Že v uvodu namreč poudari, da gre za vojno strategijo, saj so ZDA še vedno v vojni zoper terorizem (NVS 2006). Zunanjo politiko ZDA, ki jo napoveduje za prihodnost, označi za idealistično v ciljih in realistično pri izbiri sredstev za doseg teh ciljev (*ibid.*). Iz tega je še pred podrobnejšim pregledom NVS mogoče sklepati, da se bodo ZDA pri doseganju zastavljenih ciljev oprle predvsem na svojo moč, tudi vojaško. Strategija je sicer precej bolj podrobno izdelana od prejšnje. In čeprav tako kot NVS iz leta 2002 po poglavjih obravnava različne teme, pojmovane kot osrednje za zagotavljanje ameriške nacionalne varnosti, so v NVS iz leta 2006 ta poglavja podrobneje razdelana, natančnejša in preglednejša. Z vprašanjem uporabe oborožene sile sta najbolj neposredno povezani problematiki boja proti terorizmu in orožja za množično uničevanje, ki ju NVS obravnava v tretjem oziroma petem poglavju.

Tretje poglavje, ki obravnava boj proti terorizmu, nadaljuje smernice prejšnje strategije. Kot je poudarjeno v njem, vojna proti terorizmu kljub doseženim uspehom, med katere med drugim šteje uničenje skrivališč Al Kaide v Afganistanu in vojno proti terorizmu v Iraku, še ni končana, ZDA pa še niso varne (NVS 2006, 8). Dolgoročno izkoreninjenje terorizma pojmuje v širjenju svobode in človekovega dostojanstva prek širjenja demokracije (NVS 2006, 11), kratkoročno pa so ZDA teroristom napovedale predvsem vojno z vojaško silo in drugimi sredstvi moči (NVS 2006, 9). Strategija za ta namen napoveduje štiri korake: preprečiti teroristične napade, preden bi se ti utegnili zgoditi (tudi z lovom na teroriste, njihovim zajetjem ali ubijanjem); preprečiti, da bi orožje za množično uničevanje prišlo v roke teroristov in malopridnih držav; preprečiti malopridnim državam, da bi podpirale teroristične skupine ter preprečiti, da bi si teroristi v kateri od držav zagotovili podporo ter iz nje izvajali svoje dejavnosti (NVS 2006, 12). V prvo bojno črto te vojne pa uvršča Afganistan in Irak, saj je "za zmago vojne proti terorizmu nujna zmaga v bitkah v Afganistanu in Iraku." (*ibid.*) Poleg Afganistana, ki je bil pri oceni tveganj za ameriško nacionalno varnost postavljen v središče pozornosti že v prejšnji NVS, je leta 2006 tja umeščen tudi Irak. Še več, prav ta država je pojmovana kot osrednjega pomena za teroristično dejavnost. Kot je zapisano v NVS (2006, 12–13), si želijo teroristi v Iraku zagotoviti varno pribežališče, tako kot so ga nekoč

imeli v Afganistanu, ter od tam voditi boje proti ZDA. Zato napoveduje, da bodo s porazom teroristov v Iraku zadali kritični udarec terorizmu (NVS 2006, 13).

V petem poglavju NVS poveže grožnjo terorizma z orožjem za množično uničevanje. Ob začetku poglavja, v pregledu poudarkov prejšnje NVS iz leta 2002, spomni na zavezo k preemtivnemu ukrepanju v izvajanju pravice do samoobrambe, čeprav hkrati poudarja, da to ne sme biti izgovor za agresijo (NVS 2006, 18). Med največjimi izzivi za ZDA omeni tudi težnjo teroristov, vključno z Al Kaido, po pridobitvi orožja za množično uničevanje (NVS 2006, 19). V povezavi s tem v nadaljevanju prav širjenje jedrskega orožja, ki je še posebej privlačno za teroriste in malopridne države, navaja kot največjo grožnjo ameriški nacionalni varnosti (*ibid.*). Zaradi sprememb v strateškem okolju je zato, kot poudarja (2006, 22), nujen pristop, ki – če je treba – vključuje tudi odgovor sovražniku z nesorazmerno veliko silo. Ta postavka je zelo pomembna, saj skupaj z napovedjo preemtivnih akcij, če bodo te potrebne, kaže na pripravljenost ZDA kršiti oba ključna elementa pravice do uporabe oborožene sile v samoobrambi, to je nujnosti in sorazmernosti.

Kratkoročno torej NVS iz leta 2006 boj proti terorizmu pojmuje predvsem kot uporabo vojaške sile. V tem smislu strategija ne izključuje enostranskih vojaških akcij ZDA, ki jih poveže s pravico države do samoobrambe. Pri sklicevanju nanjo uporablja pojem preemtivnega napada ter napoveduje ukrepanje, četudi ni natančno znano, kje in kdaj bo sovražnik napadel. Čeprav večkrat omenja potrebo po mednarodnem sodelovanju, zlasti na področju neširjenja orožja za množično uničevanje, ter poudarja, da je nujna mednarodna diplomacija, pa je zanimivo, da se kljub temu nekako še bolj oddalji od mednarodnega prava oziroma v nekaterih delih še jasneje pove, da ga je pripravljena kršiti za dosego svojih ciljev. To je razvidno predvsem iz zgoraj omenjene napovedi o ukrepanju zoper sovražnika z nesorazmerno veliko silo.

Leta 2006 objavljena NVS je bila druga in hkrati zadnja, ki jo je objavil George Bush Mlajši. Naslednjo je spomladi 2010 objavil demokrat Barack Obama po izvolitvi na položaj ameriškega predsednika. Z njim je bilo pričakovati spremembe v pojmovanju groženj, spopadanju z njimi ter v načrtih za zagotavljanje ameriške nacionalne varnosti, tudi zato, ker sta ga na tem položaju med drugim pričakali nedokončani vojni v Afganistanu in Iraku.

5.3 NACIONALNOVARNOSTNA STRATEGIJA 2010

Strategija, ki jo je Obama objavil maja 2010, je strukturirana drugače od prejšnjih. Sestavljena je zgolj iz štirih poglavij, od katerih je prvo nekakšen uvod, zadnje pa sklep. Vmesni dve poglavji se ukvarjata s strateškim pristopom (ameriškim pojmovanjem strateškega okolja in načrti, kako ga izboljšati) ter s poglavitnimi interesi ZDA (poseben del tega poglavja je namenjen uporabi sile).

Uvod v NVS, v katerem je na kratko predstavljena njena vsebina, zagotavlja, da bodo ZDA tudi v prihodnosti jamčile za globalno varnost, tudi s ciljem poraza Al Kaide in njenih celic v Afganistanu, Pakistanu in drugod, ter s preprečevanje širjenja najbolj nevarnih orožij (NVS 2010, 1). Ključno za doseganje globalnih ciljev, kot je boj proti nasilnemu ekstremizmu, je kolektivno ukrepanje, pri čemer je pomemben tudi prispevek ZDA z zavzemanjem za krepitev mednarodnih institucij (NVS 2010, 3). Kot največjo grožnjo ZDA pojmujejo orožje za množično uničevanje, še zlasti jedrsko orožje v rokah nasilnih ekstremistov (NVS 2010, 4). Glede boja proti Al Kaidi pa je retorika zelo podobna tisti iz prejšnjih dveh (vojnih) strategij, čeprav ne omenja tako neposredno, da so ZDA v vojni. Kljub temu pa, podobno kot prejšnji strategiji, pravi, da bodo ZDA "razbile, razdejale in porazile Al Kaido in njene celice" (NVS 2010, 4). Pomembna je tudi zaveza, da ZDA univerzalnih vrednot ne bodo vsiljevale s silo, temveč s krepitvijo mednarodnih norm na področju človekovih pravic (NVS 2010, 5).

Drugo poglavje (o strateškem pristopu ZDA k zastavljenim ciljem) se začne s trditvijo, da morajo "ZDA obnoviti vlogo svetovnega voditelja", saj je "globalna varnost odvisna od močne in odgovorne Amerike" (NVS 2010, 7). Kot ključna, a ne edina elementa strateškega okolja pojmuje obe vojni, ki ju bijejo ZDA (v Iraku in Afganistanu), največja grožnja ameriški in tudi globalni varnosti pa je orožje za množično uničevanje, še zlasti jedrsko (NVS 2010, 8). ZDA se zavzemajo za pravičen mednarodni red, h kateremu prispeva tudi krepitev mednarodnega prava, ter za uresničevanje ciljev v okviru večstranskih forumov, kot je Organizacija združenih narodov (NVS 2010, 12). Pri tem posebej poudarja, da morajo ZDA v nasprotju z delovanjem v prejšnjih letih, ko so to organizacijo upoštevale le po potrebi (*ad hoc*), delovati v okviru mednarodnih institucij ter krepiti legitimnost in avtoriteto mednarodnega prava in mednarodnih institucij (NVS 2010, 13). Vojaška sila pa kljub temu še ostaja ena od možnosti ukrepanja. Sila je namreč "včasih nujna za spopad z grožnjami" (NVS

2010, 13). ZDA morajo zato ohranjati svojo vojaško premoč, čeprav je za ameriško nacionalno varnost prav tako kot obrambna sposobnost pomembna diplomacija (NVS 2010, 14).

Ena od tem tretjega poglavja, ki je namenjeno poglavitnim interesom ZDA, je varnost, v njenem okviru pa tudi uporaba oborožene sile, ki ji je namenjen poseben razdelek. Kot je poudarjeno v njem, je "uporaba vojaške sile včasih nujna za obrambo države in zaveznic ali za ohranitev širšega miru in varnosti, vključno z zaščito civilistov pred hudo humanitarno krizo." (NVS 2010, 22) V nadaljevanju je poudarjen pomen mirnega reševanja oziroma preprečevanja sporov, ki pa včasih ne zadostuje. ZDA se bodo tako, če bo le mogoče, izognile uporabi sile in pri reševanju ter preprečevanju konfliktov in vzdrževanju miru uporabile diplomacijo ter mednarodne norme in institucije (NVS 2010, 22). Vojna bo torej le skrajno sredstvo. Kadar pa bo uporaba sile vendarle nujna, bodo ZDA pri tem iskale široko mednarodno podporo, tudi s sodelovanjem mednarodnih institucij (NVS 2010, 22). Ne glede na to pa si ZDA še naprej pridržujejo pravico do enostranskih akcij. Enostransko bodo posredovale, če bo to nujno za obrambo ameriškega naroda in njegovih interesov, pri tem pa bodo upoštevale standarde, ki določajo uporabo sile (NVS 2010, 22). Kot še poudarja strategija, bodo ZDA pri uporabi sile tudi skrbno pretehtale vse morebitne posledice svojih dejanj (*ibid.*). Sicer pa strategija na več mestih poudarja pomen vladavine prava. Pristop, ki temelji na zakonitosti, je tako med drugim nujen za priprtje, zasliševanje in kazenskopravno preganjanje teroristov (NVS 2010, 21). Vladavina prava namreč, kot je še zapisano, prispeva k večji ameriški nacionalni varnosti in utrjuje vodstveni položaj ZDA (NVS 2010, 37).

NVS iz leta 2010 – čeprav omenja, da se ZDA bojujejo v dveh vojnah – ni vojna strategija in se kot taka tudi ne opredeljuje. Kot največjo grožnjo ameriški nacionalni varnosti sicer pojmuje orožje za množično uničevanje, še zlasti jedrsko, a se veliko ukvarja tudi z drugimi, nevojaškimi vrstami groženj. Čeprav se ne odpoveduje vojaškim akcijam (če bi bilo treba, tudi enostranskim), se zavzema predvsem za sodelovanje, najbolj v okviru mednarodnih organizacij in institucij.

5.4 PRIMERJAVA STRATEGIJ

Vsebina strategije, objavljene leta 2002, je nastala pod velikim vplivom terorističnih napadov na ZDA leto prej. Temelji namreč na Bushevi strategiji, ki je po napadih 11. septembra 2001 postala podlaga ameriške zunanje politike. Druga strategija, ki jo je Bush objavil štiri leta pozneje, je nastala pod velikim vplivom prejšnje in je njeno vsebinsko nadaljevanje. Obe sta usmerjeni predvsem v boj proti terorizmu. Obama je pred prevzemom položaja ameriškega predsednika napovedoval spremembe, in nekaj teh je vidnih tudi v njegovi NVS, objavljeni leta 2010.

Najočitnejša razlika med tremi strategijami je, da sta prvi dve vojni. NVS iz leta 2002 napoveduje vojno terorizmu, strategija, objavljena štiri leta pozneje, je v tem pogledu njeno vsebinsko nadaljevanje. Najnovejša NVS (iz leta 2010) pa, čeprav omenja bojevanje ZDA v dveh vojnah (Afganistanu in Iraku) in se zavzema za uničenje Al Kaide in njenih celic, ni vojna strategija. V primerjavi s prejšnjima se tudi veliko več ukvarja z drugimi vrstami groženj, ne le vojaškimi, predvsem z gospodarsko krizo. Omenjena vsebinska razlika je razvidna že iz izbora besed ob definiranju groženj. Prvi dve strategiji ves čas vztrajno omenjata besedo terorizem in ta pojav opredeljujeta kot največjo grožnjo za ZDA (še zlasti v povezavi med teroristi in orožjem za množično uničevanje), aktualna NVS pa pojma terorizem ne uporabi tako pogosto. Namesto tega več govori o nasilnem ekstremizmu, kot največjo grožnjo ZDA pa opredeljuje orožje za množično uničevanje, še zlasti v rokah nasilnih ekstremistov. Povezava med teroristi oziroma nasilnim ekstremizmom in orožjem za množično uničevanje je torej skupna vsem trem.

Prav tako jim je skupno zavzemanje za vodilno vlogo ZDA v svetu, kar sicer ni presenečenje, saj je to stalnica ameriške zunanje politike. Razlika med tremi NVS v zvezi s tem pa je, kako pojmujejo delovanje ZDA v mednarodni skupnosti. Bushevi strategiji sta usmerjeni predvsem v uničenje sovražnika, torej terorizma. Čeprav ne izključujeta sodelovanja v okviru mednarodnih organizacij in uporabe mirnih sredstev reševanja sporov, na primer diplomacije, pa kratkoročno za doseg glavnega cilja – uničenja teroristov – predvidevata predvsem uporabo vojaške sile. Obamova NVS pa se zavzema predvsem za sodelovanje v okviru mednarodnih organizacij ter za spoštovanje mednarodnega prava. Med drugim se zavezuje, da drugim državam ne bo vsiljevala vrednot, temveč si bo za spremembe oziroma za doseg

zastavljenih ciljev prizadevala s krepitvijo mednarodnih norm. Kljub leporečju pa se tudi Obama ne odpoveduje vojaškim akcijam, tudi enostranskim, če bi ZDA presodile, da so te nujne.

Glede uporabe oborožene sile so med strategijami bistvene razlike. Aktualna NVS je edina, ki uporabo sile obravnava v posebnem razdelku, že na prvi pogled jasno ločenem od preostalega besedila. Iz tega je mogoče sklepati, da je namen jasneje opozoriti na to, kdaj se bodo ZDA oprle na svojo vojaško silo, ki ostaja ena od možnosti ukrepanja. Predvidena je v primerih, ko je to nujno za obrambo ZDA in njenih zaveznic ter za ohranitev širšega miru in varnosti. K zadnjemu NVS uvršča tudi posredovanje z oboroženo silo, če gre za varovanje civilistov v hudi humanitarni krizi. Ta trditev je izjemno zanimiva, saj napoveduje, da so ZDA – kadar to ne bo mogoče z mirnimi sredstvi – pripravljene enostransko, torej brez avtorizacije VS, vojaško posredovati v drugih državah, če bodo presodile, da je tamkajšnje prebivalstvo ogroženo. NVS namreč s to navedbo med razloge za vojaško posredovanje poleg dveh, ki sta utemeljena v UL OZN (samoobramba in avtorizacija VS), uvrsti še tretji razlog, torej humanitarno intervencijo, ki nima neposredne pravne podlage v UL OZN, prav tako o njeni upravičenosti v doktrini in praksi ni enotnega stališča.

Pri opisovanju primerov, v katerih se bodo ZDA zanesle na svojo vojaško moč, se Obamova NVS nekoliko zaplete v paradoks. Po eni strani namreč poudarja, da si ZDA za svojo obrambo in obrambo svojih interesov pridržujejo pravico do enostranskega ukrepanja (kar po mednarodnem pravu ni dovoljeno), po drugi strani pa poudarja, da je treba v primerih uporabe oborožene sile spoštovati pravila na tem področju (torej mednarodno pravo). Glede enostranskega ukrepanja je tako ta strategija vsebinsko zelo podobna predhodnicama, čeprav bolj poudarja prizadevanja za reševanje sporov po mirni poti, sodelovanje in spoštovanje mednarodnega prava. ZDA se bodo namreč oprle na svojo vojaško moč in enostransko posredovale, kadar bodo presodile, da je to nujno za zavarovanje njihovih interesov, čeprav bodo s tem kršile mednarodno pravo. Največja razlika med tremi NVS v tem pogledu pa je, da Bushevi močno poudarjata pomen preemtivnih akcij in skušata utemeljiti njihov pomen in zakonitost, Obamova pa sploh ne omenja tega pojma.

Po napovedih, v katerih primerih bodo ZDA uporabile silo, je naslednje poglavje namenjeno obravnavi nekaterih primerov, ko so to dejansko storile.

6 ANALIZA UPORABE OBOROŽENIH SIL ZDA NA IZBRANIH PRIMERIH

Ko je govor o uporabi oborožene sile, torej o njeni upravičenosti oziroma zakonitosti po mednarodnem pravu, je teorija eno, praksa pa pogosto nekaj povsem drugega. Že notranje pravo držav bolj ali manj uspešno sledi hitremu razvoju oziroma ga skuša karseda celostno in učinkovito pravno urediti, pri čemer se nujno pojavljajo slabše oziroma manj učinkovito urejena področja ter ne nazadnje različne interpretacije zakonov, v mednarodnem pravu pa so te težave še veliko bolj očitne. Ob odsotnosti osrednje sodne oblasti je namreč spoštovanje pravil mednarodnega prava, sankcioniranje in ne nazadnje upoštevanje ukrepov v večinski meri stvar posameznih držav, enako kot razlaga pravil mednarodnega prava, vključno s tistimi, ki urejajo uporabo oborožene sile. Ta je – ko je to v interesu nekaterih držav, med njimi pogosto ZDA – uporabljena prehitro in preobsežno (nesorazmerno), celo v nasprotju z mednarodnim pravom, spet drugič, tudi v primerih hudega trpljenja civilnega prebivalstva, prisilnih preseljevanj, morebiti celo genocida, pa države nočejo posredovati z oboroženo silo.

Razlaga mednarodnega prava je pač posledica političnih, gospodarskih, geostrateških in drugih interesov držav. Meja med prepovedanim in dopustnim v mednarodnem pravu glede uporabe oborožene sile je pogosto zelo tanka, celo premična, kar so pokazale tudi ZDA z nekaterimi posredovanji. V nadaljevanju razčlenjujem tista, ki so v minulem nekaj več kot desetletju požela največ svetovne pozornosti in sprožila največ ostrih razprav. Prva od teh akcij je bila posredovanje zveze NATO na Kosovu leta 1999, ki je bilo tedaj del Zvezne republike Jugoslavije.

6.1 POSREDOVANJE NA KOSOVU

V obdobju posredovanja zveze NATO je imelo Kosovo status avtonomne pokrajine, ki ga je pridobilo z jugoslovansko ustavo leta 1974. V začetku 80. let 20. stoletja so bili na Kosovu množični protesti, saj so bili tamkajšnji Albanci nezadovoljni s statusom, nižjim od statusa republik v nekdanji Jugoslaviji. Proteste so surovo zatrli, srbska politika pa je začela obnavljati nacionalistične težnje (Turk 2005, 87). Položaj se je začel zaostrovati, ko se je leta 1989 tedanji srbski predsednik Slobodan Milošević odločil Kosovu odvzeti status avtonomne pokrajine (Sancin in drugi 2010, 67). Potem ko je srbska skupščina Kosovu odvzela avtonomijo, se je začelo organizirano zatiranje tamkajšnjih Albancev in sistematično spreminjanje etnične sestave Kosova v prid Srbom z različnimi ukrepi. Septembra 1990, po združitvi različnih albanskih gibanj, ki so po vzoru slovenske in hrvaške razglasitve samostojnosti zahtevala samostojnost in neodvisnost Kosova, so se albanski volilci na referendumu izrekli za samostojno državo Kosovo (Turk 2005, 88), leto pozneje so za svojega predsednika izvolili Ibrahima Rugovo; Srbija je tako referendum kot volitve razglasila za nične (Sancin in drugi 2010, 67).

Čeprav so sovražnosti med Albanci in Srbi na Kosovu postajale vse hujše, mednarodna skupnost do leta 1997 Kosovu ni namenjala posebne pozornosti; tako ga na primer ni vključila v daytonska mirovna pogajanja, nasprotno: daytonski sporazum je obravnaval Kosovo kot del ZRJ (Turk 2005, 89). Sredi 90. let je nastala Osvobodilna vojska Kosova, gverilska organizacija Albancev, ki se je bojevala proti srbski politiki zatiranja. V Beogradu so jo označili za teroristično organizacijo, srbske sile pa v boju proti njej niso surovo ukrepale ne le proti njenim pripadnikom, temveč tudi proti albanskemu civilnemu prebivalstvu. Z zaostrovanjem konflikta se je poglobljala tudi humanitarna kriza na Kosovu, albansko prebivalstvo je v strahu pred srbskimi silami zapuščalo domove.

Zaostritev razmer med srbskimi silami in Osvobodilno vojsko Kosova je dosegla vrhunec spomladi 1998 s srbskim napadom na več vasi na območju Drenice, ki je bila pomembno oporišče Osvobodilne vojske Kosova. Na ta napad je v svojem poročilu opozorila tudi človekoljubna organizacija Human Rights Watch (HRW). Navedla je, da je bilo pri tem ubitih več kot 80 ljudi, od teh približno četrtina žensk in otrok (HRW 1998, 1). Sledilo je množično vključevanje Albancev, ki so do tedaj sledili politiki mirnega upora Ibrahima Rugove, v

Osvobodilno vojsko Kosova; ta je v mesecih, ki so sledili, osvojila 40 odstotkov ozemlja Kosova (*ibid.*). Srbske sile so poleti okrepile napade in do konca avgusta pridobile nazaj večino zavzetega ozemlja, pri tem pa z uničevanjem mest ter z napadi na civiliste prisilile albansko prebivalstvo k begu. Do jeseni istega leta je bilo na Kosovu razseljenih najmanj 250 tisoč ljudi, za najmanj 100 Albanci se je izgubila vsaka sled (HRW 1998, 2). Srbske sile so trdile, da so več kot 500 Albancev zajele zaradi terorizma, med priprtimi so se znašli tudi aktivisti za človekove pravice, humanitarni delavci, odvetniki (HRW 1998, 3). Tudi Osvobodilna vojska Kosova je izvajala zunajsodne poboje; leta 1998 je tako brez sledu izginilo več kot 130 Srbov, pa tudi številni Romi in Albanci, ogromno Srbov so pregnali z domov (*ibid.*). Vse to je konec leta 1998 in v začetku leta 1999 povzročilo valove beguncev in s tem velik pritisk na sosednje države. Po podatkih Visokega komisariata Združenih narodov za begunce je v Bosno in Hercegovino do jeseni 1998 zbežalo skoraj 8 tisoč ljudi, v Makedonijo približno 3 tisoč, v Albanijo pa več kot 20 tisoč (Egan 2001, 46–47). Jasno je torej postalo, da je sprva notranji konflikt dobil mednarodne razsežnosti (Egan 2001, 47).

Marca 1998 je VS z resolucijo 1160 v skladu s 7. poglavjem UL OZN uvedel prepoved izvoza orožja na območje Zvezne republike Jugoslavije (vključno s Kosovom) ter obsodil nasilje srbske policije nad civilisti in teroristična dejanja Osvobodilne vojske Kosova. V resoluciji je vsebinsko pomembna zlasti obravnava Kosova v okviru Jugoslavije ter podpora njeni ozemeljski celovitosti. Hkrati pa resolucija za Kosovo zahteva večjo avtonomijo in spoštovanje pravic tam živečih Albancev. Nekaj mesecev pozneje, septembra 1998, je VS zaradi nadaljevanja spopadov in vse slabših razmer na Kosovu sprejel resolucijo 1199. V njej je ocenil, da se število žrtev povečuje, da je zaradi spopadov razseljenih že več kot 230 tisoč ljudi ter da mora Zvezna republika Jugoslavija beguncem zagotoviti varno vrnitev na domove. Resolucija, sprejeta po 7. poglavju UL OZN, je tudi obsodila vsakršno nasilje ter zahtevala njegovo ustavitev, izrazila globoko zaskrbljenost, da zaradi hitrega slabšanja humanitarnih razmer Kosovu grozi humanitarna katastrofa, ter opozorila na kršitve človekovih pravic in mednarodnega humanitarnega prava. Tako kot prejšnja resolucija se je zavzela tudi za večjo avtonomijo Kosova, od srbskih oblasti pa med drugim zahtevala, da humanitarnim organizacijam omogočijo neoviran dostop do prizadetih območij. V nasprotju s prejšnjo resolucijo je ta razmere na Kosovu označila za grožnjo miru in varnosti v regiji. Čeprav je predvidevala možnost nadaljnjih ukrepov, torej tudi uporabo sile, pa teh niso uvedli zaradi napovedi veta Kitajske in Rusije (DUPI 1999, 67).

Oktobra 1998 je ameriški odposlanec Richard Holbrooke na podlagi mandata kontaktne skupine z Miloševićem dosegel dogovor o zahtevah iz resolucije VS 1199, a so se spopadi kljub temu nadaljevali (HRW 2000, 9). Zveza NATO je zato obnovila grožnje z vojaškim napadom (Sancin in drugi 2010, 68), januarja 1999 pa je NATO generalnemu sekretarju zavezništva Javierju Solani podelil avtorizacijo za začetek letalskih napadov v Zvezni republiki Jugoslaviji (HRW 2000, 9). Po propadu pogajanj v Rambouilletu je Solana 23. marca odredil začetek letalske operacije, imenovane *Operation Allied Force* (HRW 2000, 10). Sile zveze NATO so operacijo, za katero niso imele odobritve VS, začele dan pozneje in jo izvajale 78 dni. Z bombardiranjem iz zraka so želele prisiliti srbske sile k umiku, a so se spopadi le še zaostri, skupaj z njimi pa tudi humanitarna kriza (Sancin in drugi 2010, 68). Od tedanjih 19 članic zveze NATO jih je 13 ponudilo za posredovanje svoje letalske sile, med njimi ZDA (HRW 2000, 10). Mesec dni po začetku operacije so se voditelji zavezništva na vrhu v Washingtonu odločili za še intenzivnejšo zračno operacijo ter razširili krog tarč tudi na vojaško-industrijsko infrastrukturo, poslopja medijev in druge strateške tarče (HRW 2000, 11). Za ta namen so tudi časovno podaljšali operacijo, tako da je namesto začetnih 8 ur na dan trajala ves dan (*ibid.*). Predlog Rusije, Belorusije in Indije o resoluciji, ki bi obsodila napad zveze NATO, je VS zavrnil (Sancin in drugi 2010, 68).

Po več kot dveh mesecih vojaške akcije je 3. junija srbski parlament sprejel mirovni načrt, teden dni pozneje pa je NATO končal operacijo. Istega dne, 10. junija, je VS sprejel resolucijo 1244, ki je v skladu s 7. poglavjem UL OZN vzpostavila okvir za civilno administracijo na Kosovu. Resolucija 1244 v preambuli Kosovo opredeli kot del Zvezne republike Jugoslavije ter potrdi njeno suverenost in ozemeljsko celovitost, hkrati pa se zavzame za večjo avtonomijo Kosova. Resolucija (3. paragraf) med drugim od Jugoslavije zahteva končanje nasilja na Kosovu ter umik njenih vojaških, paravojaških in policijskih sil s tega območja, hkrati pa prenehanje nasilja zahteva tudi od Osvobodilne vojske Kosova in drugih oboroženih skupin Albancev (15. paragraf). V paragrafih 9 in 11 pa določa najpomembnejše cilje in naloge prihodnje varnostne oziroma civilne navzočnosti na Kosovu. Na podlagi resolucije je tako Kosovo prešlo pod prehodno administracijo Združenih narodov pod vodstvom misije UNMIK, hkrati pa je pod vodstvom zveze NATO tam začela delovati mirovna misija KFOR, ki je dobila tudi mandat za uporabo sile (Sancin in drugi 2010, 68).¹⁷

¹⁷ Kosovo je 17. februarja 2008 razglasilo neodvisnost, na njegovem območju pa danes deluje tudi misija Evropske unije Eulex.

50 tisoč pripadnikov KFOR-ja, mednarodnih sil pod vodstvom ZDA, je imelo nalogo zagotavljati varno okolje za delovanje UNMIK-a (Sancin in drugi 2009, 315).

Čeprav je posredovanje zveze NATO srbske oblasti prisililo v dialog in sprejetje kompromisa o Kosovu (ki je vsemu navkljub ostalo del srbskega ozemlja), je 78 dni trajajoča akcija z vidika mednarodnega prava močno sporna, saj je šlo za vojaško posredovanje brez predhodne avtorizacije VS. Dejanski mandat za uporabo sile je namreč dobil šele KFOR z resolucijo 1244, torej po končanju akcije. Čeprav so zahodne države posredovanje zveze NATO utemeljevale s humanitarno nujnostjo, to ne pomeni, da je bilo zakonito. Mednarodno pravo namreč ne dovoljuje posredovanj brez predhodne avtorizacije VS. Tudi Meddržavno sodišče je večkrat neposredno opozorilo na načelo prepovedi uporabe sile in s tem izrecno zavrnilo doktrino humanitarnih intervencij; niti izjemne okoliščine torej ne pomenijo pravne podlage za humanitarno intervencijo brez avtorizacije VS (DUPI 1999, 94). Tudi Neodvisna mednarodna komisija za Kosovo (IICK), ki je preučila kosovski konflikt in posredovanje zveze NATO v njem, je ugotovila, da je bilo to nezakonito, a kljub temu legitimno. Nezakonito je bilo zato, ker NATO ni pridobil predhodne avtorizacije VS, in legitimno, ker so bila pred tem izčrpana vsa diplomatska sredstva in je vojaška akcija osvobodila večinsko prebivalstvo Kosova (IICK 2000). Operacija tako po oceni komisije ni bila ne uspeh ne poraz, temveč oboje hkrati (*ibid.*).

Z vidika mednarodnega prava osnovni problem akcije izhaja iz načela neintervencije. To načelo je namreč v mednarodnem pravu eno od najpomembnejših in je neločljivo povezano s suverenostjo države, posredovanje zveze NATO pa je pomenilo njegovo kršitev. Čeprav VS ni nikoli obsodil akcije zavezništva (za to med državami ni bilo dovolj podpore), se je jasno pokazalo, da večina držav ni sprejela argumentacije zavezništva o implicitni avtorizaciji na podlagi že sprejetih resolucij VS (Gray 2004, 269). Poleg kritike, da je bilo posredovanje nezakonito, ker je kršilo suverenost Beograda nad Kosovom, so bile med najpogostejšimi kritikami akcije tudi te, da je škodovala ustaljenemu sistemu avtorizacije uporabe sile v okviru VS in da je ogrozila mednarodne odnose (Allin 2002, 57). Med bolj političnimi pa so kritike, da je NATO pod vodstvom ZDA povzročil še večjo etnično razdrobljenost v regiji ter uničil odnose z Rusijo in Kitajsko (Allin 2002, 49).

In s čim je NATO pravzaprav utemeljeval akcijo, opravljeno brez avtorizacije VS? Sprva je zavezništvo poudarjalo predvsem preprečevanje humanitarne katastrofe ter da sta osrednja

cilja napadov uničiti srbske vojaške zmogljivosti in prisiliti Miloševića v sklenitev sporazuma (Wheeler in Bellamy 2001, 481). Za intervencijo je s tem v zvezi podalo te razloge: hudo humanitarno krizo, ki so jo povzročile srbske sile, zločine proti človečnosti, morda celo genocid, ki so jih izvajale, ter trditev, da uporaba sile Miloševićevega režima zoper kosovske Albance krši norme človečnosti ter da je zato NATO moralno zavezan posredovati (Wheeler in Bellamy 2001, 482). Zavezništvo se je torej ob začetku akcije sklicevalo na politične in moralne razloge za akcijo, ne pa na doktrino humanitarne intervencije kot morebitno legalno podlago posredovanja (Gray 2004, 38). Kot ob tem še poudarja Grayeva (2004 39), pa se zdi, da se je NATO s trditvami o preprečevanju humanitarne katastrofe vendarle naslonil prav na omenjeno doktrino, hkrati pa se z obrazložitvami, da izpolnjuje prizadevanja mednarodne skupnosti, pri upravičevanju uporabe oborožene sile zanašal tudi na implicitno avtorizacijo VS (Gray 2004, 39). Pri utemeljevanju akcije so predvsem ameriške in britanske oblasti veliko uporabljale tudi besedo genocid; in čeprav je do začetka aprila 1999 kazalo, da bi na Kosovu res lahko šlo za genocid nad Albanci, pa se je pozneje izkazalo, da je bilo število ubitih premajhno, da bi lahko govorili o njem (Allin 2002, 59).

Med zahodnimi državami so bile nad nasiljem na Kosovu še zlasti zaskrbljene ZDA. Skrbel jih je predvsem vpliv dogajanja na celotno regijo, še zlasti v luči sklenitve Daytonskega mirovnega sporazuma, ki je veljal za ameriško zmago in so ga ZDA hotele z vsemi sredstvi ohraniti in ga zavarovati (Wheeler in Bellamy 2001, 482). Zato ne preseneča stališče tedanjega ameriškega predsednika Billa Clintona, da je Kosovo tragedija, ki se dogaja na pragu zveze NATO (*ibid.*). Sicer pa se ZDA niso preveč ukvarjale z iskanjem legalne podlage za akcijo (Gray 2004, 41), čeprav je bila ameriška vloga v njej izjemno pomembna. Izbira tarč je bila skoraj izključno stvar ameriške odločitve, pa tudi poznejša razširitev operacije je bila posledica ameriških zahtev po večji učinkovitosti napadov na srbske sile (Allin 2002, 64). Med najbolj razvpitimi in največkrat kritiziranimi ameriški odločitvami je tista za uničenje poslopja radiotelevizije v Beogradu, katere posledica je bilo 16 civilnih žrtev; napadli so kljub ostremu nasprotovanju Francije (Allin 2002, 65).

NATO je po začetnih trditvah, da namerava s posredovanjem preprečiti humanitarno katastrofo na Kosovu, v nadaljevanju letalske operacije spremenil svojo utemeljitev. Operacija je bila namreč vsaj na začetku neučinkovita; da bi NATO na Kosovo poslal vojake, pa ni prišlo v poštev, kar je večkrat poudaril tudi tedanji ameriški predsednik Clinton (Allin 2002, 61). Posledica operacije je bilo še hujše nasilje na Kosovu, zato je zavezništvo začelo

trditi, da je namen posredovanja spopad s posledicami katastrofe in zagotovitev varne vrnitve kosovskih beguncev (Wheeler in Bellamy 2001, 482). Za spremembo utemeljitve je mogoče najti dva razloga: prvič, operacijo, vodeno izključno iz zraka, je bilo težko utemeljiti kot humanitarno, ter drugič, po neobetavnih začetkih operacije so to časovno podaljšali in jo prostorsko razširili, tako da so začeli napadati tarče na celotnem območju Zvezne republike Jugoslavije, ne le na Kosovu (*ibid.*). Čeprav se je NATO zavezal k čim manjšemu številu civilnih žrtev in tudi nasploh k čim manjšemu škodovanju civilistom, je razširitev tarč (denimo na infrastrukturne in medijske objekte) izzvala precejšnje kritike, tako zaradi žrtev med civilisti kot zaradi povzročene gmotne škode.

Kot je v svojem poročilu, napisanem po temeljiti preiskavi dogodkov, zapisala organizacija HRW (2000, 2), so bile civilne žrtve posledica 90. ločenih napadov, v katerih je bilo ubitih skupno približno 500 ljudi; večina je bila napadov na vojaške sile in objekte, nekateri incidenti, ki so zahtevali žrtve med civilisti, pa so bili posledica napadov na nevojaške tarče, med njimi razvpiti napad na poslopje srbske radiotelevizije v Beogradu. Poudariti je treba še to, da so bili najbolj smrtonosni napadi na Kosovu; na njegovem območju se je namreč zgodila približno tretjina od omenjenih 90. incidentov, umrla pa je več kot polovica od približno 500 žrtev (*ibid.*). HRW (2000, 3) v poročilu še navaja, da v svoji preiskavi ni našla dokazov o vojnih zločinih kot najhujših kršitvah mednarodnega humanitarnega prava. Podobno je v svojem poročilu zapisala IICK. Tudi ta ni našla dokazov, na podlagi katerih bi lahko vložili obtožnice zoper posameznike (IICK 2000). Je pa HRW (2000, 3) potrdila, da je NATO kršil humanitarno pravo; večina kršitev je bila povezana z napadi na civilne objekte, nezadostnim opozarjanjem civilistov na nevarnost, s povzročanjem prekomernih žrtev med civilisti in podobno.

Z začetkom akcije zveze NATO 24. marca 1999 je kosovski konflikt dobil razsežnosti mednarodnega oboroženega konflikta, zato so za strani v spopadu začela v celoti veljati pravila mednarodnega humanitarnega prava, med njimi eno od ključnih, to je načelo razlikovanja, torej delitev ljudi na borce in neborce (civiliste oziroma tiste, ki ne sodelujejo več v sovražnostih) ter delitev objektov na vojaške in nevojaške, pri čemer so napadi na civiliste in civilne objekte tako po mednarodnem pogodbenem kot tudi po običajnem pravu prepovedani. Določbe o zavarovanju civilistov med drugim vsebuje Protokol I k Ženevskim konvencijam. Ta velja tudi za ZDA, čeprav ga niso ratificirale. Kot opozarja HRW (2000, 6), je namreč ameriška vlada izjavila, da sprejema standarde, določene v njem. Sicer pa, kot

rečeno, večina določb velja tudi kot del običajnega prava in je zato zavezujoča za vse države. V zvezi s problematiko napadov na civilne tarče, ki je bila – sodeč po poročilu HRW – pri intervenciji na Kosovu najbolj žgoča, je treba opozoriti na še dve stvari. Prva: države v oboroženih konfliktih izbiro tarč praviloma utemeljujejo z načelom vojaške nujnosti, s čimer pogosto kršijo normo, ki prepoveduje načrtne napade na nevojaške tarče. Drugič: NATO se je z operacijo na Kosovu (tudi z novo in natančnejšo tehnologijo) kljub očitnim napakam vendarle skušal karseda izogniti civilnim žrtvam in ni dokazov o načrtnem ciljanju na civiliste (IICK 2000). Ob vsem tem se zdi zelo aktualna ocena akcije, da je šlo za vojno, ki je preizkušala skrajne meje mednarodnega prava oboroženih spopadov, saj je mejo med vojaškimi in civilnimi tarčami zabrisala do skrb vzbujajoče mere (Allin 2002, 65).

Bolj kot vprašanja, povezana s spoštovanjem mednarodnega prava oboroženih spopadov, je v kosovskem konfliktu zaradi spornosti razvpit začetek letalske operacije oziroma njegova skladnost z mednarodnim pravom uporabe sile. Pri tem se kritike največkrat vrtijo okrog teh treh vprašanj:

1. interpretacije vsebine 4. točke 2. člena UL OZN (prepoved uporabe sile zoper ozemeljsko nedotakljivost ali politično neodvisnost);
2. (ne)sklicevanja na doktrino humanitarne intervencije;
3. problematike tako imenovanih implicitne, posredne oziroma tihe avtorizacije (*implied authorization*) in retroaktivne avtorizacije VS (*retrospective authorization*).

Pri obravnavi prvega sklopa gre za vprašanje vsebinske širine člena o prepovedi uporabe sile. Odprto vprašanje v zvezi s tem je, ali uporaba oborožene sile, katere namen ni kršenje ozemeljske nedotakljivosti ali politične neodvisnosti države, pomeni kršitev 4. točke 2. člena UL OZN. Ozka interpretacija tega določila bi trdila, da ne gre za kršitev. Tisti, ki zagovarjajo to razlago, menijo, da humanitarne intervencije ne kršijo prepovedi in so legitimne, če v njihovem okviru ne izvedejo dejanj, ki bi ogrožala ozemeljsko nedotakljivost ali politično neodvisnost države (Al Mousa 2008, 581). Članice NATO bi torej s tega vidika lahko trdile, da niso kršile prepovedi uporabe sile, saj so ve čas zavračale možnost neodvisnosti Kosova in zagovarjale ozemeljsko celovitost in politično neodvisnost Zvezne republike Jugoslavije (Williams in Scharf 2000, 105). Utemeljevanje v tej smeri bi lahko šlo še dlje, namreč: Zvezna republika Jugoslavija ni bila naslednica prejšnje skupne države in v Združenih narodih tudi ni samodejno nadaljevala njenega članstva (niso ji priznali mednarodnopravne subjektivitete), tako da intervencija ni kršila njene ozemeljske celovitosti in politične

neodvisnosti, saj te ni imela v celoti (Williams in Scharf 2000, 105). Vendar je ob tem treba spomniti na dikcijo iste, 4. točke 2. člena UL OZN o nezdržljivosti s cilji Organizacije združenih narodov. V tem primeru gre za široko razlago določila o prepovedi uporabe sile, za katero je značilno, da se ta interpretira in razume v kombinaciji z vsebino drugih določil iz UL OZN. V tem primeru se torej prepoved uporabe sile razume kot del nedeljive celote, ki jo sestavljajo določila UL OZN in katere namen je zagotavljati mednarodni mir in varnost (Al Mousa 2008, 581–582). Torej: tudi če uporabe sile v primeru operacije zveze NATO ne bi uvrstili v kategorijo kršitev ozemeljske nedotakljivosti ali politične neodvisnosti Zvezne republike Jugoslavije, bi še vedno lahko trdili, da gre za akcijo, ki ni združljiva s cilji Združenih narodov iz 1. člena UL OZN (reševanje sporov z mirnimi sredstvi in v skladu z načeli mednarodnega prava, razvijanje prijateljskih odnosov na temelju enakopravnosti ljudstev in njihove samoodločbe itn.). V vsakem primeru, tudi ob širši interpretaciji vsebine 4. točke 2. člena UL OZN, je torej mogoče trditi, da je NATO z operacijo kršil načela prepovedi uporabe sile.

Z omenjenim načelom je neposredno povezano tudi vprašanje obstoja doktrine humanitarne intervencije in sklicevanja nanjo. Henkin (1999, 824) opozarja, da velja prepoved uporabe sile oziroma prepoved intervencije iz 4. točke 2. člena UL OZN ne glede na to, kakšne so politične ali moralne značilnosti države, v kateri bi posredovali, oziroma ne glede na njeno (ne)demokracijo. Notranje značilnosti države same po sebi, kot je na primer oblika in druge značilnosti vladavine, tudi spoštovanje človekovih pravic, ne morejo biti zakonita podlaga za posredovanje. Ob tem je treba spomniti, da je Meddržavno sodišče v razsodbi v primeru Nikaragva zavrnilo obstoj pravice do humanitarne intervencije (Al Mousa 2008, 583). Odločitev o posredovanju z vojaško silo brez avtorizacije VS tako nikakor ne sme biti v rokah posamezne države ali skupine držav (Henkin 1999, 826). Osrednji problemi preprečevanja humanitarnih katastrof niso pravni, temveč politični – nobeno posredovanje se ne izpelje, če ni v interesu poglavitnih akterjev –, zato je povsem nerealno pričakovati, da bodo v skladu z vladavino prava vsi primeri enaki oziroma obravnavani enako (IICK 2000). Kot ob tem še opozarjajo nekateri avtorji, ostajajo humanitarne intervencije v pristojnosti velikih sil, ki jih te izrabljajo za posredovanje v državah, ki jim ne ustrezajo po politični, gospodarski ali ideološki plati (Al Mousa 2008, 574), kar dokazujejo tudi številni primeri, ko posredovanja kljub grobim kršitvam človekovih pravic ni bilo (Al Mousa 2008, 581).

Pri posredovanju na Kosovu se sicer NATO ni skliceval izrecno na doktrino humanitarne intervencije kot na legalno podlago, je pa svojo akcijo utemeljeval z namero, da želi preprečiti humanitarno katastrofo, kar bi lahko razumeli kot posredno sklicevanje na doktrino (Gray 2004, 39). Če k tem utemeljitvam štejemo tudi navedbe, da je NATO sledil splošnim interesom mednarodne skupnosti (zagotavljanje miru in varnosti), bi bilo mogoče za označitev operacije upoštevati Henkinov predlog. Ta jo je namreč poimenoval kar kolektivna humanitarna intervencija v splošnem interesu (Henkin 1999, 826). Nekateri zagovorniki operacije namreč trdijo, da ni šlo za enostransko posredovanje, saj ni posredovala le ena država, temveč velika skupina držav, ter da glede na to niti ni mogoče trditi, da je šlo za delovanje v skladu s partikularnimi interesi katere od njih. Glede kolektivnega značaja intervencije na Kosovu njeni zagovorniki ob tem še poudarjajo, da so jo podprle tri stalne članice VS od petih, ki so glede na svoj položaj v tem organu še posebej odgovorne za ohranjanje mednarodnega miru in varnosti (Henkin 1999, 826). Akcija je torej s tega vidika imela široko podporo držav. S tem v zvezi se pojavlja še argument, da je bila v skladu s splošno prizanim humanitarnim namenom (Henkin 1999, 826). Hkrati je po enaki logiki mogoč tudi nasproten argument, namreč: da akcija ni imela zadostne podpore, saj sta ji nasprotovali kar dve stalni članici VS od petih, in to državi, od katerih je ena največja na svetu po površini, druga pa po številu prebivalcev. Sicer pa bi bilo pri iskanju razlogov za podporo posredovanju v drugačnih okoliščinah mogoče omeniti tudi pravico naroda do samoodločbe in s tem povezano pravico prebivalcev Kosova do kolektivne samoobrambe (Williams in Scharf 2000, 106). Vendar v tem primeru tak argument ni smiseln, saj je NATO zagovarjal ozemeljsko celovitost Zvezne republike Jugoslavije.

Tretji sklop odprtih vprašanj, povezanih s posredovanjem v kosovskem konfliktu, se nanaša na problematiko (ne)avtorizacije VS oziroma na tako imenovani posredno in retroaktivno avtorizacijo. NATO z ZDA na čelu je letalske napade na Zvezno republiko Jugoslavijo utemeljeval z moralnimi in varnostnimi razlogi, ni pa predstavil legalne podlage zanjo (Williams in Scharf 2000, 103). Za operacijo tudi ni pridobil avtorizacije VS niti ni zaprosil zanjo. Še najbližje iskanju legalne podlage za posredovanje je bilo sklicevanje na predhodne resolucije VS v letu pred začetkom operacije. Te resolucije so razmere na Kosovu po 7. poglavju UL OZN opredelile kot grožnjo miru in varnosti v regiji, čeprav niso vsebovale določbe o "uporabi vseh potrebnih sredstev", s katero VS običajno avtorizira uporabo sile (Williams in Scharf 2000, 103). Kljub označitvi razmer za nevarne torej v predhodnih resolucijah ni bilo govora o možnosti uporabe sile. Kot se je zdelo, pa so se tako ZDA kot

NATO ob tem zanašali na tako imenovano posredno avtorizacijo VS na podlagi omenjenih resolucij (Henkin 1999, 825). O tem je mogoče sklepati tudi iz trditev zaveznitva, da s posredovanjem izpolnjuje cilje mednarodne skupnosti. Razloga, zakaj NATO ni zahteval mandata, ni težko uganiti: v VS za to zaradi nasprotovanja Rusije in Kitajske ne bi bilo dovolj podpore, njun veto pa bi le dodatno oviral reševanje krize z vojaškimi sredstvi (Henkin 1999, 825). Omenjeni stalni članici bi v VS zagotovo vložili veto, na kar kaže tudi njuna poznejša podpora resoluciji o obsodbi letalske operacije, ki sicer ni dobila zadostne podpore za sprejetje. Resolucija je med drugim vsebovala določila, da enostranska akcija zveze NATO pomeni kršitev 4. točke 2. člena, 24. člena (primat VS) in 53. člena UL OZN (Gray 2004, 40). S svojo poznejšo resolucijo 1244 pa je VS tudi *de iure* odobril razmere na Kosovu, vzpostavljene z akcijo (Henkin 1999, 826). Nekateri zato govorijo celo o retroaktivni avtorizaciji vojaškega posredovanja.

Glede intervencije na Kosovu se je torej izoblikovalo večinsko mnenje (tudi na podlagi ocene posebne mednarodne komisije), da je bila ta po mednarodnem pravu nezakonita. Takšno mnenje je mogoče podati po preučitvi zgoraj analiziranih treh sklopov vprašanj, ki so se v krogih mednarodnih pravnikov in drugih, ki so se ukvarjali z mednarodnopravnimi vidiki posredovanja, najpogosteje omenjala kot sporna. Vsekakor pa je bilo posredovanje na Kosovu velika prelomnica; ne le v delovanju zveze NATO, temveč tudi v mednarodnem pravu. Skupina držav je namreč brez mandata VS s silo posredovala na območju, za katerega je menila, da se pogreza v humanitarno katastrofo. Potem ko jim te ni uspelo preprečiti, so sodelujoče države zagotavljale, da želijo preprečiti poslabšanje razmer, zavarovati prebivalce in zagotoviti varno vrnitev beguncev. NATO torej ni imel zakonite podlage za intervencijo (torej avtorizacije VS) in celo razlogi za posredovanje so se med akcijo spreminjali glede na njen potek oziroma se prilagajali okoliščinam. Kljub navedbam humanitarnih razlogov ni bilo neposrednega sklicevanja na humanitarno intervencijo, bolj priročno je bilo sklicevanje na posredno avtorizacijo VS, češ da so razmere na Kosovu ogrožale mir in varnost, NATO pa je s posredovanjem le izpolnjeval cilje mednarodne skupnosti. Kljub kontroverznosti akcije in domnevam, da bi ta lahko pomembno prispevala k uveljavitvi doktrine humanitarne intervencije v mednarodnem pravu, pa se to ni zgodilo. Države si, kot kaže, ne želijo uveljavitve doktrine. Ta zanje najverjetneje ni sprejemljiva zaradi bojazni, da bi vodila v številnejše in pogostejše intervencije, s katerimi bi predvsem velesile ali skupine močnejših držav uveljavljale svoje interese pod krinko varovanja človekovih pravic.

6.2 POSREDOVANJE V IRAKU

Ostre polemike so se razvile že v zvezi s posredovanjem zveze NATO na Kosovu, še ostrejše pa so bile tiste štiri leta pozneje, po posredovanju koalicijskih sil v Iraku. Ob tem je treba poudariti, da so se vmes zgodili teroristični napadi na ZDA in posledično globalna vojna proti terorizmu, ki jo je napovedala tedanja ameriška administracija. Ta je spremenila ameriško zunanjo politiko v smer unilateralizma, njen temeljni element pa je še bolj kot dotlej postala moč, utemeljena na vojaški prevladi.

Korenine invazije koalicijskih sil na Irak leta 2003 segajo v obdobje prve zalivske vojne. 2. avgusta 1990 se je začela invazija Iraka na Kuvajt, katere posledica je bila več mesecev trajajoča zasedba te države. VS je obsodil invazijo in zahteval umik iraških sil. V resoluciji 678, sprejeti novembra 1990, je VS opozoril, da Irak ne spoštuje obveznosti iz prejšnjih resolucij, ter mu dal še zadnjo možnost, da to stori (paragraf 1). V 2. paragrafu je države, ki so sodelovale z vlado Kuvajta, pooblastil, da ob morebitnem nadaljnjem nespoštovanju obveznosti zoper Irak uporabijo vsa potrebna sredstva za vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti. Januarja 1991 so koalicijske sile pod vodstvom ZDA začele vojaško operacijo proti Iraku, ki se je po približno mesecu dni končala z osvoboditvijo Kuvajta. Aprila 1991 je VS sprejel resolucijo 687, v kateri je pozdravil povrnitev suverenosti, neodvisnosti in ozemeljske celovitosti Kuvajta. V 8. paragrafu je resolucija določala, da mora Irak pod mednarodnim nadzorom uničiti vse kemično in biološko orožje, v 12. pa, da ne sme razvijati jedrskega orožja ter da mora mednarodnim inšpektorjem omogočiti nadzor.

Mednarodne koalicijske sile so torej na podlagi avtorizacije VS iraško vojsko pregnale iz Kuvajta. VS je kljub temu še naprej sprejemal resolucije o razmerah v Iraku. Položaj se namreč ni izboljšal toliko, da bi bilo mogoče govoriti o obnovi miru in varnosti v regiji, pravno pa je to pomenilo, da predhodne resolucije VS niso bile izpolnjene in so veljale še naprej, vključno z avtorizacijo sile (Türk 2007, 518–519). Vendar Türk (2007, 519) ob tem opozarja, da kontinuiteta avtorizacije še ne pomeni tudi diskrecijske pravice držav odločati o vnovični uporabi sile. Še več: "V primeru dvoma, ali je uporaba oborožene sile primeren izbor, ima edino Varnostni svet nedvoumne pristojnosti odločanja." (Türk 2007, 519–520) Ta opozorila so zelo pomembna z vidika poznejšega dogajanja.

Iraški režim pod vodstvom Sadama Huseina je bil vse od zalivske vojne v nemilosti ZDA. Te so namreč vztrajno trdile, da Irak razvija orožje za množično uničevanje kljub prepovedi in v tem okviru ne sodeluje z mednarodnimi inšpektorji. Številne informacije dokazujejo, da se je ameriški predsednik George Bush ob podpori ključnih ljudi svoje administracije (predvsem obrambnega ministra Donalda Rumsfelda) takoj po prihodu na oblast leta 2000, torej še pred terorističnimi napadi na ZDA, po katerih je razglasil vojno terorizmu, začel ukvarjati z vprašanjem, kako dokončno obračunati s Huseinom. Ameriška politika zoper Irak je postala agresivnejša, vojna proti terorizmu, ki jo je Bush razglasil po 11. septembru 2001, pa je ponudila razlog (izgovor) za invazijo.

V obdobju po terorističnih napadih na ZDA, še zlasti pa po napadu na talibanski režim v Afganistanu, je bilo v mednarodni skupnosti veliko žolčnih razprav o tem, kaj storiti z Irakom. Države so bile razdeljene glede vprašanja o uporabi vojaške sile; večina jih ni bila naklonjena širjenju obsega pravice do samoobrambe v okviru boja proti terorizmu. ZDA so po 11. septembru obtožbam na račun Iraka dodale še trditve, da režim podpira teroriste, čeprav ni bilo dokazov, da bi Husein sodeloval s teroristično mrežo Al Kaida. Vse to je pripeljalo do novega mednarodnega oboroženega spopada, v katerem so koalicijske sile pod vodstvom ZDA strmoglavile Huseinov režim in zasedle Irak. Temu pa ni sledil uspešen "izvoz demokracije", temveč razmah nasilja. Po invaziji koalicijskih sil se je namreč država pogreznila v notranji oziroma nemednarodni konflikt. Številne do tedaj zatirane opozicijske skupine so zahtevale sodelovanje na oblasti, bile so tudi kritične do sodelovanja z ameriški okupacijskimi silami (Uppsala Conflict Data Program). Po mednarodnem oboroženem spopadu med koalicijskimi silami in iraškim režimom se je tako nasilje nadaljevalo z nenehnimi gverilskimi napadi uporniških skupin na tuje sile. S temi skupinami, ki so bile mešanica podpornikov padlega režima, razočaranih Iračanov, teroristov in tujih borcev, pa so se koalicijske sile izjemno težko spopadale (Uppsala Conflict Data Program).

Po terorističnih napadih leta 2001 se je, kot rečeno, začela vojna proti terorizmu. Prvi na seznamu ZDA za obračun je bil zaradi povezav Al Kaide s talibani na vrsti Afganistan, že v začetku leta 2002 pa se je ameriška retorika osredotočila na Irak. Nekateri člani ameriške administracije so namreč zatrjevali, da obstaja vez med teroristično mrežo al Kaida in Huseinom; in čeprav niso trdili, da je bil Husein neposredno vpleten v teroristične napade 11. septembra, je bil očiten namen tega povezovanja spraviti morebitni napad na Irak v okvir vojne proti terorizmu (Gray 2004, 180). Ameriški predsednik je v govoru o razmerah v državi

v začetku leta 2002 dejal, da Irak izkazuje sovražnost do ZDA, podpira terorizem in skuša razviti orožje za množično uničevanje (Bush 2002a). Irak je torej povezal tako s terorizmom kot tudi z orožjem za množično uničevanje. Irak je (poleg Irana in Severne Koreje) uvrstil na os zla; te tri države je imenoval malopridne in jih označil za veliko grožnjo, saj bi teroristom lahko priskrbele orožje za množično uničevanje (Bush 2002a). Napovedal je tudi boj proti tem režimom in zmago (*ibid.*).

Jeseni 2002 je Bush objavil novo ameriško NVS. Ta je vsebovala tudi doktrino preemtivne samoobrambe v boju proti terorizmu, ki je zelo razširila tradicionalno pojmovanje samoobrambe. V govoru v GS 12. septembra je prvič javno pozval k ukrepanju proti Iraku. Med drugim je dejal, da so v iraškem režimu združene največje nevarnosti v najbolj smrtonosni obliki, da Irak podpira teroristične organizacije ter razvija orožje za množično uničevanje, ki ga zelo verjetno posreduje teroristom (Bush 2002b). Opozoril je, da svet ob naraščanju nevarnosti ne more le opazovati dogajanja in ne storiti ničesar, napovedal, da se bodo ZDA uprle nevarnosti, pozval Združene narode, naj storijo enako, ter zagotovil, da bo iraški režim, ki je že izgubil legitimnost, izgubil tudi oblast (*ibid.*). Ameriški kongres je Bushu nato podelil avtorizacijo za napad na Irak. V dovoljenju za uporabo vojaške sile se je skliceval tako na posredno avtorizacijo VS za uporabo oborožene sile kot tudi na pravico države do samoobrambe (Gray 2004, 182).

Bush se je v govoru o razmerah v državi januarja 2003, torej dva meseca pred napadom, še bolj osredotočil na iraško grožnjo. Dejal je namreč, da so največja grožnja v vojni proti terorizmu režimi, ki skušajo razviti ali že imajo orožja za množično uničevanje. Huseina je označil za brutalnega diktatorja, ki pomaga teroristom in jih ščiti ter nadaljuje razvijanje orožja za množično uničevanje, tudi jedrskega (Bush 2003). Spregovoril je tudi o kritikah na račun doktrine preemtivnega napada. Ironično je postavil retorično vprašanje, od kdaj teroristi in tirani vnaprej napovedo, da bodo napadli, ter dejal, da zaupanje v Huseina nikakor ni opcija (Bush 2003). Po vsem naštetem je še napovedal, da bodo ZDA vodile koalicijo držav, ki bo v celoti razorožila iraški režim, če ta tega ne bo storil sam (*ibid.*).

Z iraškim vprašanjem pa se niso ukvarjale le ZDA, temveč vse od zalivske vojne tudi Združeni narodi. Novembra 2002 je tako VS sprejel resolucijo 1441, ki je bila kompromis med zahtevami ZDA ter nasprotovanji Francije in Rusije. Soglasje o resoluciji za razorožitev Iraka, ki so jo predlagale ZDA in je bila sprejeta po 7. poglavju UL OZN, je VS dosegel po

osmih tednih pogajanj (Švarc 2011, 201). Resolucija 1441 je opozorila, da Irak zaradi nesodelovanja z mednarodnimi inšpektorji krši določila resolucije 687 iz leta 1991 (1. paragraf). Iraškemu režimu so dali še zadnjo možnost, da izpolni zahteve (2. paragraf) in posreduje celovite informacije o svojih programih orožja za množično uničevanje, tudi jedrskega (3. paragraf). V resoluciji je torej VS ugotovil, da ravnanje Iraka ni v skladu z določbami prejšnjih resolucij, in mu naložil, da se podredi razorožitvenim obveznostim; Irak je nato začel sodelovati z mednarodnimi inšpektorji, a ne zadovoljivo (Türk 2007, 519). Resolucija pa ni avtorizirala uporabe sile, zato so si ZDA z zavezniki prizadevale za sprejetje nove. O njej zaradi nasprotovanja drugih držav niso nikoli glasovali. VS je bil namreč močno razdeljen, vojaškemu posredovanju nista nasprotovali le Kitajska in Rusija, temveč tudi članici zveze NATO Nemčija in Francija. Podpirali sta ga le dve stalni članici VS od petih, ZDA in Velika Britanija. Besedilo resolucije 1441 ni bilo jasno glede vprašanja, ali je za posredovanje s silo potrebna dodatna resolucija VS. ZDA so stališča iz resolucije kljub temu uporabile kot temelj za argumentiranje svojih trditev, da je treba diplomatska sredstva zamenjati s širšim pristopom in za pridobivanje podpore za bolj odločen pristop do Iraka (Švarc 2011, 202–203). Po sprejetju resolucije 1441 je namreč ameriški predstavnik v VS John Negroponte poudaril, da ta ne omejuje držav pri odločitvi za morebitne ukrepe zoper Irak v okviru samoobrambe ali za ukrepe z namenom zagotoviti mednarodni mir in varnost (Gray 2004, 182). ZDA so torej puščale odprti obe možnosti v primeru vojaškega posredovanja: utemeljevanje posredovanja s pravico do samoobrambe države in s posredno avtorizacijo na podlagi že sprejetih resolucij VS. Nasprotno pa sta tesni ameriški zaveznici – Velika Britanija in Avstralija – vztrajali zgolj pri posredni avtorizaciji, kar kaže na dvom o ameriški doktrini preemtivne samoobrambe (Gray 2004, 182).

Čeprav so se mednarodne inšpekcije v Iraku konec decembra 2002 vnovič začele, je Irak sprva še naprej oviral njihovo delovanje, nato pa je februarja 2003 izboljšal to sodelovanje (Müller v Švarc 2011, 203–205). Ob tem je vodja inšpektorjev Hans Blix potrdil, da inšpektorji v Iraku niso našli dokazov o obstoju orožja za množično uničevanje ter da bi potrebovali več časa (Blix v Švarc 2011, 205). 17. marca 2003 je Bush Huseinu postavil ultimat, naj v 48-ih urah zapusti državo, sicer ga bodo vrgli z oblasti z vojaško silo (Uppsala Conflict Data Program). Takoj po izteku ultimata (v noči na 20. marec) so ZDA iz zraka napadle Bagdad, sledila je invazija koalicijskih sil pod ameriškim vodstvom, ki se je končala z zasedbo države. Bagdad je padel 9. aprila, s tem je bilo dejansko konec vojne (meddržavnega spopada); v začetku maja so ZDA razglasile konec velikih bojnih operacij

(Uppsala Conflict Data Program). Že pred tem so okupacijske sile aprila vzpostavile začasno koalicijsko oblast, ki jo je junija 2004 zamenjala prehodna vlada. Po parlamentarnih volitvah januarja 2005 je maja Irak dobil novo vlado (Uppsala Conflict Data Program). Zaradi nadaljevanja nasilja kljub odstranitvi Huseina z oblasti in tudi velikih stroškov z zasedbo so ZDA jeseni 2003 vendarle začele iskati vojaško in finančno pomoč pri Združenih narodih (The Guardian v Gray 2004, 262). Pogajanja v VS o novi resoluciji so bila naporna, saj so bile države, ki so nasprotovale vojaškemu posredovanju, proti vključitvi kakršnih koli določil, ki bi jih bilo mogoče razumeti kot naknadno odobritev akcije koalicijskih sil (Gray 2004, 263). Oktobra 2003 so vendarle soglasno sprejeli resolucijo 1511, ki je avtorizirala odhod mednarodnih sil (pod vodstvom ZDA) za zagotovitev stabilnosti in varnosti Iraka (*ibid.*).

Koalicijske sile, ki so izvedle vojaško akcijo zoper Irak, so razglasile zasedbo države. Ta je (formalno) trajala do vzpostavitve prehodne iraške vlade junija 2004. Ob tem je treba poudariti, da okupacijska sila le izvaja oblast (Türk 2007, 574) in ne vpliva na suverenost države (Türk 2007, 573). Maja 2003 je VS v resoluciji 1483 ugotovil, da razmere v Iraku, čeprav so se izboljšale, še vedno ogrožajo mednarodni mir in varnost. V omenjeni resoluciji je sprejel tudi dejstvo, da je Irak zaseden; izrecno je namreč spomnil na uporabo pravil mednarodnega prava o okupaciji (Türk 2007, 579). Med njimi so odgovornosti in dolžnosti okupacijskih sil. Te je zato v resoluciji 1483 pozval, naj poskrbijo za dobro Iračanov ter varnost in stabilnost v državi ter ustvarijo pogoje, v katerih bodo lahko Iračani sami odločili o svoji prihodnosti (4. paragraf). Vse vpletene je spomnil tudi na obveznosti, ki jih imajo po mednarodnem pravu (5. paragraf).¹⁸ Okupacijske sile so v pismu predsedujočemu VS priznale te obveznosti (Gray 2004, 279).

O pasteh morebitne zasedbe so precej razpravljali že pred začetkom posredovanja, ko je postajalo vse bolj jasno, da je to neizbežno. Človekoljubna organizacija HRW (2003, 12) je denimo opozarjala, da bi ob morebitnem napadu ZDA in njene zaveznice zaradi vojaške premoči hitro prevzele nadzor nad večino iraškega ozemlja, umik iraških sil pa bi na teh ozemljih lahko povzročil nastanek varnostnega vakuuma in posledično razmah upornišтва. Zato je opozorila na dolžnosti okupacijskih sil, med drugim zagotavljanje reda in varnosti; ta dolžnost po običajnem pravu začne veljati, ko okupacijska sila vzpostavi stabilen režim, po

¹⁸ Večina pravil vojaške zasedbe je zapisana v četrti Ženevski konvenciji, poleg tega so omenjene obveznosti razdelane tudi v njenem 1. protokolu, podlaga pa je v pravilniku k četrti Haaški konvenciji.

četrti Ženevski konvenciji pa takoj, ko kakor koli vzpostavi stik s civilnim prebivalstvom (HRW 2003, 12). Sicer pa so se pred napadom na Irak in njegovo okupacijo vnele tudi javne razprave o drugih vidikih morebitnega posredovanja. HRW je tako opozarjal na posledice z vidika mednarodnega humanitarnega prava oziroma vpliva na civiliste, ki jim v oboroženih spopadih pripada posebna zaščita. Organizacija je opozorila, da bi posredovanje z oboroženo silo najverjetneje imelo hude humanitarne posledice (HRW 2003, 2). Poglavitne obveznosti za strani v mednarodnem oboroženem spopadu in varovanje civilistov (poleg običajnega prava) izhajajo iz četrte Ženevske konvencije in Protokola I, zato je umestno vprašanje, ali so ratificirale dokumenta. Irak in ZDA so pogodbenice Ženevske konvencije, ne pa tudi Protokola I; vendar ZDA priznavajo številna določila protokola kot izraz pravil mednarodnega običajnega prava (HRW 2003, 2). Ob morebitnem oboroženem napadu so jih torej ZDA zavezane spoštovati.

Pred nevarnimi posledicami napada na Irak brez avtorizacije VS je že poleti leta 2002 svaril profesor prava v ZDA Frederic Kirgis. Opozarjal je predvsem na to, da morebitni argument ZDA o preemptivni samoobrambi pred teroristi in državami, ki razvijajo orožje za množično uničevanje, ne bi imel nikakršne podlage v mednarodnem pravu – ne v pogodbenem in ne v običajnem (Kirgis 2002). Spomnil je tudi na pravno problematiko, povezano z napovedmi ZDA o odstitvi Huseina z oblasti. Svoje mnenje o nelegalnosti zrušenja oblasti v suvereni državi (čeprav nedemokratični) je oprl na mnenje Meddržavnega sodišča v primeru Nikaragva. Na podlagi tega je menil, da bi morebitna podpora opozicijskim skupinam v tuji državi pomenila kršitev načela neintervencije, če bi bila izvedena s silo, pa tudi načela neuporabe sile (Kirgis 2002). Ob tem je poudaril, da bi bila še veliko bolj problematična morebitna odločitev ZDA za neposreden obračun s Huseinom, denimo z atentatom nanj (*ibid.*). Ameriški pravnik Kelly pa se je tik pred napadom na Irak ukvarjal z vprašanjem mednarodne kazenske odgovornosti Američanov ob morebitnem sodelovanju v tej vojni. Poudaril je, da bi jim sicer lahko sodili za storjena vojna hudodelstva, a le v ZDA, saj nobeno mednarodno telo, niti ICC, nima jurisdikcije za sojenje ameriškim državljanom (Kelly 2003). Niti ZDA niti Irak namreč nista državi pogodbenici Rimskega statuta, ki določa, da je sodišče pristojno za hudodelstva, storjena bodisi na ozemlju pogodbenice bodisi da ga je zakrivil državljan pogodbenice (*ibid.*).¹⁹

¹⁹ To pa ne velja denimo za državljane Velike Britanije v Iraku, saj je Velika Britanija pogodbenica Rimskega statuta.

Koalijske sile pod vodstvom ZDA so navajale več razlogov za vojaško posredovanje v Iraku, med njimi humanitarnega. Vendar se niso neposredno sklicevale na doktrino humanitarne intervencije, temveč so legalno podlago za posredovanje iskale v posredni avtorizaciji VS na podlagi prejšnjih resolucij (Gray 2004, 49). ZDA so si torej prizadevale, da bi odločitev o posredovanju karseda dolgo ostala v okvirih mednarodnega prava (Švarc 2011, 209). Poleg kontinuitete avtorizacije so omenjale še nevarnost orožja za množično uničevanje, domnevne povezave Iraka s teroristi in totalitarnost iraškega režima (Türk 2007, 520). Ključni vprašanji (zlasti za ZDA) sta bili, ali bi bilo napad mogoče utemeljiti z dejstvom, da iraški režim ne spoštuje določil že sprejetih resolucij VS, in ali bi bilo napad mogoče vključiti v okvir samoobrambe v vojni proti terorizmu (Gray 2004, 181–182). Čeprav so zaveznice po sprejetju resolucije 1441 (ta je opozorila, da Irak ne sodeluje z inšpektorji in da s tem krši določila prejšnjih resolucij) trdile, da nadaljnje resolucije niso potrebne, saj se lahko države ob morebitnem nadaljnjem kršenju določil odločijo za enostransko uporabo sile (Gray 2004, 272–273), so si ZDA, Velika Britanija in Španija vendarle prizadevale za sprejetje še ene resolucije, a so umaknile njen osnutek, saj zaradi napovedi veta Rusije in Francije ne bi dobil zadostne podpore (Gray 2004, 273).

Koalijske sile so tako začele operacijo Iraška svoboda brez resolucije VS, ki bi avtorizirala uporabo vojaške sile. Posredovale so na podlagi tako imenovane doktrine posredne avtorizacije (z oživitvijo resolucije 678 iz leta 1990, ki je predvidela uporabo sile, ter resolucij 687 in 1441, ki naj bi bile skupaj zakonita podlaga za intervencijo), ZDA pa so se poleg tega sklicevale tudi na samoobrambo v okviru boja proti terorizmu. Po velikem številu držav, ki so nasprotovale posredovanju, pa je bilo že takoj jasno, da doktrina preemtivne samoobrambe ni bila splošno sprejeta (Gray 2004, 177). Tudi zveza NATO je bila močno razdeljena glede tega vprašanja; ZDA so se zavzemale za zelo široko pojmovanje pravice do samoobrambe, zlasti Nemčija in Francija pa sta bili proti (Gray 2004, 181). NATO tako na vrhu v Pragi novembra 2002 v okviru prizadevanj za boj proti terorizmu ni sprejel doktrine preemtivne samoobrambe (Gray 2004, 178). V zvezi z Irakom so sprejeli le deklaracijo, v kateri ni bilo grožnje z uporabo sile (Gray 2004, 181). ZDA so ob tem oznanjale, da v Iraku ne gre za enostransko posredovanje, temveč za posredovanje s podporo koalicije najmanj 40. držav, čeprav so bile le redke med njimi neposredno vključene v vojaško operacijo (Gray 2004, 270).

Kot se je izkazalo pozneje, v Iraku ni bilo orožja za množično uničevanje kot enega od izgovorov za posredovanje. Vodja mednarodnih inšpektorjev Hans Blix je bil zato zelo kritičen do ameriških in britanskih trditev, da Irak skriva omenjeno orožje (Gray 2004, 183). Türk (2007, 520) o navedenih izgovorih meni, da se je uporaba sile "pokazala za neustrezno s stališča vseh razlogov, ki so bili navedeni kot njene utemeljitve." Napad na Irak je med drugim znova odprl tudi izjemno pomembno vprašanje obsega samoobrambe, seveda ob domnevi, da mednarodno pravo dovoljuje preventivno samoobrambo pred napadom, za katerega obstajajo dokazi, da se bo zgodil oziroma da je neizbežen. S tem je povezano tudi vprašanje, kdo pravzaprav ima pravico do samoobrambe. Ta pravica pripada (morebitnim) žrtvam napada, v primeru Iraka torej prebivalcem ZDA, na katere je bila po trditvah Busheve administracije usmerjena iraška grožnja. Vendar je bila verjetnost, da bi Irak dejansko napadel ameriško ozemlje, majhna, oziroma za te trditve ni bilo nikakršnih dokazov. Iskanje legalne podlage za napad v pravici države do samoobrambe torej v tem primeru ne vzdrži presoje. S podobnim argumentom je mogoče zavrniti tudi tezo o kolektivni samoobrambi. Irak ni ne napadel ameriških sil v tujini niti ni grozil, da jih bo, niti ni bilo dokazov, da namerava storiti kaj takega.

Poleg samoobrambe je drugo pomembno vprašanje avtorizacija VS, ki je v primeru Iraka ni bilo. VS namreč nikoli ni sprejel resolucije, s katero bi podelil mandat za uporabo sile. Čeprav so se ZDA sklicevale na prejšnje resolucije oziroma na to, da Irak ne spoštuje obveznosti, določenih v njih, zato imajo za vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti obveznost ukrepati, je ta argument ob časovni distanci težko sprejeti. Kako utemeljiti uporabo sile zoper državo na podlagi resolucije, sprejete pred več leti, celo desetletjem? Poleg tega je problematična narava posredovanja; čeprav so ZDA trdile, da ne gre za enostransko posredovanje, ker ga podpira koalicija približno 40. držav, je tudi ta argument težko sprejeti, glede na to, da so veliko večino vojakov in opreme za vojno prispevale ZDA in so tudi vodile operacijo. Opozorilo o nelegalnosti akcije je prišlo tudi z vrha Združenih narodov. Nekdanji generalni sekretar Kofi Annan (organizacijo je vodil v obdobju napada) je namreč septembra 2004 izjavil, da je bila vojna zoper Irak nezakonita, ker je ni odobril VS in ni bila v skladu z UL OZN, saj resolucije, sprejete pred napadom, tega niso avtorizirale (BBC 2004). Dejal je tudi, da je bila vojna boleča lekcija, ki je pokazala, da je za spopadanje z nekaterimi težavami najboljše sodelovanje v okviru Združenih narodov (*ibid.*). Decembra 2006, tik preden se je poslovil s položaja generalnega sekretarja, pa je Annan izrazil prepričanje, da bi bilo vojno v

Iraku mogoče preprečiti ter da je pred napadom vedel, da bo ta razdelil svet in imel hude posledice (BBC 2006).

Tretji pomemben vidik presoje posredovanja je humanitarni. Poleg Annana in večine držav so bile do napada na Irak zelo kritične tudi človekoljubne organizacije. Izvršni direktor HRW Ken Roth je denimo v svoji kritiki posredovanja poudaril, da to ni bilo humanitarno oziroma namenjeno predvsem rešitvi Iračanov pred množičnimi poboji, saj teh v obdobju neposredno pred napadom ni bilo (Roth 2004). Na tem mestu je treba opozoriti na splošno stališče HRW do humanitarnih intervencij. To je, da je uporaba oborožene sile izjemoma lahko upravičena ob morebitnem ustavljanju ali preprečevanju genocida ali drugih sistematičnih pobijan, pri čemer pa je bistveno, da je grožnja takojšnja oziroma neposredna (Roth 2004). V Iraku ta nujni pogoj, kot rečeno, ni bil izpolnjen.

Kritiko iskanja pravne podlage v humanitarnih razlogih je zato mogoče utemeljiti na dejavnikih, ki jih opredeljuje HRW. Za humanitarno intervencijo jih tako Roth (2004) navaja šest:

- preprečitev ali zaustavitev genocida ali drugih množičnih pobijan,
- vojaška sila je zadnja možnost za preprečitev pobijan,
- osnovni namen in učinek intervencije je humanitarni,
- posredovanje skuša v največji možni meri zagotoviti spoštovanje človekovih pravic in humanitarnega prava,
- verjetnost, da bo vojaška sila povzročila več dobrega kot slabega, mora biti velika,
- če je le mogoče, je treba opraviti intervencijo z dovoljenjem VS ali druge organizacije, ki uživa veliko avtoriteto v mednarodni skupnosti.

Posredovanje v Iraku, tako Roth (2004), ni zadostilo nobenemu od navedenih šestih meril, zato ga ni mogoče opredeliti kot humanitarno intervencijo. Svoje stališče Roth utemelji na posamični kritiki vsakega merila, katere povzetek je predstavljen v nadaljevanju tega odstavka. Prvič, v času neposredno pred intervencijo Husein ni izvajal množičnih pobojev, kakršen je bil denimo nad Kurdi leta 1988, prav tako ni bilo znakov, da bi bili ti neizbežni v prihodnosti. Intervencija tudi ni izpolnila drugega merila, saj vojaška sila ni bila zadnja možnost ukrepanja proti Huseinu. Lahko bi ga na primer zaradi dejanj v preteklosti obtožili genocida in hudodelstev zoper človečnost. Eden od ključnih razlogov, zakaj tega niso storili, je bilo najverjetneje nelagodje ZDA do delovanja ICC (ZDA niso pogodbenice Rimskega

statuta) in tudi do morebitne ustanovitve posebnega mednarodnega sodišča za sojenje Huseinu.²⁰ ZDA so poleg tega pritiskale, naj Iraci nekdanjemu diktatorju sodijo sami. Tretje merilo humanitarne intervencije – da je ključni učinek posredovanja humanitarni – prav tako ni bilo izpolnjeno, saj se je na zasedenih območjih razmahnilo nasilje, na kar so bile okupacijske sile slabo pripravljene. V zvezi s četrtem merilom HRW ocenjuje, da je bil velik del invazije na Irak v skladu z mednarodnim humanitarnim pravom in se je skušala karseda izogniti škodovanju civilistom, a ji to ni povsem uspelo. V zvezi z verjetnostjo, da bo vojaška sila povzročila več dobrega kot slabega, so koalicijske sile same zapečatile svojo usodo, ker niso bile dovolj pripravljene na dogajanje po invaziji oziroma na stabilizacijo povojnega Iraka. Šesto merilo – avtorizacija VS – zaradi pomanjkljivosti v sistemu odločanja v nekaterih izjemnih okoliščinah sicer ni nujno za humanitarno intervencijo, vendar Irak ni bil tak primer, saj v obdobju intervencije ni bilo množičnih pobojev.

Posredovanje v Iraku torej nikakor ni izpolnilo meril humanitarne intervencije. Sicer pa bi se tudi v primeru, če bi intervencijo vendarle po večini meril lahko opredelili kot humanitarno, postavilo vprašanje, zakaj pravzaprav posredovanje v Iraku in ne v kateri drugi državi, kjer so bile tedaj humanitarne razmere veliko hujše. S tem je povezana tudi problematika samega Huseinovega režima oziroma načina njegove zamenjave, o čemer sem delno že pisala v povezavi z opozorili Meddržavnega sodišča v primeru Nikaragva glede poseganja v notranje zadeve držav. To, da je bil Husein diktator, po mednarodnem pravu ne upravičuje intervencije v suvereno državo Irak. Nedemokratičnost režima namreč ni in ne sme biti izgovor za posredovanje.

Analizi posredovanja na Kosovu in v Iraku v naslednjem poglavju sledi še analiza najnovejšega posredovanja ZDA, ki je zelo odmevalo v svetu. To je oboroženo posredovanje ameriških sil v Pakistanu, v katerem so po navodilu ameriškega predsednika Baracka Obame maja 2011 ubili vodjo Al Kaide Osamo bin Ladna.

²⁰ Na ICC namreč sojenje Huseinu za hudodelstva v 80. in 90. letih ni bilo mogoče, saj se je časovna pristojnost sodišča začela šele s 1. julijem 2002.

7 POSREDOVANJE V PAKISTANU

Osama bin Laden je bil najbolj iskan terorist na svetu vse od napadov na ZDA 11. septembra 2001. V okviru takrat razglašene vojne proti terorizmu so ga ZDA neutrudno iskale ter ga končno izsledile v Abotabadu v Pakistanu, kjer se je več let skrival v bivališču, ki je spominjalo na utrdbo. Pakistanske oblasti naj ne bi vedele zanj, ZDA pa jih zaradi bojzani pred odtekanjem informacij niso obvestile o tem. Prav tako jih niso obvestile o posredovanju, v katerem so ubile bin Ladna, niti niso prosile Pakistana za odobritev akcije. Ta je naletela na širok odmev po svetu. V ZDA so smrt bin Ladna proslavljali na ulicah, veselje, da terorist ne pomeni več grožnje svetu, so izrazile tako rekoč vse države. Po začetnem navdušenju pa so se pojavili dvomi o zakonitosti akcije. Pakistan je tako po prvih pozitivnih odzivih opozoril na kršitev državne suverenosti, saj so ZDA brez njegove privolitve z oboroženo silo posredovale na pakistanskem ozemlju. Vprašanjem o zakonitosti posredovanja z vidika prava oboroženih spopadov so se kmalu pridružili še dvomi o zakonitosti uboja bin Ladna. Iz nekaterih teles Združenih narodov so prišle zahteve po dodatnih pojasnilih v zvezi z okoliščinami, v katerih je bil ubit; številni mednarodni pravniki pa so se spraševali, ali je šlo za kršenje mednarodnega prava.

Tudi v primeru posredovanja ZDA v Abotabadu me je zanimalo spoštovanje mednarodnega prava z obeh vidikov: tako prava uporabe sile kot prava, ki velja v obdobju oboroženih spopadov. Ob tem se je sicer postavila še vrsta drugih vprašanj, od tega, ali je sploh šlo za oboroženi spopad, do tega, za kakšno vrsto oboroženega spopada je šlo. V nadaljevanju me je v zvezi s tem posredovanjem v Pakistanu zanimalo tudi, ali je mogoče katere od njegovih značilnosti primerjati s tistimi, ki so sicer lastne terorističnemu delovanju oziroma ali ZDA v boju zoper terorizem uporabljajo metode, primerljive s terorističnimi. Za odgovore je treba najprej predstaviti osnovne značilnosti terorizma ter njegov položaj v mednarodnem pravu.

7.1 O TERORIZMU

Izraz terorizem izvira iz obdobja francoske revolucije (*terreur, terrorisme*) in zgodovinsko označuje nasilje oblasti nad prebivalstvom. V sodobnem mednarodnem pravu ni enotne definicije terorizma, zato je globalna (univerzalna, splošno sprejeta) opredelitev tega pojma nemogoča. Obstajajo pa nekatere značilnosti, ki jih vsebuje večina sicer številnih definicij, iz česar je mogoče sklepati, da na globalni ravni vendarle obstaja konsenz o osnovnih značilnostih in ciljih terorističnih dejanj.

Za vsebino tega magistrskega dela je – ob odsotnosti mednarodnopravne opredelitve - najbolj ustrezen opis terorizma, kot ga pojmujejo ZDA. Hook (2008, 319) se pri tem sklicuje na ameriško zakonodajo, ki terorizem pojmuje kot naklepno, politično motivirano nasilje zoper nevojaške tarče, ki ga izvedejo nedržavne skupine ali tajni agenti, običajno z namenom vplivanja na javnost; ob tem doda, da sta temeljnega pomena tudi psihološki učinek terorističnih dejanj ter njihovo simbolično sporočilo. Med značilnosti terorizma oziroma njegovih vršilcev šteje tudi izjemno motiviranost in lojalnost, zaradi česar je teroriste zelo težko ujeti, poleg tega navezujejo skrivne stike z vladami, ki podpirajo teroristične cilje in ponujajo skrivališče teroristom (Hook 2008, 323).

Čeprav izraz terorizem izvorno označuje nasilje oblasti nad prebivalstvom (tako imenovani državni terorizem), pa je iz zgoraj opisanih značilnosti jasno, da to ni edina oblika terorizma. Opisane značilnosti namreč opredeljujejo nasprotje državnega terorizma, to je tako imenovani nedržavni terorizem, pri katerem – kot pove že poimenovanje – ne gre za nasilje države (oblasti) nad prebivalstvom, temveč za teroristične dejavnosti, ki jih zoper prebivalce izvajajo nedržavni akterji. Državni terorizem so torej množične kršitve človekovih pravic oblasti nad prebivalstvom, bodisi v času oboroženih spopadov bodisi miru, ki povzročijo mednarodna kazniva dejanja, vključno s kršitvami mednarodnega prava oboroženih spopadov (Bavcon in Korošec 2012, 262). Nedržavni terorizem (terorizem posameznikov in skupin) pa je "težka klasična nasilna kriminaliteta (zlasti zoper življenje in telo, zdravje, prostost, premoženje in splošno varnost) z nekaterimi posebnostmi na strani storilčevega motiva." (Bavcon in Korošec 2012, 262–263)

Poleg državnega in nedržavnega terorizma se je glede na to, kje in kdo ga zagreši, uveljavilo tudi razločevanje med domačim in mednarodnim terorizmom. Za zadnjega je značilno, da s svojimi dejanji nekako ogroža celotno mednarodno skupnost ali njen velik del, ne pa zgolj države, v kateri se zgodi napad. Primer tega so teroristični napadi na ZDA septembra 2001. Med najbolj odmevnimi napadi domačega terorizma na ozemlju ZDA pa je tisti v Oklahomi leta 1995, ki je razkril naraščajočo vlogo religije v sodobnih terorističnih dejavnostih (Hook 2008, 319–320). To so nenazadnje pokazali tudi napadi na ZDA leta 2001. Sicer pa tam v zadnjih letih opazajo še te smernice: naraščajoče število majhnih terorističnih organizacij, vse večjo uporabo sodobnih telekomunikacijskih sredstev, vključno z internetom, ter globalne mreže financiranja terorizma (Hook 2008, 321).

Poleg naštetih značilnosti sodobnega terorizma je eden od njegovih temeljnih motivov povzročanje oziroma širjenje strahu; te opredelitve lastnosti terorizma pa ni najti le v teoriji, temveč tudi v pozitivnem pravu, denimo v Deklaraciji GS iz leta 1994 o ukrepih za odpravo mednarodnega terorizma in v Mednarodni konvenciji o zatiranju financiranja terorizma iz leta 2000 (Bavcon in Korošec 2012, 263). Med najpomembnejšimi značilnostmi terorizma so tudi dramatični učinek napadov, ideološki in politični elementi (denimo na etnični, verski ali rasni podlagi), elementi strasti, iskanje publicitete, fanatičnost, radikalnost (*ibid.*). Iz naštetega izhaja, da so teroristični napadi neselektivni, torej na naključne žrtve, predvsem na skupine civilistov, civilna letala, komercialno plovbo, diplomate (Bavcon in Korošec 2012, 264). Teroristične grožnje in delovanje so asimetrični, zato je ena od značilnosti terorizma asimetrično vojskovanje. Številnim definicijam takšnega vojskovanja je skupen opis, da gre za netradicionalnost v vodenju vojne, ker to odstopa od ustaljene uporabe, metod, tehnik, učinkov in ciljev (Svete in drugi 2011, 20). Asimetrija poleg tega "stavi na faktorje presenečenja in vplivanja, zlasti na ljudi in javno mnenje." (Šteiner v Svete in drugi 2011, 8) Kot taka je *priročna* predvsem za šibkejši strani v spopadu, zato ni naključje, da je tudi ena od poglobitvenih značilnosti terorističnega delovanja.

Eden od ključnih ciljev terorizma je presenetiti, šokirati javno mnenje in širiti strah, zato teroristi pri svojem delovanju pogosto kršijo enega od temeljnih načel mednarodnega prava oboroženih spopadov – načelo razlikovanja oziroma prepoved napadov na civiliste in civilne tarče. Teroristi torej kršijo temeljna načela mednarodnega humanitarnega prava. Delujejo pa tudi v miru, ko torej ne velja mednarodno pravo oboroženih spopadov, zato je treba poudariti, da kršijo tudi nekatere temeljne človekove pravice, kot je pravica do življenja oziroma

prepoved samovoljnega jemanja življenja. Nekatera teroristična dejanja torej niso prepovedana le po mednarodnem pogodbenem pravu, temveč tudi po običajnem pravu. Takšna dejanja, ki so lahko opravljena zunaj oboroženega spopada in so usmerjena zoper civiliste, pa so lahko mednarodno hudodelstvo, torej zločin, ki ga opredeljujejo in razvijajo statuti mednarodnih kazenskih sodišč, vključno z Rimskim statutom. Odsotnost globalne pravne definicije terorizma tako ne more biti izgovor za ta dejanja.

V nadaljevanju sledi umestitev terorizma v mednarodno pravo. Čeprav – kot že zapisano – v njem ni enotne, splošno uveljavljene definicije terorizma, se s to grožnjo ukvarjajo številni dokumenti.

7.2 TERORIZEM V MEDNARODNEM PRAVU

Mednarodno kazensko pravo ne vsebuje definicije terorizma, zato sojenje za teroristične dejavnosti ni v pristojnosti mednarodnih kazenskih sodišč, temveč je prepuščeno nacionalnim sodiščem posameznih držav. Terorizma tako kljub njegovi odmevnosti, zlasti po 11. septembru 2001, po mednarodnem kazenskem pregonu ni mogoče uvrstiti ob bok drugim dejanjem, ki zaradi svoje narave pomenijo zločin zoper celotno mednarodno skupnost (tako imenovana mednarodna hudodelstva) in so opredeljena v Rimskem statutu. Ob tem je sicer treba poudariti, da pogodbenice Rimskega statuta v skladu s 123. členom lahko razširijo pristojnost sodišča, čeprav stvarna pristojnost ICC ne obsega terorističnih dejavnosti. Obstaja torej vsaj teoretična možnost, da bodo nekoč sprejele tudi definicijo terorizma in razširile pristojnost sodišča.

Čeprav mednarodno kazensko pravo ne vsebuje definicije terorizma kot pojava, pa so nekatera specifična teroristična dejanja v mednarodnih pogodbah že inkriminirana kot mednarodna kazniva dejanja. Med njimi so denimo kaznivo dejanje terorističnega bombnega napada (na podlagi konvencije iz leta 1997), kaznivo dejanje financiranja terorizma (na podlagi konvencije iz leta 1999) in kaznivo dejanje jedrskega terorizma (na podlagi konvencije iz leta 2005) (Bavcon 2012e, 150–152). V okviru sistema Združenih narodov so bili o terorizmu sprejeti tudi številni drugi dokumenti, terorizem pa tako ali drugače prepovedujejo še drugi dokumenti (tudi regionalni), katerih namen je prepoved nekaterih vrst

orožja, zlasti za množično uničevanje (Bavcon in Korošec 2012, 272). Med dokumenti, ki jih Bavcon in Korošec (2012, 267–271) uvrščata v mednarodnopravne vire, katerih vsebina je zatiranje terorizma na splošno (torej ne le na specifičnih področjih, kot denimo v civilnem letalstvu), je najti tako univerzalne priporočilne dokumente, ki jih je sprejela GS, kot tudi resolucije VS. Ta je večkrat obsodil terorizem, tako na primer leta 1998 v resoluciji o obsodbi talibanskega režima v Afganistanu ter v več resolucijah o dogajanju na Kosovu konec 90. let (Bavcon in Korošec 2012, 268). Vse od začetka 90. let je VS v številnih resolucijah potrdil, da pomeni terorizem, pa tudi podpiranje terorizma, grožnjo mednarodnemu miru in varnosti. Na podlagi tega je v več primerih uvedel nevojaške ukrepe, denimo proti prej omenjenemu talibanskemu režimu (Švarc 2011, 121). Med dokumenti GS s področja terorizma pa je pomembna predvsem resolucija iz leta 1985 (ki obsodi terorizem kot kaznivo dejanje), nekatere poznejše deklaracije (med njimi Deklaracija o ukrepih za odpravo mednarodnega terorizma iz leta 1994) ter Mednarodna konvencija o zatiranju terorističnih bombardiranj iz leta 1998 in Mednarodna konvencija o zatiranju financiranja terorizma iz leta 2000 (Bavcon in Korošec 2012, 267–270).

GS je številne dokumente na temo terorizma sprejela tudi po napadih na ZDA 11. septembra. Med njimi je verjetno najpomembnejša resolucija, sprejeta 8. septembra 2006, ki vsebuje Globalno strategijo Združenih narodov za boj proti terorizmu. V njej je GS predstavila načrt ukrepov na tem področju (*plan of action*). V 2. točki načrta se je zavzela za oblikovanje dogovora o splošni konvenciji zoper mednarodni terorizem ter za spoštovanje človekovih pravic v okviru tega boja. V 3. točki je posebej poudarjeno, da morajo biti vsi ukrepi v boju zoper terorizem v skladu z obveznostmi, ki izhajajo iz mednarodnega prava, še zlasti v skladu s pravom človekovih pravic, begunskim pravom in mednarodnim humanitarnim pravom. Akcijski ukrepi so v nadaljevanju razdeljeni na štiri področja in v njihovih okvirih podrobneje opisani. Med temi področji je za vsebino tematike, obravnavane v tej magistrski nalogi, najpomembnejše drugo področje (poglavje II), ki govori o ukrepih za preprečevanje in bolj proti terorizmu. Med njimi so poleg določb o prepovedi kakršnega koli sodelovanja s teroristi tudi določbe, da je treba teroriste in tiste, ki sodelujejo z njimi, privedi pred roko pravice, in sicer s kazenskim pregonom ali na podlagi načel o izročanju. Pri tem je znova poudarjena zahteva po delovanju v skladu z mednarodnim pravom, pa tudi z ustreznimi določbami nacionalnih zakonodaj.

Pri preprečevanju in zatiranju terorizma je pomembno tudi opozorilo Odbora za človekove pravice Združenih narodov, "da terorizem ne sme biti razlog za razveljavitev mednarodnopravno standardnih človekovih pravic obdolženca v kazenskem postopku", kar v svoji praksi poudarja tudi Meddržavno sodišče (Bavcon in Korošec 2012, 281). Tudi VS je v resoluciji 1456 iz leta 2003 zapisal, da morajo države ukrepe v boju zoper terorizem izvajati v skladu z mednarodnim pravom. Dokument v 3. paragrafu določa, da je treba teroriste ter tiste, ki kakor koli sodelujejo z njimi, pripeljati pred roko pravice v skladu z mednarodnim pravom. V 6. paragrafu pa piše, da morajo države zagotoviti, da so vsi ukrepi v boju zoper terorizem v skladu z mednarodnimi obveznostmi držav ter z mednarodnim pravom, še zlasti s človekovimi pravicami, begunskim pravom ter humanitarnim pravom.

7.2.1 TERORIZEM, SAMOOBRAMBA IN VARNOSTNI SVET

VS je s postopnim vključevanjem pojma terorizem med grožnje ali kršitve miru in agresivna dejanja razširil možnost večstranske uporabe sile tudi na tiste (oborožene) ukrepe, katerih namen je preprečevanje terorizma (Švarc 2011, 230). Gre za ukrepe, ki jih odobri VS v skladu s svojimi pooblastili. Na podlagi 7. poglavja UL OZN lahko po svoji presoji odredi prisilno vojaško akcijo, in to ne le proti državam, temveč tudi proti nedržavnim delovalcem, kot so teroristične skupine. In čeprav se VS doslej še ni odločil za prisilno oboroženo akcijo zoper teroriste na podlagi 42. člena UL OZN (Švarc 2011, 121), bo to morda storil kdaj v prihodnje. Pri odločanju, katera dejanja oziroma razmere pomenijo kršitev ali ogrožanje mednarodnega miru in varnosti, ima namreč proste roke, o tem pa odloča na podlagi 39. člena UL OZN. Omejen ni ne časovno ne v presoji izvora grožnje (v državi ali nedržavnih delovalcih) niti v tem, ali je grožnja neizbežna, niti ni omejen s prepovedjo vmešavanja v notranje zadeve držav (Švarc 2011, 114). Sprejeti pa mora in v resoluciji o uporabi sile navesti vrsto sile, njen obseg, tarče (proti komu se ukrepi izvajajo) in trajanje (Švarc 2011, 80).

Teroristični napadi 11. septembra 2001 so prinesli "p/relomno točko v razvoju normativnega odnosa Varnostnega sveta do grožnje terorizma" (Švarc 2011, 123), saj so v mednarodni skupnosti izzvali presenetljivo enotnost. VS je takoj po njih sprejel resoluciji 1368 in 1373. V preambuli resolucije 1368, sprejete dan po napadih, je izrazil pripravljenost za boj proti terorističnim dejanjem, ki ogrožajo mednarodni mir in varnost, ter spomnil na pravico do individualne ali kolektivne samoobrambe. V nadaljevanju je resolucija v 1. operativnem

paragrafu ostro obsodila teroristične napade in jih označila za grožnjo mednarodnemu miru in varnosti, pozvala države k skupnemu ukrepanju, da bi sodelujoče v teh napadih in njihove sponzorje privedli pred roko pravice (3. paragraf), ter izrazila pripravljenost na vse korake za odgovor na napade in za boj proti vsem oblikam terorizma (5. paragraf).

Konec septembra je VS po 7. poglavju UL OZN sprejel še resolucijo 1373, v kateri je v preambuli prav tako ostro obsodil napade na ZDA, teroristična dejanja označil za grožnjo mednarodnemu miru in varnosti, spomnil na neodtujljivo pravico držav do samoobrambe ter pozval države k skupnemu boju zoper terorizem. V 1. operativnem paragrafu je resolucija naložila državam preprečevanje in zatiranje financiranja terorističnih dejanj, v 2. paragrafu je določila, da se morajo vse države vzdržati kakršne koli pomoči vpletenim v teroristična dejanja, preprečevati ta dejanja ter da ne smejo skrivati vpletenih v terorizem. 3. paragraf državam nalaga tesnejše sodelovanje na področju preprečevanja terorizma, v 4. paragrafu pa je med drugim opozorilo o povezavi med mednarodnim terorizmom in nezakonito trgovino z orožjem za množično uničevanje. Teroristična dejanja in metode so sicer opredeljeni kot dejanja, ki so v nasprotju s cilji in načeli Združenih narodov (5. paragraf). Z resolucijo 1373 je torej VS mednarodni terorizem na splošno opredelil kot grožnjo ter s tem v boju zoper njega razširil možnost uporabe prisilnih sredstev (vključno z uporabo oborožene sile), pa čeprav se ni odločil za njihovo uvedbo (Švarc 2011, 123). Tudi pozneje je VS na temo terorizma sprejemal pomembne resolucije, ki ta pojav označujejo za grožnjo mednarodnemu miru in varnosti, in sicer bodisi v splošnih resolucijah bodisi v povezavi s konkretnimi terorističnimi napadi, na primer v Moskvi, na Baliu, v Londonu in Madridu (Švarc 2011, 124).

Po drugi strani pa ostajajo oboroženi ukrepi, opravljeni brez pooblastila VS, tudi na področju boja proti terorizmu izjemno omejeni, saj ostaja samoobramba edini pravno dopustni enostranski ukrep (Švarc 2011, 230). Do 11. septembra 2001 je bila samoobramba kot legalna podlaga za uporabo sile za odgovor na teroristične napade redko uporabljena, v večini primerov so jo uporabile ZDA (Gray 2004, 159), saj je bilo glede na ravnanje večine držav jasno, da je pravica države do uporabe sile v tem primeru zelo sporna (Gray 2004, 164). 11. september pa je prinesel spremembe v zvezi s tem. VS je namreč takrat prvič potrdil pravico do samoobrambe kot odgovor na teroristične napade (Gray 2004, 159). S sprejetjem resolucij 1368 in 1373 je bilo jasno, da so države podprle uporabo oboroženih sil ZDA v samoobrambi oziroma da so bile pripravljene sprejeti ameriško razlago, da je napad v samoobrambi kot odgovor na teroristične napade zakonit in upravičen (Gray 2004, 164–165). Odzvala se je tudi

zveza NATO, ki je prvič v svoji zgodovini uporabila 5. člen pogodbe zaveznitva in s tem sporočila, da napad na ZDA pomeni napad na celotno zavezništvo, ki je pripravljeno ukrepati v kolektivni samoobrambi (Gray 2004, 159). Kljub temu pa je iz poznejših odzivov mednarodne skupnosti, še zlasti po napadu koalicijskih sil pod vodstvom ZDA na Irak leta 2003, postalo očitno, da zelo širok obseg pravice do samoobrambe pred terorističnimi napadi (tako imenovana preemtivna samoobramba, ki je pravno izjemno sporna) nima velike podpore držav.

Narava entitete, ki mora sprožiti oborožen napad, da obvelja pravica države do samoobrambe, v UL OZN ni določena (Švarc 2011, 130), tako da je mogoče sklepati, da se pravica do samoobrambe sproži ne glede na to, ali je napad začela država ali nedržavna entiteta, denimo teroristična skupina.²¹ Švarčeva (2011, 130) se glede tega vprašanja sklicuje na mnenje Meddržavnega sodišča v primeru Nikaragva, da so oborožen napad lahko tudi čezmejni napadi nedržavnih delovalcev, kadar imajo ti intenziteto in učinek, primerljiva z oboroženim napadom države. Vendar ob tem opozarja, da takšen napad nedržavnih delovalcev še ne sproži samodejno pravice napadene države do samoobrambe, saj lahko ta usmeri protiukrepe le proti napadalcu; ker pa so v primeru terorizma to nedržavni delovalci, ki so morda na ozemlju neke druge države, se pojavi vprašanje, ali napad v samoobrambi v tem primeru krši suverenost te države (Švarc 2011, 132). Pri tem je temeljnega pomena vprašanje pripisljivosti; to pomeni, da bi se napadena država lahko sklicevala na pravico do samoobrambe in uvedla protiukrepe le zoper državo, ki ji je mogoče pripisati konkreten teroristični napad, v nasprotnem primeru pa bi bila enostranska uporaba sile v samoobrambi nedopustna (Švarc 2011, 133). Če teroristični napad na neko državo vključuje odgovornost druge države, je torej tak napad mogoče opredeliti kot oborožen napad in lahko pravno upraviči samoobrambo napadene države (Brownlie 2003, 713). Na splošno se je uveljavil pogoj, da je državi mogoče pripisati odgovornost za teroristično dejanje, če so bili napadalci organi te države, če je država napad odobrila naknadno ali če je izvajala nadzor nad operacijami (Švarc 2011, 231).

Posredovanje v Afganistanu zoper talibanski režim in oporišča Al Kaide je po prepričanju številnih znižalo prag pripisljivosti pravno dopustne samoobrambe na raven aktivne podpore teroristom oziroma ponujanje zaščite zanje; tako je mogoče sklepati, ker so ameriški

²¹ Če ne gre za državni terorizem, so teroristične skupine namreč nedržavni oziroma zasebni delovalci. Zanje je značilno, da se od (para)državnih organov oziroma javnih delovalcev (katerih oborožen napad se šteje kot oborožen napad države) razlikujejo po tem, da nimajo normativne povezave z državo (Švarc 2011, 100).

argumenti o pravici do samoobrambe po večini – vsaj na načelni ravni - naleteli na pozitivni odziv drugih držav (Švarc 2011, 138–140). Razhajajo pa se mnenja o vprašanju, ali je mogoče teroristično dejavnost pripisati le državi, ki teroriste neposredno spodbuja, podpira oziroma jih ne želi onemogočiti, ali pa tudi državi, ki ji ni mogoče očitati neposredne vpletenosti oziroma podpore v konkretnem terorističnem dejanju (Švarc 2011, 141). V zvezi s tem se je Meddržavno sodišče (tudi po 11. septembru) v več odločitvah zavzelo za restriktivno, torej ozko razlago pravice do samoobrambe, po kateri je ta dopustna samo v primeru terorističnih napadov, ki jih je mogoče pripisati drugi državi, ne pa tudi v primerih, ko ta država ni sposobna ali noče preprečiti napadov (Švarc 2011, 146). Vendar po drugi strani praksa nekaterih držav, predvsem ZDA, kaže drugačno, širše razumevanje te pravice, utemeljeno na podlagi pravice do samoobrambe, ki izhaja iz običajnega prava. V tem pogledu pa je razumevanje, kdaj je samoobramba upravičena, drugačno. Napadena država namreč lahko enostransko v samoobrambi posreduje zoper drugo državo tudi tedaj, ko ta država noče zatreti teroristične grožnje ali pa tega ni sposobna storiti (Deeks 2011).

V vsakem primeru pa mora biti samoobramba v skladu z UL OZN predmet nadzora VS in usklajena z zahtevami, ki izhajajo iz pravice do nje. To pomeni, da je treba pri izvajanju pravice do samoobrambe spoštovati oba pogoja, ki na splošno veljata zanjo, to sta nujnost in sorazmernost. Švarčeva (2011, 148) temu doda še tretji pogoj, tesno povezan z njima – pravočasnost; v skladu z njimi mora biti samoobramba odzivna (na že opravljen teroristični napad) in ne preventivna ali celo kaznovalna. Na to opozarja tudi Grayeva (2004, 167), ki pravi, da je izpolnjevanje pogojev nujnosti in sorazmernosti problematično tako pri napadih, ki so se že zgodili (in je torej škoda že bila storjena), kot tudi pri tistih, ki naj bi se zgodili v prihodnosti in naj bi jih samoobramba preprečila. V prvem primeru namreč v resnici morda sploh ne gre za samoobrambo, v drugem pa je težko izpolniti pogoja, ker se teroristični napadi sploh še niso zgodili (Gray 2004, 167). Poleg tega samoobramba zoper morebitne prihodnje napade odpira vprašanje, ali ne gre za sporno preemptivno akcijo. Opirajoč se na kumulativni koncept oboroženega napada (niz oziroma zaporedje več oboroženih napadov) pa kljub naštetim restrikcijam manjše število držav, med njimi ZDA, zagovarja stališče, da se zaradi grožnje ponovitve napadov pravica do samoobrambe ne konča po vsakem posamičnem napadu, temveč je samoobramba v tem primeru dopustna tudi zoper pričakovane prihodnje napade, še zlasti, če teroristi grozijo z njimi (Švarc 2011, 149–150).

ZDA so pod vodstvom predsednika Busha takšno pojmovanje boja zoper terorizem leta 2002 vključile tudi v svojo NVS, skupaj z njim pa tudi uradno stališče, da ZDA ne bodo delale razlik med teroristi in državami, ki jim ponujajo zavetje. Predsednik Obama pa je v svojih govorih v obdobju iskanja bin Ladna večkrat ponovil, da bodo ZDA, ko ga izsledijo, brez omahovanja posredovale v državi, kjer je bin Laden, če ga ta država ne bo hotela ali ga ne bo sposobna uloviti. S tem se je pod obema predsednikoma jasno pokazalo stališče ZDA, da suverenost druge države zanje ni omejitev pri morebitnem enostranskem posredovanju zoper teroristične skupine, če ta država sama noče zatreti terorističnih groženj ali ni sposobna storiti tega. To se je pokazalo tudi pri posredovanju v Pakistanu, v katerem so ameriške specialne enote ubile Osamo bin Ladna.

7.3 ANALIZA POSREDOVANJA V PAKISTANU

V nedeljo, 1. maja, je ameriški predsednik Barack Obama v televizijskem nagovoru svetu sporočil, da so skoraj deset let po terorističnih napadih na ZDA v Pakistanu ubili vodjo teroristične mreže Al Kaida Osamo bin Ladna (STA 2011a). Napad v mestu Abotabad je odobril Obama, opravila pa ga je skupina pripadnikov posebnih protiterorističnih enot ameriške mornarice SEAL (STA 2011b). V javnost so kmalu prišle podrobnejše informacije o napadu, med drugimi ta, da je bilo v kompleksu v Abotabadu, kjer se je skrival bin Laden, ubitih pet ljudi: poleg njega še njegov sin, dva moška in ženska, ter da je bil bin Laden ubit s strelom v glavo (STA 2011c). Bela hiša je ob tem zavrnila, da bin Laden med akcijo ameriških enot sicer ni bil oborožen, se je pa upiral, preden so ga ustrelili (Reuters 2011a).

Odzivi iz sveta so se pričakovano kar vrstili, vsi so pozdravljali ameriško akcijo. Pakistanske oblasti pa so ob tem, da gre za pomemben udarec teroristom, sporočile še, da so ZDA napad na kompleks v Abotabadu izvedle same, torej brez sodelovanja Pakistana (STA 2011č). Pozneje so tudi opozorile, da bi lahko takšni enostranski ukrepi ogrozili mir (STA 2011d), ter zavrnila, da Pakistan ni skrival bin Ladna (Reuters 2011b). Tudi sicer so se v zvezi z operacijo v Abotabadu kmalu pojavili pomisleki, ali je bila res v skladu z mednarodnim pravom, kot so zatrjevale ameriške oblasti. Visoka komisarka Združenih narodov za človekove pravice Navi Pillay je kljub zatrjevanju ZDA, da je bila operacija zakonita in legitimna, ameriške oblasti pozvala, naj zagotovijo podrobne informacije o njenem poteku (Reuters 2011c). Kot je

opozorila, morajo niti namreč operacije v boju proti terorizmu v skladu z mednarodnim pravom, kar pomeni, da denimo ne smejo vključevati zunajsodnih usmrtitev ali mučenja (STA 2011e).

Med dvomi o zakonitosti operacije po mednarodnem pravu se je pojavilo tudi vprašanje spoštovanja suverenosti Pakistana, ki ni odobril ameriške operacije na svojem ozemlju. V Washingtonu so sicer pozneje pojasnjevali, da pakistanskih oblasti niso obvestili o operaciji, ker so se bali, da bi informacije o tem pricurljale do bin Ladna. Trdili so namreč, da je v Pakistanu delovala mreža njegovih podpornikov, čeprav ni bilo dokazov, da so pakistanske oblasti vedele za to (STA 2011f). Odgovor Islamabadu je bil oster; med drugim so zatrdili, da se bin Laden in drugi stanovalci kompleksa niso upirali ameriški enoti ter da niso streljali nanjo, saj sploh niso bili oboroženi (Reuters 2011č). Pakistanski parlament je sprejel celo resolucijo z obsodbo enostranskega ameriškega posredovanja kot hude kršitve suverenosti Pakistana. Zahteval je tudi končanje napadov ameriških brezpilotnih letal (*drones*) na ozemlju Pakistana (STA 2011g). Posebno poročilo pakistanske vlade je sicer pozneje pokazalo, da se je lahko bin Laden v Abotabadu več let uspešno skrival zaradi neuspešnega dela pakistanske vojske in obveščevalcev oziroma zaradi njihove nesposobnosti, da bi ga odkrili na pakistanskem ozemlju (Al Jazeera 2013). V zvezi z enostranskim oboroženim posredovanjem ZDA pa poročilo navaja, da gre za vojno dejanje, kršitev suverenosti Pakistana ter njegove neodvisnosti in ozemeljske celovitosti (*ibid.*).

Pakistanska vlada je v svojih poznejših odzivih na dogajanje v Abotabadu – kot rečeno – zahtevala tudi končanje napadov ameriških brezpilotnih letal na svojem ozemlju. Pri teh se namreč, podobno kot pri ameriški akciji v Abotabadu, postavlja vprašanje kršitve suverenosti Pakistana, saj jih ZDA izvajajo brez njegove odobritve. Ob tem se poleg kršitve mednarodnega prava uporabe oborožene sile postavlja tudi vprašanje kršitve humanitarnega prava (znova podobnost z Abotabadom), saj takšni napadi pogosto zahtevajo žrtve med civilisti, tudi med ženskami in otroki. Ameriški predsednik Obama je uporabo brezpilotnih letal v Pakistanu javno priznal v začetku leta 2012, a je ob tem zatrdil, da so usmerjeni zoper natančno določene cilje, to je zoper teroriste (STA 2012a).²² Po trditvah Obamove administracije so ti napadi del ameriške samoobrambe v vojni zoper terorizem (BBC 2013).

²² Pri napadih brezpilotnih letal na cilje v Pakistanu sicer očitno del odgovornost nosi tudi ta država. Po nekaterih navedbah naj bi namreč kljub javnemu nasprotovanju ameriškim napadom te skrivaj podpirala ter se celo zavzemala za povečanje njihovega števila (Reuters 2012).

7.3.1 SKLADNOST Z MEDNARODNIM PRAVOM

ZDA so v kompleksu, v katerem se je skrival bin Laden, posredovale brez odobritve pakistanskih oblasti (in tudi brez avtorizacije VS). Šlo je torej za enostransko posredovanje, ki so ga utemeljile na neodtujljivi pravici držav do samoobrambe, v tem primeru zoper vodjo Al Kaide, ki je bil v preteklosti večkrat odgovoren za teroristične napade na ameriške cilje in je z njimi grozil tudi v prihodnje. ZDA so torej (po njihovem zatrjevanju) v Abotabadu posredovale na podlagi pravice do samoobrambe, zato akcija po njihovo ni sporna z vidika kršitve suverenosti Pakistana in v tem primeru ne gre za kršitev prava uporabe sile, v katerem je samoobramba pravno dopustna izjema. Njihovemu stališču v tem konkretnem primeru pritruje Deeksova (2011), saj po dostopnih podatkih Pakistan ni hotel ali pa ni bil sposoben sam ujeti bin Ladna oziroma opraviti z Al Kaido na svojem ozemlju, poleg tega so ZDA upravičeno domnevale, da bi prošnja pakistanskim oblastem za dovoljenje spodkopala posredovanje, saj bi informacije lahko pricurjale do bin Ladna. Z utemeljitvijo, da je bilo vojaško posredovanje po mednarodnem pravu legalno, saj je imelo podlago v pravici do samoobrambe zoper Al Kaido, se strinja tudi Bellinger (2011), ki ob tem še poudarja, da je sklicevanje na pravne podlage v tem primeru enako kot v primerih napadov ameriških brezpilotnih letal na teroristične cilje na tujih ozemljih.

Sklicevanje na pravico do samoobrambe v primeru ameriške akcije v Pakistanu izhaja iz 51. člena UL OZN, in sicer iz razširjene razlage te pravice, ki obsega tudi enostranske ukrepe zoper nedržavne delovalce, torej tiste, ki ne delujejo po navodilih oziroma z odobritvijo države. Kljub večkrat izraženim dvomom Meddržavnega sodišča o tem, da se pravica do samoobrambe nanaša tudi na ukrepe zoper nedržavne delovalce, pa nekatera ločena mnenja sodnikov (v katerih se ti opirajo na prakso držav) vsebujejo prepričanje, da je v obdobju terorističnih groženj nujna širša razlaga te pravice, ki vključuje tudi ukrepe zoper nedržavne delovalce (Lewis 2011). Na takšne razlage se, kot rečeno, že več let sklicujejo tudi ZDA. Ves čas namreč poudarjajo, da se morajo braniti pred Al Kaido, ker ta ni opustila napadov na ZDA, temveč nenehno načrtuje nove (Koh 2010).

Da imajo ZDA po terorističnih napadih 11. septembra 2001 v skladu z mednarodnim pravom pravico do samoobrambe zoper Al Kaido, je v enem od svojih poročil o pravnih podlagah za ciljna ubijanja (*targeted killings*) zapisalo tudi ameriško pravosodno ministrstvo, ob tem pa postavilo pogoj, da se v tuji državi lahko enostransko posreduje le ob presoji, da ta država

sama noče ukrepati ali ni sposobna storiti tega (Kaye 2013). Omenjeni pogoj vsebuje tudi Poročilo posebnega poročevalca Philipa Alstona o zunajsodnih usmrnitvah, usmrnitvah po hitrem postopku ali samovoljnih usmrnitvah (v nadaljevanju Alstonovo poročilo), ki ga je ta pripravil za Svet za človekove pravice Združenih narodov. Alstonovo poročilo (2010, 12) namreč pravi, da je samoobramba zoper oborožen napad v zgoraj opisanem primeru po mednarodnem pravu dovoljena, a je pri tem obvezno spoštovanje načel nujnosti in sorazmernosti. To pomeni, kot pojasnjuje poročilo (2010, 14), da lahko država oboroženo silo uporabi le, če nima na voljo drugih sredstev, sila pa je lahko uporabljena zgolj v obrambnem obsegu. V nasprotnem primeru poročilo (*ibid.*) svari pred posledicami kršitve prava uporabe sile, ki nastanejo na podlagi mednarodne odgovornosti posameznika in države za zločin agresije.

Ne glede na to, ali je uporaba oborožene sile v tuji državi zakonita (ali gre za spoštovanje ali kršitev prava uporabe sile), pa se ob tem v vsakem primeru postavi vprašanje spoštovanja mednarodnega humanitarnega prava; seveda ob domnevi, da gre res za oborožen spopad, saj v nasprotnem primeru mednarodno humanitarno pravo ne velja. Torej: tudi če kot verodostojno sprejmemo ameriško razlago, da so v kompleksu v Abotabadu posredovali v samoobrambi (ker so ZDA v oboroženem spopadu z Al Kaido) ter akcijo označimo kot pravno dopustno z vidika nujnosti in sorazmernosti ter nepripravljenosti oziroma nesposobnosti Pakistana, da bi ukrepal sam, se ob tem postavi vprašanje spoštovanja mednarodnega humanitarnega prava. Zakonitost ali nezakonitost posredovanja nima vpliva nanj, saj ga je treba v oboroženem spopadu spoštovati v vsakem primeru. Če torej ZDA trdijo, da je bil uboj bin Ladna zakonit, morajo dokazati njegovo skladnost z mednarodnim humanitarnim pravom (Heller 2011a). To pa pomeni tudi, da morajo utemeljiti, da so v resnici v oboroženem spopadu z Al Kaido.

Heller (2011a) ob tem spomni, da določitev obstoja oboroženega spopada (in s tem veljavnosti mednarodnega humanitarnega prava) med državo in nedržavnim delovalcem (denimo teroristi) ni odvisna od subjektivne presoje oziroma odločitve države, da gre za oborožen spopad, temveč od objektivnih dejavnikov, kot je denimo intenziteta sovražnosti. V tem se namreč spopad med državo in nedržavnimi delovalci bistveno razlikuje od spopada dveh držav: kadar neka država napade drugo, takoj samodejno začne veljati mednarodno humanitarno pravo. Heller (2011a) je prepričan, da v primeru uboja bin Ladna velja humanitarno pravo, saj je intenziteta sovražnosti v Afganistanu in na nekaterih območjih sosednjega Pakistana dosegla raven oboroženega spopada, bin Laden pa je bila član

organizirane skupine, sodelujoče v njih. Njegov uboj je bil torej po tej obrazložitvi zakonit, saj je bil po humanitarnem pravu legitimna tarča.

V Abotabadu je šlo za vojaško operacijo v okviru prava oboroženih spopadov, se strinja tudi Lewis (2011), ki pa hkrati spomni, da je prepovedano ubiti sovražnika, ki se želi vdati. V primeru bin Ladna sicer – če gre verjeti trditvam ZDA – ni bilo tako, saj menda ni izkazal želje po vdaji. Drugače je v oboroženem spopadu po mednarodnem pravu dovoljen napad na konkretne vojaške tarče, denimo na vojaške voditelje nasprotnikovih sil (Bellinger 2011). Prav ta argument so v obrazložitvi, zakaj je bil njihov napad na bin Ladna po mednarodnem pravu zakonit, uporabile tudi ZDA. Trdile so namreč, da je bil bin Laden kot vodja Al Kaide vojaški poveljnik in zato v oboroženem spopadu med ZDA in to teroristično mrežo legitimna tarča, njegov uboj pa zakonit (Koh 2011). Šlo je torej za vojaško tarčo v spopadu, zato pri tem – kot utemeljujejo ZDA – ni mogoče govoriti o zunajsodni usmrtitvi, ki je po mednarodnem pravu nezakonita (*ibid.*).

S tem pa se ne strinja Doebbler (2011), ki uboj bin Ladna označuje za zunajsodno usmrtitev, ki krši temeljno človekovo pravico do življenja. Kot pravi, je namreč težko verjeti, da dobro oboroženi ameriški specialci niso imeli druge možnosti kot ubiti neoboroženega bin Ladna in poleg njega še nedolžno žensko, za svoje trditve, da je bilo to nujno, pa tudi niso predstavili nikakršnih dokazov. S tem v zvezi se zdi Doebblerju (2011) problematična tudi ameriška razlaga, da so ZDA že več let v oboroženem spopadu z Al Kaido, saj meni, da gre le za izgovor, kako pod krinko mednarodnega humanitarnega prava upravičiti uboje, ki bi bili sicer nezakoniti.

V zvezi z oboroženim spopadom se postavlja tudi vprašanje, za kakšno vrsto spopada gre – mednarodnega ali nemednarodnega. Nekateri pravniki, denimo Akande, so prepričani, da je bilo posredovanje, v katerem je bil ubit bin Laden, mednarodni oborožen spopad med ZDA in Pakistanom. Kot pojasnjuje (Akande 2011), gre namreč za posredovanje ZDA na ozemlju suverene države brez njene privolitve, torej za uporabo sile zoper njo, čeprav ni neposredno uporabljena zoper vladne strukture, temveč zoper nedržavne delovalce; uporaba vojaške sile na ozemlju druge države pa samodejno pomeni mednarodni oborožen spopad. Akande svoje trditve med drugim podpre z mnenjem Meddržavnega sodišča. To je v primeru Ugande razsodilo, da je ta država kršila načelo prepovedi uporabe sile in prepoved neintervencije, čeprav njen namen ni bil vreči z oblasti predsednika Kabilo v Kongu, temveč zavarovati

mesta in letališča (Akande 2011). Pomembno pri tem je tudi, da za nastanek mednarodnega oboroženega spopada ni bistveno, ali država, ki je napadena, državi napadalki odgovori z oboroženo silo; skupni 2. člen Ženevskih konvencij namreč pravi, da te veljajo, tudi če ena od držav ne priznava, da je v oboroženem spopadu (*ibid.*).

ZDA po drugi strani trdijo, da so z Al Kaido v Pakistanu v nemednarodnem oboroženem spopadu, ker gre za spopad s teroristično organizacijo in ne z državo. Mednarodno humanitarno pravo pa velja tudi v takšnem spopadu. To utemeljitev na podlagi skupnega 3. člena Ženevskih konvencij med drugim podpira Saul (2011), ki trdi, da gre pri posredovanju zoper bin Ladna za nadaljevanje ameriškega boja zoper Al Kaido v Pakistanu, v okviru katerega ZDA izvajajo tudi napade z brezpilotnimi letali. Pri tem pa je pomembno, kdo so tarče napadov. ZDA zatrjujejo, da pri napadih na natančno določene lokacije, kjer so natančno določeni ljudje, sledijo zahtevam mednarodnega prava, saj najprej pretehtajo, ali je grožnja takojšnja oziroma neposredna in ali je tuja vpletena država pripravljena oziroma sposobna sama zatreti grožnjo, nato pa pri določanju tarč spoštujejo načeli razlikovanja in sorazmernosti (Koh 2011). To na kratko pomeni, da ne napadajo civilistov oziroma civilnih objektov, ki po mednarodnem pravu oboroženih spopadov ne smejo biti tarče napadov. V zvezi z bin Ladnom se tako tu postavi še eno vprašanje: ga je bilo v času uboja sploh mogoče obravnavati kot vojaško osebo in torej zakonito tarčo napada, ali pa je bil *hors de combat* in ni neposredno sodeloval v sovražnostih, kar pomeni, da ne bi smel biti tarča? Kot opozarja Saul (2011), je na to vprašanje težko odgovoriti, saj je humanitarno pravo nejasno glede tega, kaj pomeni neposredno sodelovati v sovražnostih. Vsekakor pa je mogoče sklepati, da so ZDA v zvezi s tem zavzele širše stališče, to je, da je bin Laden kot vojaški poveljnik, ki je ZDA že napadel v preteklosti in je načrtoval nove napade, sodeloval v sovražnostih in je bil torej zakonita tarča napada.

Prav z vprašanjem zakonitosti tarč so povezani tudi prej omenjeni napadi ameriških brezpilotnih letal. Tudi nasploh so sicer pravna odprta vprašanja v zvezi s tem zelo podobna tistim ob uboju bin Ladna, zato jim je treba nameniti nekaj več pozornosti. Brezpilotna letala ZDA med drugim pošiljajo v Pakistan nad domnevnem teroriste, njihove žrtve pa so pogosto civilisti, tudi otroci. Britanska nevladna organizacija preiskovalnih novinarjev denimo trdi, da je bilo v takšnih napadih od leta 2004 do 2013, predvsem v obdobju predsedovanja Obame, ubitih skoraj 3500 ljudi, od teh skoraj 900 civilistov (MMC 2013). Posebni poročevalci Združenih narodov za varstvo človekovih pravic v boju zoper terorizem Ben Emmerson je

zato sprožil preiskavo o vplivu napadov brezpilotnih letal, saj povečanje števila teh napadov po njegovem nujno zahteva oblikovanje ustreznega pravnega okvira (*ibid.*). ZDA sicer vztrajajo, da so napadi v Pakistanu del nemednarodnega oboroženega spopada z Al Kaido, ki pa se je z bojišč v Afganistanu zaradi njenih lastnosti (transnacionalnost) razširil prek meje v sosednjo državo; ob tem sicer priznavajo, da je vojaška sila zoper Al Kaido zunaj Afganistana zakonita le, če raven sovražnosti tam doseže določeno intenziteto (Kaye 2013).

Nekateri pravniki nasprotujejo trditvam ZDA, da so napadi na ozemlju Pakistana zakoniti. Zlasti uboj bin Ladna številni označujejo za primer spornega ciljnega ubijanja (*targeted killing*), čeprav je šlo po ameriškem zatrjevanju za povsem zakonit uboj vojaškega poveljnika sovražnih sil v oboroženem spopadu. Sam izraz ciljno ubijanje sicer v mednarodnem pravu ni definiran. V Alstonovem poročilu (2010, 3) pa je opisano kot načrtovana in namerna uporaba smrtonosne sile zoper vnaprej določenega posameznika, ki so jo v minulih nekaj letih številne države zagovarjale kot vojaško nujnost v boju zoper teroriste in njihovo asimetrično vojskovanje. Njena značilnost je, kot še navaja omenjeno poročilo (2010, 4), da jo države ali organizirane skupine uporabljajo v različnih razmerah, tako v miru kot v oboroženih spopadih, pri tem uporabljena sredstva in metode pa so zelo raznoliki, od strelnega orožja, avtomobilov bomb do uporabe brezpilotnih letal. Bistveno pri tem pa je vprašanje zakonitosti. Alstonovo poročilo (2010, 5) v zvezi s tem pravi, da so ciljna ubijanja po mednarodnem pravu lahko zakonita le v izjemnih okoliščinah v oboroženih spopadih, v večini primerov pa so nezakonita, saj kršijo človekovo pravico do življenja.

Zakonitost napadov v Pakistanu, tudi v primeru bin Ladna, je torej odvisna od tega, ali gre za akcije v okviru oboroženega spopada ZDA z Al Kaido. Nekateri dvomijo o tem, da gre res za oborožen spopad. Če bi pritrdili njim in trdili, da gre za dejanja, storjena zunaj oboroženega spopada, torej v miru, bi ta dejanja presojali na podlagi prava človekovih pravic, ki je glede odvzema življenja zelo restriktivno. V njegovem okviru je namreč mogoče nekomu brez prej izpeljanih pravnih postopkov zakonito odvzeti življenje le, če je to nujno za zavarovanje drugih življenj (če na primer osumljenec ogroža druge) in če ni na voljo drugih, milejših sredstev; akcija, katere namen je zgolj načrten uboj natančno določenega posameznika (*shoot-to-kill operation*), tako zunaj oboroženega spopada ne more biti zakonita (Winnig 2012). V skladu s tem prepričanjem bi morali torej ameriški specialci skušati ujeti bin Ladna ali mu omogočiti vdajo, streljati pa le v samoobrambi ob morebitni neposredni nevarnosti; ob tem pa

bi morali spoštovati načelo sorazmerne uporabe sile, kar pomeni, da bin Ladna ne bi smeli ubiti, če bi zadostovalo le, da ga ranijo (Margalit 2011).

Če pritrdimo nasprotnemu stališču, ki ga zagovarjajo tudi ZDA, tj. da gre za dejanja v okviru oboroženega spopada, pa v tem primeru veljata tako pravo človekovih pravic kot mednarodno humanitarno pravo, ki vsebuje pravila o tem, kdo in kdaj so zakonite tarče napada. V skladu z njim je dovoljeno kadar koli ubiti sovražne borce in tiste civiliste, ki neposredno sodelujejo v sovražnostih, a morajo biti ta dejanja z vojaškega vidika nujna, uporaba sile pa sorazmerna, saj je treba storiti vse za čim manjšo škodo na račun civilistov (Winnig 2012). Pomembno je tudi dejstvo, da omenjene omejitve veljajo ne glede na vrsto oboroženega spopada, torej tako v mednarodnem kot tudi v nemednarodnem oboroženem spopadu, denimo med državo in teroristično skupino (*ibid.*). Če gre za zakonito tarčo, denimo sovražnega borca, je napad nanj v oboroženem spopadu dovoljen kadar koli, brez predhodne priložnosti za vdajo; če pa borec položi orožje in je torej *hors de combat*, pa je napad nanj prepovedan (Margalit 2011). Če torej ZDA trdijo, da so v nemednarodnem oboroženem spopadu z Al Kaido, bi morale pri uboju bin Ladna in pri napadih brezpilotnih letal v Pakistanu upoštevati te omejitve. V zvezi s civilnimi žrtvami, ki so posledica napadov brezpilotnih letal, nastale pa so tudi ob posredovanju zoper bin Ladna (ob tem je bila ubita neoborožena ženska), se ZDA zagovarjajo, da teroristi nimajo konvencionalnih sil, temveč se skrivajo med civilisti in od tam tudi načrtujejo napade, zato se je v boju zoper njih težko izogniti civilnim žrtvam (Koh 2010).

Nekateri pravniki so izrazili dvom tudi o sicer trdnem ameriškem prepričanju, da je šlo pri bin Ladnu za obračun v okviru nemednarodnega oboroženega spopada. ZDA namreč to trditev utemeljujejo predvsem na podlagi svojega notranjega prava (zakonodaje in ustavnih pristojnosti predsednika), nimajo pa nobene podlage zanj v resolucijah VS, sprejetih po terorističnih napadih 11. septembra 2001 (Heller 2011b). Nasprotniki ameriških trditev so našli argumente tudi v intenziteti spopadov med ZDA in Al Kaido v Pakistanu. V mednarodnem pravu namreč velja: če je nasilje zgolj občasno, nedržavni delovalec, vpleten vanj, pa je premalo organiziran, tega ni mogoče šteti za oborožen spopad (Deeks 2011). Nekateri pravniki tako menijo, da intenziteta napadov Al Kaide na ameriške tarče ni dovolj velika, da bi lahko govorili o oboroženem spopadu, saj gre za občasne napade na različnih (geografskih) območjih, ki jih ni mogoče povsem pripisati Al Kaidi; nekatere so namreč izvedli njeni simpatizerji, ki pa niso organizacijsko povezani s to teroristično mrežo (Margalit

2011). V tem primeru (če ne gre za oborožen spopad) torej ne velja mednarodno humanitarno pravo. ZDA pa so se, kot rečeno, z obrazložitvijo, da so z Al Kaido v nemednarodnem oboroženem spopadu, odločile za uboj bin Ladna kot zakonite vojaške tarče po humanitarnem pravu. Podpore njihovem argumentu o obstoju oboroženega spopada je mogoče najti v tem, da so lahko napadi nedržavnih delovalcev (v tem primeru al Kaide) prav tako grozeči in smrtonosni kot napadi oboroženih sil države, poleg tega je mogoče napade al Kaide po kumulativnem konceptu pojmovati kot celoto (Margalit 2011).

Ameriška dejanja v Pakistanu, tako napadi brezpilotnih letal kot tudi uboj bin Ladna, pa so pomembna s še enega vidika – če kršijo suverenost druge države (v tem primeru Pakistana), namreč potegnejo za seboj dvojno odgovornost: države in posameznika. Kot opozarja tudi Alstonovo poročilo (2010, 14), je posledica kršitve pravice do samoobrambe kot dopustne izjeme od prepovedi uporabe sile državna in individualna odgovornost za dejanje agresije; poleg tega lahko nezakonita smrt pomeni vojno hudodelstvo. Poročilo (2010, 22) v zvezi s tem ponuja tudi dodatno pojasnilo: če gre za kršitev humanitarnega prava (denimo z smrtjo civilista, ki ni neposredno sodeloval v sovražnostih), bi lahko sodno preganjali zaradi vojnega hudodelstva tako tistega, ki je odgovoren za smrt, kot tudi tistega, ki jo je odobril oziroma odločil o njej. Alstonovo poročilo (2010, 25) opozarja na še eno past, pogosto predvsem pri uporabi brezpilotnih letal: smrt kogar koli drugega poleg vnaprej določene (zakonite) tarče oziroma cilja, denimo smrt članov družine terorista, ki je bil tarča napada, pomeni samovoljni odvzem pravice do življenja in lahko potegne za sabo odgovornost države in tudi individualno kazensko odgovornost.

Glede odgovornosti države je treba pojasniti, da te v mednarodnem pravu pravzaprav ni mogoče uveljaviti oziroma države – tudi če je ugotovljena kršitev mednarodnopravnih obveznosti – ni mogoče prisiliti, da sprejme odgovornost za storjeni delikt. Torej: če argument ZDA o zakoniti samoobrambi v primeru posredovanja zoper bin Ladna v Pakistanu ne zdrži, kar pomeni, da so ZDA z enostranskim posredovanjem kršile kogentno normo mednarodnega prava, ki prepoveduje uporabo sile, je od ZDA dejansko nemogoče pričakovati oziroma terjati odgovornost. Dokument ARSIWA sicer glede kršitve kogentnih norm pravi, da gre za hude kršitve teh norm v primeru obsežnega neizpolnjevanja obveznosti države ter da si morajo druge države v tem primeru prizadevati za končanje kršitev. V tem pogledu so torej ob posredovanju ZDA v Pakistanu za morebitno kršitev mednarodnega prava (ki se ponavlja, saj ZDA enostransko posredujejo nenehno, tudi s pošiljanjem brezpilotnih letal nad pakistansko

ozemlje) odgovorne tudi druge države, saj tega vprašanja (seveda z izjemo Pakistana) niso problematizirale, kar je mogoče razumeti kot tiho privolitev oziroma odobravanje. Ob enostranskem posredovanju (in ob izključitvi pravice do samoobrambe) na ozemlju suverene države gre za agresijo zoper to državo, zato je treba spomniti še na to: prepoved agresije je v mednarodnem pravu nedvomno med kogentnimi normami (Sancin in drugi 2009, 188), zanje pa po 26. členu ARSIWA ni mogoče izključiti odgovornosti. Države – v tem primeru ZDA – se torej ob morebitni kršitvi prepovedi agresije (vsaj v teoriji) ne bi smele izogniti odgovornosti. Realnost pa je drugačna, saj ne sprejmejo odgovornosti za to, poleg tega jih že omenjena opravičevanja in očitne tihe privolitve drugih držav niti ne pozivajo k temu.

Druga raven odgovornosti v mednarodnem pravu pa je individualna kazenska odgovornost, pri čemer za svoja dejanja niso odgovorni le storilci, temveč tudi tisti, ki so ukazali hudodelstva. Kadar nadrejeni odredijo mednarodna hudodelstva, gre za tako imenovano neposredno poveljniško odgovornost, pri kateri nadrejeni odgovarjajo kot napeljevalci ali posredni storilci (Ambrož v Ambrož in drugi 2012, 121). Posredno storilstvo je oblika storilstva, pri kateri nekdo opravi kaznivo dejanje pod zelo intenzivnim psihološkim vplivom drugega; tega je v tem primeru mogoče šteti za posrednega storilca (Korošec v Ambrož in drugi 2012, 114). Pri napeljevanju pa gre za obliko udeležbe, ki jo 25. člen Rimskega statuta razdeli na tri podoblike: "ukaz izvršitve kaznivega dejanja, spodbujanje in nekakšno oskubljenno napeljevanje v ožjem smislu" (Korošec v Ambrož in drugi 2012, 115). Če bi posredovanje ZDA v Pakistanu zoper bin Ladna šteli za agresijo, bi bil torej odgovoren zanjo tudi Obama, saj je kot ameriški predsednik ukazal posredovanje. Po drugi strani bi Obama moral nositi odgovornost tudi, če bi ugotovili, da so bile v okviru posredovanja zagrešene hude kršitve Ženevskih konvencij, ki bi jih po 8. členu Rimskega statuta lahko opredelili kot vojno hudodelstvo (za storitev tega mednarodnega hudodelstva v nasprotju z drugimi namreč ni postavljen nujni pogoj množičnosti oziroma sistematičnosti). Vendar – podobno kot pri prej omenjeni odgovornosti ZDA – ni nobene možnosti za uveljavljanje osebne kazenske odgovornosti ameriškega predsednika po mednarodnem pravu. Zakaj?

Ker v mednarodnem prostoru ni sodišča ali katere koli druge institucije, ki bi imela moč oziroma jurisdikcijo odločiti, ali naj ameriškega predsednika (ali katerega drugega državljanja ZDA, vpletenega v posredovanje) kazensko preganja zaradi storjenih dejanj. ICC kot prvo stalno mednarodno kazensko sodišče, ki sicer uživa široko podporo držav, v primeru posredovanja ZDA v Pakistanu nima pristojnosti. Ne ena ne druga država namreč ni

pogodbenica Rimskega statuta, tako da sodišče nima jurisdikcije niti z vidika države, na ozemlju katere naj bi bilo storjeno hudodelstvo, niti z vidika državljana, ki naj bi ga zagrešil. Za pridobitev jurisdikcije na ICC sicer obstaja še tretja možnost, to je zahteva VS, ki pa je – zaradi vpletenosti ZDA – zgolj teoretična. Čeprav lahko VS po svoji presoji tožilca ICC seznaniti z razmerami, v katerih naj bi bilo storjeno kaznivo dejanje (tudi če gre za nepogodbenico Rimskega statuta), pa zaradi ameriškega veta ni realnih možnosti, da bi se to zgodilo. Iz istega razloga ni možnosti, da bi VS v skladu s 7. poglavjem UL OZN ustanovil posebno mednarodno sodišče. Čeprav lahko VS v skladu z UL OZN odloča o čemer koli, tako da ima pravzaprav vsaj teoretično univerzalno jurisdikcijo, saj lahko odloča tudi o državi, ki ni pogodbenica Rimskega statuta, pa v primeru, ko gre za ZDA, zaradi pravice veta to torej ni mogoče. Za sojenje Obami ali kateremu od udeležencev posredovanja v Pakistanu torej na ICC ali posebnem *ad hoc* sodišču torej ni nobenih možnosti.

7.3.2 PODOBNOSTI S TERORIZMOM

Posredovanje ameriških specialcev, v okviru katerega so ubili Osamo bin Ladna, je bilo torej sporno tako z vidika spoštovanja mednarodnega prava uporabe oborožene sile kot tudi z vidika mednarodnega humanitarnega prava. Še več: v nekaterih značilnostih bi lahko celo trdili, da se je posredovanje ZDA približalo nekaterim metodam in načinom delovanja, ki jih uporabljajo teroristične organizacije.

Čeprav terorizem v mednarodnem pravu kot pojem ni natančno opredeljen, pa kljub odsotnosti splošno sprejete definicije na globalni ravni obstaja konsenz o nekaterih značilnostih, ki ga opredeljujejo oziroma označujejo. Prva vsebinska značilnost, ki označuje teroristična dejanja, najti pa jo je tudi v ameriškem posredovanju v Pakistanu, je politična motiviranost. Teroristi svoje delovanje usmerjajo zoper države oziroma vlade, ki jih pojmujejo kot sovražne (pri čemer je vse pogostejše tudi versko ozadje oziroma s tem povezana vprašanja), podoben motiv bi lahko našli pri napadu na bin Ladna. Bil je namreč vodja teroristične mreže Al Kaida, za katero ZDA trdijo, da so z njo v spopadu, saj je odgovorna za napade na ZDA 11. septembra 2001. Vse od tedaj so ameriške sile zavzeto lovile bin Ladna, saj je bil po njihovem sovražnik številka ena. Po njegovi smrti pa so izjavljale, da je svet odslej varnejši in da je bin Ladna končno dosegla pravico (*the justice has been done*).

Prav te izjave nakazujejo drugo pomembno značilnost, ki je lastna tudi terorističnim dejanjem, namreč vplivanje na javnost in psihološki učinek. Z vrednostnimi sodbami o tem, da je bil dokončni obračun z bin Ladnom pravično dejanje, so ZDA želele vplivati na javnost v smislu, da so poskrbele za pravičen konec lova na tega terorista in tudi za zadoščenje tistih, ki so jih prizadela bin Ladnova dejanja. Hkrati je šlo za psihološki učinek; po eni strani na Američane in nasploh na svet, ki da je po bin Ladnovi smrti varnejši, po drugi strani pa na Al Kaido, ki je izgubila svoj najvidnejši člen. Ob psihološkem učinku, ki je sicer prav tako značilnost terorističnih dejanj, pa je treba omeniti tudi simbolno sporočilo: ZDA so s smrtjo bin Ladna kot najbolj izpostavljenega in razvpitega akterja Al Kaide zadale hud simbolni udarec tej mreži.

Poleg osnovnega motiva in simbolnih oziroma psiholoških posledic ima posredovanje zoper bin Ladna (in del njegove družine) tudi nekaj konkretnjših vsebinskih značilnosti terorističnega dejanja. Med temi je način, ki so si ga za posredovanje izbrale ZDA. Ta je namreč temeljil na tako imenovanem faktorju presenečenja, ki je sicer pomemben element terorističnih dejanj. Predstavniki ZDA so v svojih nastopih priznavali, da je bilo prav presenečenje temeljnega pomena za uspešno posredovanje. Prav zato – vsaj tako so javno trdili – o posredovanju niso obvestili Pakistana, saj so se bali izgube velike prednosti, ki jo v takšnih akcijah prinaša presenečenje. Z vplivom presenečenja je tesno povezana še ena značilnost, ki si jo ameriški napad na kompleks v Abotabadu deli s terorističnimi dejanji, to je asimetričnost, čeprav je ta običajno značilnost delovanja strani, ki je v spopadu šibkejša.

Tudi glede tarče napada bi – glede na ostre polemike mednarodnih pravnikov – lahko potegnili nekaj vzporednic med terorizmom in akcijo v Abotabadu. Za teroristično delovanje je značilna neselektivnost napadov. To pomeni, da gre predvsem za zelo odmevne napade na nedolžne civiliste. Teroristične tarče so po večini civilisti in civilni objekti, ne vojaški. Tudi v zvezi z bin Ladnom so nekateri izrazili dvome o tem, ali je bil zakonita tarča ameriškega napada ali pa je bil takrat *hors de combat* in je torej napad nanj pomenil kršitev mednarodnega humanitarnega prava, seveda ob domnevi, da je sploh šlo za oborožen spopad z Al Kaido, kot to trdijo ZDA. V obdobju miru, ko humanitarno pravo ne velja, bi namreč smrt bin Ladna, ki je bil neoborožen in torej ni pomenil grožnje za do zob oborožene specialce, pomenila kršitev temeljne človekove pravice do življenja. Ali je šlo za zunajsodno usmrnitev, so se spraševali tudi nekateri mednarodni pravniki. Poleg tega je bila pri

posredovanju v Abotabadu problematična smrt ženske, ki so jo prav tako ustrelili specialci. Je torej napad ZDA v Abotabadu primerljiv z napadi na civiliste, ki jih je izvajal bin Laden?

Če je v tem primeru na to vprašanje težko odgovoriti, saj je žrtve med nedolžnimi civilisti težko primerjati s smrtjo terorista, pa se toliko bolj tehtno vprašanje v zvezi z žrtvami postavlja pri napadih ameriških brezpilotnih letal. Čeprav po trditvah ZDA napadajo teroristične cilje, pa so pogoste žrtve teh napadov ženske in tudi otroci, ki se tam znajdejo po naključju, torej nedolžni civilisti, kar pa je nedvomno podobno prej omenjenim posledicam terorističnih napadov na civiliste in civilne objekte.

8 SKLEP

Ena od najpomembnejših vsebinskih značilnosti sodobnega mednarodnega prava je prepoved uporabe sile, ki se je razvila v kogentno pravno pravilo. Prepoved je del pogodbenega prava, v katerem je najpomembnejši dokument UL OZN z univerzalno veljavo, pa tudi del običajnega prava, ki se je razvilo iz prakse (običajev) držav in je obče veljavno. Kot edini pravno dopustni izjemi, ki odstopata od siceršnje prepovedi uporabe sile, sta se v mednarodnem pravu uveljavila samoobramba in ukrepanje VS; obe izjemi sta predvideni tudi v UL OZN. Po poti običajnega prava (čeprav je zapisana tudi v nekaterih pogodbah) pa se je poleg njiju uveljavila še tretja izjema, to je uporaba sile zoper kolonialno oblast v boju naroda za uresničitev pravice do samoodločbe. Po drugi strani pa se humanitarne intervencije glede na mnenje večinskega dela stroke in tudi prakso držav še niso razvile v dopustno izjemo. Ne glede na izjeme pa je pravica do uporabe sile predvidena kot skrajno sredstvo. Večina mednarodnih pravnikov zato poudarja, da jo je treba – zlasti v primeru samoobrambe – razlagati restriktivno. V izjemnih primerih, ko državi neizbežno in neposredno grozi napad, je sicer v skladu z Websterjevimi merili dopustna preventivna samoobramba. Preemptivna samoobramba pa je kljub prizadevanjem ZDA, ki so jo v minulih nekaj letih poskušale pravno utemeljiti in jo uveljaviti v okviru boja zoper terorizem, nedopustna, kar je pokazala tudi praksa držav, ki so zavrnile takšno pojmovanje samoobrambe. Kljub temu pa ZDA še naprej vztrajajo pri sporni, zelo široki razlagi te pravice; še zlasti takrat, ko zaradi očitnega nasprotovanja drugih držav in možnosti veta ne morejo računati na podporo VS pri želenem posredovanju z vojaško silo.

V magistrskem delu sem na treh konkretnih primerih analizirala uporabo oboroženih sil ZDA z vidika mednarodnega prava. Pomembna podlaga preučevanja so bile – poleg teorije s področja prava uporabe sile in prava oboroženih spopadov oziroma humanitarnega prava – tri ameriške NVS, objavljene v letih 2002, 2006 in 2010. Te so opredelile pglavitne grožnje ameriški nacionalni varnosti in predvideno spopadanje z njimi, predvidele pa so tudi pravni okvir, na katerega bi se ZDA sklicevale v primerih posredovanj z oboroženo silo. Na treh konkretnih primerih vojaških posredovanj – na Kosovu leta 1999, v Iraku leta 2003 in v Pakistanu leta 2011 – sem nato analizirala dejanski odnos ZDA do mednarodnega prava oziroma njegovo (ne)spoštovanje v praksi. Prva delovna teza me je usmerila k preučevanju tega, ali so ZDA pripravljene posredovati z oboroženo silo tudi, če s tem kršijo mednarodno

pravo (pravo uporabe sile in pravo oboroženih spopadov), druga delovna teza pa k temu, ali v okviru akcij v boju zoper terorizem tudi ZDA same uporabljajo metode, ki so sicer značilne za teroriste. Na podlagi analize omenjenih primerov posredovanj sem podkrepila postavljene teze. ZDA so pri spopadanju z grožnjami svoji nacionalni varnosti ter mednarodnemu miru in varnosti res pripravljene uporabiti oboroženo silo tudi, če s tem kršijo mednarodno pravo, v okviru boja zoper terorizem pa uporabljajo tudi nekatere metode, ki so sicer značilne za delovanje teroristov.

Prvo področje mednarodnega prava, ki so ga ZDA za obrambo svojih interesov pripravljene kršiti, je pravo uporabe sile. S svojimi dejanji pogosto kršijo eno od temeljnih načel sodobnega mednarodnega prava, to je načelo prepovedi uporabe sile. Kršijo ga z enostranskimi oboroženimi posredovanji na ozemlju drugih držav. Pri tem se največkrat sklicujejo na neodtujljivo pravico do samoobrambe, čeprav ameriška posredovanja pogosto niso odgovor na že izveden napad oziroma na neposredno grozečo in neizbežno nevarnost napada (torej samoobramba ne more imeti učinka odgovora na napad ali odvrnitve od njega), temveč jih opravijo brez dokazov o grožnji napada ali pa celo več let po njem. V teh primerih gre za tako imenovano preemptivno samoobrambo, ki kljub prizadevanjem ZDA v mednarodnem pravu še vedno velja za nedopustno. Drugi izgovor, ki prav tako ne vzdrži pravne presoje, je ameriški argument, da je posredovanje z vojaško silo brez avtorizacije VS v konkretnem primeru mogoče na podlagi predhodno sprejetih resolucij VS, ki so razmere opredelile kot grožnjo miru in varnosti. Podobno kot pri vprašanju samoobrambe je tudi tu problematičen časovni vidik. Težko je namreč upravičeno trditi, da je vojaško posredovanje zoper državo pravno utemeljeno na podlagi resolucije, stare več let, ki poleg tega ni avtorizirala vojaškega posredovanja.

Drugo področje mednarodnega prava, na katerem dejanja ZDA odpirajo številna odprta vprašanja, je pravo oboroženih spopadov. Za njegovo veljavo ni pomembno, ali je bil spopad začet zakonito. Velja torej tudi tedaj, ko države kršijo pravo uporabe sile. Njegov osnovni namen je omejitev vojskovanja in zavarovanje ljudi in objektov s ciljem kar se da zmanjšati trpljenje ljudi v spopadu. Eno od njegovih temeljnih je načelo razlikovanja, katerega namen je varovanje ljudi, ki ne sodelujejo v sovražnostih. V oboroženem spopadu so tako zakonite tarče napadov lahko le pripadniki oboroženih sil, ki neposredno sodelujejo v sovražnostih (borci). Nesodelujoče je namreč prepovedano napadati (poleg civilistov so to tudi pripadniki oboroženih sil *hors de combat*, torej tisti, ki ne sodelujejo več v sovražnosti). Tudi na tem

področju se ZDA gibljejo povsem po robu zakonitosti ali delujejo celo v nasprotju z mednarodnim pravom. Ob tem pa je treba poudariti, da ne glede na institut mednarodne kazenske odgovornosti posameznika, ki se je razvil za najhujše kršitve humanitarnega prava, ni nobene možnosti za sojenje ameriškim državljanom (vključno s predsednikom države) na katerem od mednarodnih sodišč, saj zanje ni pristojno nobeno od njih. Za ZDA je namreč nesprejemljivo, da bi njenim državljanom sodilo katero koli drugo sodišče kot ameriško. Tudi če bi torej v okviru vojaških posredovanj Američani zagrešili mednarodna hudodelstva, denimo vojna hudodelstva ali hudodelstva zoper človečnost, ni možnosti, da bi jim sodilo mednarodno sodišče. ZDA namreč niso pogodbenice Rimskega statuta, prav tako ne Irak in Pakistan; sojenje na ICC v primeru zagrešenih mednarodnih hudodelstev v teh dveh državah torej ni mogoče. V obdobju posredovanja na Kosovu pa ICC sploh še ni delovalo. Poleg tega zaradi ameriškega veta v VS ni mogoča ustanovitev posebnega mednarodnega sodišča za sojenje v konkretnem primeru, denimo po vzoru sodišča za Ruando ali ICTY. Sicer pa je za svoja dejanja mednarodnopravno odgovorna tudi država. Vendar je – podobno kot pri ameriških državljanih – tudi od ZDA kot države pravzaprav nemogoče terjati odgovornost. Zaradi njene specifične vloge v svetu namreč ZDA ni mogoče prepričati ali jih prisiliti, da bi odgovarjale za storjene mednarodne delikte.

Postavljene teze sem, kot rečeno, podkrepila z analizo treh primerov ameriškega posredovanja z oboroženo silo. Iz njih izhaja, da ZDA pravo oboroženih spopadov prilagajajo svojim interesom in da s specifičnimi pravnimi razlagami, ki pogosto naletijo na odpor drugih držav in tudi na ostre kritike stroke, utemeljujejo svoja dejanja na pravnih podlagah, ki v konkretnih primerih ne vzdržijo presoje. Poleg tega je analiza akcije v Pakistanu, v kateri so ubili Osama bin Ladna, pokazala, da ZDA delujejo po dvojnih merilih: po eni strani ostro obsojajo dejanja teroristov, po drugi strani pa so terorizem izkoristile za razglasitev vojne, ki traja že več kot desetletje, v njenem okviru pa tudi same uporabljajo poti in metode delovanja, sicer značilne za terorizem. Med temi je najti politično motiviranost, vplivanje na javnost in psihološki učinek, simbolno sporočilo, element presenečenja v samem načinu posredovanja in tudi njegovo asimetričnost. V zvezi s smrtjo bin Ladna se je postavilo še eno pomembno vprašanje, tesno povezano s spoštovanjem humanitarnega prava, to je, ali je bil bin Laden sploh zakonita vojaška tarča ali pa je šlo za nezakonito povzročeno smrt oziroma za kršitev humanitarnega prava, ker v tistem času ni neposredno sodeloval v sovražnostih. Še več: številni pravniki so celo izrazili dvom o tem, da je šlo v primeru posredovanja zoper bin Ladna za akcijo v okviru oboroženega spopada med ZDA in Al Kaido, saj menijo, da razmere

niso ustrezale definiciji spopada. Če tega ni bilo, pa to pomeni, da je šlo za zunajsodno usmrnitev bin Ladna. Zakonitost je žgoče vprašanje tudi pri napadih ameriških brezpilotnih letal v Pakistanu. Čeprav po trditvah ZDA napadajo teroristične cilje, so namreč pogoste žrtve teh napadov ženske in otroci, torej nedolžni civilisti, prav tako, kot so civilisti žrtve terorističnih napadov.

Poleg tega, da so ZDA za obrambo svoje nacionalne varnosti in širše mednarodnega miru in varnosti pripravljene kršiti mednarodno pravo, so se torej znašle v paradoksu, ko v okviru boja proti terorizmu kršijo določila številnih dokumentov, sprejetih prav zato, da bi se države uspešneje spopadale s terorizmom. Med temi so bili številni dokumenti sprejeti kot odgovor na teroristične napade na ZDA 11. septembra 2001.

Iz vsega tega je mogoče o prihodnjih korakih ZDA sklepati tole: tudi v prihodnje bodo mednarodno pravo prilagajale svojim interesom oziroma potrebam. Tako pravo uporabe sile kot tudi pravo oboroženih spopadov bodo prikrojile razmeram tako, da bodo v danem položaju poskušale najti pravne utemeljitve. V zvezi z uporabo sile je tako tudi v prihodnosti najverjetneje pričakovati sklicevanje na pravico do (preemptivne) samoobrambe in enostranskega vojaškega posredovanja, če v VS ne bo posluha za ameriške želje in načrte. V okviru boja proti terorizmu pa se bodo ZDA – podobno kot v primeru bin Ladna – najverjetneje še naprej sklicevale na oborožen spopad in s tem skušale upravičiti povzročene smrti. V tem okviru je tako (sodeč po dozdajšnji praksi administracije predsednika Obame) pričakovati tudi nadaljevanje napadov brezpilotnih letal na domnevne teroriste v Pakistanu, s tem pa tudi vedno nove žrtve med civilisti. ZDA bodo – kot so v svojih razpravah menili tudi nekateri pravniki – z izjavami o še vedno trajajočem oziroma nedokončanem oboroženem konfliktu z Al Kaido in posledični veljavnosti humanitarnega prava še naprej prikrivale nezakonitosti.

LITERATURA

1. Akande, Dapo. 2011. Are Extraterritorial Armed Conflicts with Non-State Groups International or Non-International?. *EJIL TALK*, 18. oktober. Dostopno prek: <http://www.ejiltalk.org/are-extraterritorial-armed-conflicts-with-non-state-groups-international-or-non-international/> (12. avgust 2013).
2. *Al Jazeera*. 2013. US Bin Laden raid was act of war, report says, (10. julij). Dostopno prek: <http://www.aljazeera.com/news/asia/2013/07/2013798131293327.html> (10. julij 2013).
3. Al Mousa, Mohammad Khalil. 2008. The conflict between values and hegemony in the current international legal order: humanitarian intervention as an example. *Contemporary Arab Affairs* 1 (4): 573–588. Dostopno prek: Ebscohost.
4. Allin, Dana H. 2002. *NATO's Balkan interventions*. London, New York: Oxford University Press for The International Institute for Strategic Studies.
5. Ambrož, Matjaž, Ljubo Bavcon, Zvonko Fišer, Damjan Korošec, Vasilka Sancin, Liljana Selinšek in Mirjam Škrk. 2012. *Mednarodno kazensko pravo*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
6. Bavcon, Ljubo in Damjan Korošec. 2012. Terorizem. V *Mednarodno kazensko pravo*, 261–286. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
7. Bavcon, Ljubo. 2012a. Pojem mednarodnega kazenskega prava. V *Mednarodno kazensko pravo*, 25–28. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
8. --- 2012b. Razvoj mednarodnega kazenskega prava. V *Mednarodno kazensko pravo*, 28–35. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
9. --- 2012c. Novejši razvoj mednarodnega kazenskega prava po letu 1990. V *Mednarodno kazensko pravo*, 40–43. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
10. --- 2012č. Kratek pregled zdaj veljavnih norm kazenskopravne narave v mednarodnem pravu. V *Mednarodno kazensko pravo*, 43–52. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
11. --- 2012d. Načela splošnega dela kazenskega prava in njihov položaj v mednarodnem kazenskem pravu. V *Mednarodno kazensko pravo*, 90–99. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
12. --- 2012e. Posebni del mednarodnega kazenskega prava: Uvodna izvajanja. V *Mednarodno kazensko pravo*, 149–153. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

13. --- 2012f. Mednarodna hudodelstva: Razvoj. V *Mednarodno kazensko pravo*, 153–156. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
14. --- 2012g. Mednarodna hudodelstva: Vojna hudodelstva. V *Mednarodno kazensko pravo*, 186–191. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
15. --- 2012h. Mednarodna hudodelstva: Hudodelstva zoper človečnost. V *Mednarodno kazensko pravo*, 191–196. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
16. BBC. 2004. Excerpts: Annan interview, (16. september). Dostopno prek: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3661640.stm (10. oktober 2012).
17. --- 2006. Kofi Annan interview, (4. december). Dostopno prek: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/6205056.stm> (10. oktober 2012).
18. --- 2013. Barack Obama defends 'just war' using drones, (24. maj). Dostopno prek: <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-22638533> (10. julij 2013).
19. Bellinger, John B III. 2011. Bin Laden Killing: the Legal Basis. *The Council on Foreign Relations*, 2.maj. Dostopno prek: <http://www.cfr.org/terrorist-leaders/bin-laden-killing-legal-basis/p24866> (5. avgust 2013).
20. Benko, Vladimir. 1997. *Znanost o mednarodnih odnosih*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
21. --- 2000. *Zgodovina mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
22. *Briand-Kellogov pakt – Briand-Kellog Pact*. 1928. Dostopno prek: <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/kbpact.htm> (15. december 2011).
23. Brownlie, Ian. 2003. *Principles of Public International Law*. Sixth Edition. Oxford: Oxford University Press.
24. Bush, George. 2002a. *State of the Union Address*. Dostopno prek: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html> (8. oktober 2012).
25. --- 2002b. Speech to the UN general assembly. *The Guardian*, 12. september. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/world/2002/sep/12/iraq.usa3> (10. oktober 2012).
26. --- 2003. *State of the Union Address*. Dostopno prek: <http://whitehouse.georgewbush.org/news/2003/012803-SOTU.asp> (12. oktober 2012).
27. Carlsnaes, Walter. 2002. Foreign Policy. V *Handbook of International Relations*, ur. Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons, 331–349. London: Sage.

28. Četrta haška konvencija o zakonih in običajih vojne na kopnem – *Hague IV Convention respecting the Laws and Customs of War on Land*. 1907. Dostopno prek: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp (5. marec 2012).
29. Četrta ženevska konvencija o zaščiti civilnega prebivalstva med vojno – *Convention (IV) Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*. 1949. Dostopno prek: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/geneva07.asp (1. april 2012).
30. Danish Institute of International Affairs. 1999. *Humanitarian Intervention: Legal and Political Aspects*. Copenhagen: DUPI.
31. Deeks, Ashley S. 2011. Pakistan's Sovereignty and the Killing of Osama Bin Laden. *ASIL Insights* 15 (11). Dostopno prek: <http://www.asil.org/insights110505.cfm> (5. avgust 2013).
32. Doebbler, Curtis. 2011. The Illegal Killing of Osama Bin Laden. *Jurist*, 5. maj. Dostopno prek: <http://jurist.org/forum/2011/05/curtis-doebbler-illegal-killing-obl.php> (11. avgust 2013).
33. Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb v *Akt o dopolnitvi akta o notifikaciji nasledstva glede konvencij Organizacije združenih narodov in konvencij, sprejetih v Mednarodni agenciji za atomsko energijo (MANKZN-A)*. Ur. l. RS 87/2011. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlImpid=201184> (11. februar 2013).
34. Egan, Patrick T. 2001. The Kosovo Intervention and Collective Self-Defence. *International Peacekeeping* 8 (3): 39–58. Dostopno prek: Ebscohost.
35. Generalna skupščina. 1950. *Uniting for Peace* – Združeni za mir, A/RES/377(V), sprejeta 3. novembra 1950. Dostopno prek: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/377%28V%29 (20. oktober 2012).
36. --- 1960. *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples* – Deklaracija o priznanju neodvisnosti kolonialnim deželam in ljudstvom, GA/RES/1514(XV), sprejeta 14. decembra 1960. Dostopno prek: <http://www.un.org/en/decolonization/declaration.shtml> (15. januar 2013).
37. --- 1970. *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations* – Deklaracija o načelih mednarodnega prava o prijateljskih odnosih in sodelovanju med državami v skladu z Ustanovno listino Združenih narodov, GA/RES/2526(XXV), sprejeta 24. oktobra 1970. Dostopno prek: <http://www.un.org/documents/ga/res/25/ares25.htm> (17. december 2011).

38. --- 1974. *Definition of Aggression* – Definicija agresije, A/RES/29/3314, sprejeta 14. decembra 1974. Dostopno prek: <http://www.un-documents.net/a29r3314.htm> (28. december 2011).
39. --- 1987. *Declaration on the Enhancement of the Effectiveness of the Principle of Refraining from the Threat or Use of Force International Relations* – Deklaracija o povečanju učinkovitosti načela vzdržanja od uporabe sile in grožnje s silo v mednarodnih odnosih, A/RES/42/22, sprejeta 18. novembra 1987. Dostopno prek: <http://www.un.org/documents/ga/res/42/a42r022.htm> (20. december 2011).
40. --- 2001. *Responsibility of States for internationally wrongful act* – Odgovornost držav za protipravna dejanja po mednarodnem pravu, A/RES/56/83, sprejeta 12. decembra 2001. Dostopno prek: <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/WrongfulActs.html> (29. april 2012).
41. --- 2006. *The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy* – Globalna strategija Združenih narodov za boj proti terorizmu, A/RES/60/288, sprejeta 8. septembra 2006. Dostopno prek: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/288 (25. maj 2012).
42. Gray, Christine. 2004. *International Law and the Use of Force*. Second Edition. Oxford: Oxford University Press.
43. Grizold, Anton. 2003. Nacionalna varnost ZDA. V *Politične institucije, politike in proračuni: Severnoameriški razgledi - Politics, Policy and Budgeting: North American Perspectives*, ur. Bogomil Ferfila, 327–407. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
44. Hehir, Aidan. 2009. NATO's "Humanitarian Intervention" in Kosovo: Legal Precedent or Aberration?. *Journal of Human Rights* 8 (3): 245–264. Dostopno prek: Ebscohost.
45. Heller, Kevin Jon. 2011a. Quick Thoughts on UBL's Killing – and a Response to Lewis. *Opinio Juris*, 4. maj. Dostopno prek: <http://opiniojuris.org/2011/05/04/quick-thoughts-on-ubls-killing-and-a-response-to-lewis/> (10. avgust 2013).
46. --- 2011b. No, the UN Has Not Said the U.S. Is Engaged in an "Armed Conflict" with Al Qaeda. *Opinio Juris*, 21. maj. Dostopno prek: <http://opiniojuris.org/2011/05/21/no-the-un-has-not-affirmed-that-the-us-is-engaged-in-an-armed-conflict-with-al-qaeda/> (10. avgust 2013).
47. *Helsinška sklepna listina – Helsinki Final Act*. 1975. Dostopno prek: <http://www.osce.org/mc/39501?download=true> (14. december 2011).

48. Henkin, Louis. 1999. Kosovo and the law of humanitarian intervention. *American Journal of International Law* 93 (4): 824–829. Dostopno prek: Ebscohost.
49. Hladnik - Milharčič, Ervin. 2013. Intervju z Adamom Diengom, svetovalcem generalnega sekretarja ZN za preprečevanje genocida. *Dnevnik*, 12. april. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/ljudje/adama-dieng> (17. april 2013).
50. Hook, Steven W. 2008. *U.S. Foreign Policy: The Paradox of World Power*. Washington DC: CQ Press.
51. Human Rights Council. 2010. *Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Philip Alston – Poročilo posebnega poročevalca Philipa Alstona o zunajsodnih usmrtitvah, usmrtitvah po hitrem postopku ali samovoljnih usmrtitvah, A/HRC/14/24/Add.6*, sprejeto 28. maja 2010. Dostopno prek: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/14session/A.HRC.14.24.Add6.pdf> (9. avgust 2013).
52. Human Rights Watch. 1998. *Federal Republic of Yugoslavia: Humanitarian Law Violations in Kosovo*. Dostopno prek: <http://www.hrw.org/legacy/reports98/kosovo/index.htm> (5. julij 2012).
53. --- 2000. *Civilian Deaths In The NATO Air Campaign*. Dostopno prek: <http://www.hrw.org/reports/2000/nato/> (6. julij 2012).
54. --- 2003. *Human Rights Watch Briefing Paper: International Humanitarian Law Issues in a Potential War in Iraq*. Dostopno prek: <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/Iraq%20IHL%20formatted.pdf> (1. oktober 2012).
55. Independent International Commission on Kosovo. 2000. *The Kosovo Report*. Dostopno prek: <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/F62789D9FCC56FB3C1256C1700303E3B-thekosovoreport.htm> (18. julij 2012).
56. International Committee of the Red Cross. 1983. *Understanding Humanitarian Law: Basic Rules of the Geneva Conventions and their Additional Protocols*. Geneva: International Committee of the Red Cross.
57. Jogan, Savin. 1997. *Mednarodno vojno (humanitarno) pravo*. Ljubljana: Uprava za razvoj MORS.
58. Kanet, Roger E. 2008. American Strategy for Global Order. V *From Superpower to Besieged Global Power: Restoring World Order after the Failure of the Bush Doctrine*, ur. Edward Kolodziej in Roger. E. Kanet, 338–362. Atene in London: University of Georgia Press.

59. Kaye, David. 2013. International Law Issues in the Department of Justice White Paper on Targeted Killing. *ASIL Insights* 17 (8). Dostopno prek: <http://www.asil.org/insights130215.cfm> (9. avgust 2013).
60. Kelly, Michael. 2003. Could the new International Criminal Court try Americans for War Crimes in Iraq?. *Jurist*, 17. marec. Dostopno prek: <http://jurist.law.pitt.edu/forum/forumnew102.php> (11. oktober 2012).
61. Kirgis, Frederic L. 2002. Pre-emptive Action to Forestall Terrorism. *ASIL Insights*, junij. Dostopno prek: <http://www.asil.org/insigh88.cfm> (10. oktober 2012).
62. Koh, Harold Hongju. 2010. The Obama Administration and International Law. *U.S. Department of State*, 25. marec. Dostopno prek: <http://www.state.gov/s/l/releases/remarks/139119.htm> (10. avgust 2013).
63. --- 2011. The Lawfulness of the U.S. Operation Against Osama bin Laden. *Opinio Juris*, 19. maj. Dostopno prek: <http://opiniojuris.org/2011/05/19/the-lawfulness-of-the-us-operation-against-osama-bin-laden/> (11. avgust 2013).
64. Kolodziej, Edward A. 2008. American Power and Global Order. V *From Superpower to Besieged Global Power: Restoring World Order after the Failure of the Bush Doctrine*, ur. Edward Kolodziej in Roger. E. Kanet, 3–30. Atene in London: University of Georgia Press.
65. Korošec, Damjan in Vasilka Sancin. 2012. Mednarodna hudodelstva: Genocid. V *Mednarodno kazensko pravo*, 156–177. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
66. Kovačič, Igor. 2004. *Izjeme od načela prepovedi uporabe sile v mednarodnem pravu*. Diplomaska naloga. Univerza v Ljubljani: Pravna fakulteta.
67. Lewis, Michael L. 2011. How Should the OBL Operation be Characterized?. *Opinio Juris*, 3. maj. Dostopno prek: <http://opiniojuris.org/2011/05/03/how-should-the-obl-operation-be-characterized/> (8. avgust 2013).
68. Margalit, Alon. 2011. The Bin Laden Killing: Clarifying the Normative Framework(s) Governing the "War on Terror"?. *EJIL TALK*, 12. oktober. Dostopno prek: <http://www.ejiltalk.org/the-bin-laden-killing-clarifying-the-normative-frameworks-governing-the-war-on-terror/> (13. avgust 2013).
69. Meddržavno sodišče. 1986. *Case concerning the military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, *Summary of the Summary of the Judgment of 27 June 1986*. Dostopno prek: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?sum=367&code=nus&p1=3&p2=3&case=70&k=66&p3=5> (5. januar 2012).

70. MMC. 2013. ZN preiskuje napade z brezpilotnimi letali - izpostavljene ZDA, (24. januar). Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/index.php?cmod=news&op=print&id=300903> (12. avgust 2013).
71. *Nacionalnovarnostna strategija – The National Security Strategy of the United States of America*. 2002. Dostopno prek: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/> (20. maj 2012).
72. *Nacionalnovarnostna strategija – The National Security Strategy of the United States of America*. 2006. Dostopno prek: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/> (20. maj 2012).
73. *Nacionalnovarnostna strategija – National Security Strategy*. 2010. Dostopno prek: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf (20. maj 2012).
74. Pavčnik, Marijan. 2011. *Teorija prava: Prispevek k razumevanju prava*. Ljubljana: GV Založba.
75. Peter, Mateja in Milan Brglez. 2007. Dinamika razvoja mednarodnih norm – preventivna uporaba sile v mednarodnih odnosih po drugi svetovni vojni. *Teorija in praksa* 44 (6): 823–841.
76. Petrič, Ernest. 1984. *Pravica do samoodločbe: mednarodni vidiki*. Maribor: Obzorja.
77. --- 2012. Spremná beseda. V *Mednarodno kazensko pravo*, 17–19. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
78. *Pogodba Saavedra Lamas – Saavedra Lamas Treaty*. 1933. Dostopno prek: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/intam01.asp (1. september 2013).
79. *Protokol I o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov – Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts*. 1977. Dostopno prek: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/full/470?opendocument> (1. april 2012).
80. Reus-Smit, Christian. 2008. Mednarodno pravo. V *Globalizacija svetovne politike, Zv. 2, Mednarodni problemi*, ur. John Baylis, Steve Smith in Patricia Owens, 98–119. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
81. Reuters. 2011a. Bin Laden not armed during U.S. assault – White House, (3. maj).
82. --- 2011b. WRAPUP 6-Pakistan denies sheltering bin Laden amid US doubts, (3. maj).
83. --- 2011c. Could bin Laden have been captured and tried?, (3. maj).
84. --- 2011č. No resistance in 'cold-blooded' U.S. raid, say Pakistan officials, (5. maj).
85. --- 2012. U.S. drone attacks kill at least 4 in Pakistan-officials, (23. januar).

86. *Rimski statut – Rome Statute of the International Criminal Court*. 1998. Dostopno prek: http://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf (1. september 2013).
87. Roth, Ken. 2004. *War in Iraq: Not a Humanitarian Intervention*. Dostopno prek: <http://www.hrw.org/news/2004/01/25/war-iraq-not-humanitarian-intervention> (5. oktober 2012).
88. Russett, Bruce in Harvey Starr. 1996. *Svetovna politika: izbira možnosti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
89. Sancin, Vasilka, Dominika Švarc in Matjaž Ambrož. 2009. *Mednarodno pravo oboroženih spopadov*. Ljubljana: Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje.
90. Sancin, Vasilka, Maja Bavdek, Mark Jo Moggi, Nenad Mrdaković, Nastasja Suhadolnik, Katarina Škrbec in Nina Zupan. 2010. *Lokalni zločinci – univerzalni zločini: odgovornost zaščititi*. Ljubljana: GV Založba.
91. Sancin, Vasilka. 2012. Mednarodna hudodelstva: Agresija. V *Mednarodno kazensko pravo*, 177–186. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
92. Sassòli, Marco in Antoine A. Bouvier, v sodelovanju z Laura M. Olson, Nicolas A. Dupic in Lina Milner. 1999. *How does law protect in war: cases, documents and teaching materials on contemporary practice in international humanitarian law*. Geneva: International Committee of the Red Cross.
93. Saul, Ben. 2011. Delivered from evil...to a minefield of law and consequence. *ABC.net*, 4. maj. Dostopno prek: <http://www.abc.net.au/unleashed/1433114.html> (11. avgust 2013).
94. *STA*. 2011a. Obama: Osama bin Laden ubit, (2. maj).
95. --- 2011b. Bina Ladna že pokopali na morju pri Pakistanu, (2. maj).
96. --- 2011c. Poleg Osame bin Ladna v operaciji ubitih skupno pet ljudi, (2. maj).
97. --- 2011č. Ameriške sile po desetletju iskanja ubile bin Ladna, (2. maj).
98. --- 2011d. Pakistan zaskrbljen zaradi ameriške operacije proti bin Ladnu, (3. maj).
99. --- 2011e. Pillayeva zahteva razkritje vseh dejstev glede smrti bin Ladna, (5. maj).
100. --- 2011f. ZDA nimajo dokazov, da je Pakistan vedel za bin Ladna, a pričakujejo preiskavo, (8. maj).
101. --- 2011g. Pakistanski parlament obsodil akcijo, v kateri je bil ubit bin Laden, (14. maj).
102. --- 2012a. Obama priznal napade z brezpilotnimi letali v Pakistanu, (31. januar).

103. --- 2012b. Za Petriča ustanovitev ICC prelomnica v razvoju človeštva, (20. junij).
104. --- 2013. V Ljubljani strokovnjaki iz Slovenije in tujine o konceptu preprečevanja mednarodnih hudodelstev, (11. april).
105. *Statut Meddržavnega sodišča – Statute of the International Court of Justice*. 1945. Dostopno prek: <http://www.icj-cij.org/court/index.php?p1=1> (15. januar 2012).
106. Svete, Uroš, Damijan Guštin in Damir Črnčec. 2011. *Asimetrija in nacionalna varnost: od zgodovinskih izkušenj do sodobnih izzivov*. Ljubljana: Defensor.
107. Škrk, Mirjam. 2012a. Viri mednarodnega kazenskega prava. V *Mednarodno kazensko pravo*, 52–69. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
108. --- 2012b. Mednarodna kazenska sodišča. V *Mednarodno kazensko pravo*, 341–383. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
109. Švarc, Dominika. 2011. *Mednarodno pravo uporabe sile v kontekstu sodobne mednarodne politike*. Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani: Fakulteta za družbene vede.
110. Türk, Danilo. 1984. *Načelo neintervencije v mednarodnih odnosih in mednarodnem pravu*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
111. --- 2007. *Temelji mednarodnega prava*. Ljubljana: GV Založba.
112. Turk, Leila. 2005. *Humanitarne intervencije po drugi svetovni vojni*. Magistrsko delo. Univerza v Ljubljani: Fakulteta za družbene vede.
113. *Uppsala Conflict Data Program*. Dostopno prek: www.ucdp.uu.se/database (1. oktober 2012).
114. *Ustanovna listina Združenih narodov – Charter of the United Nations*. 1945. Dostopno prek: <http://www.unaslovenia.org/book/export/html/13> (14. september 2011).
115. Varnostni svet. 1990. *Resolucija 678, S/RES/0678/1990*. Dostopno prek: <http://www.fas.org/news/un/iraq/sres/sres0678.htm> (15. oktober 2012).
116. --- 1991. *Resolucija 687, S/RES/687/1991*. Dostopno prek: <http://www.un.org/depts/unmovic/new/documents/resolutions/s-res-687.pdf> (8. oktober 2012).
117. --- 1998a. *Resolucija 1160, S/RES/1160/1998*. Dostopno prek: <http://www.un.org/peace/kosovo/98sc1160.htm> (6. julij 2012).
118. --- 1998b. *Resolucija 1199, S/RES/1199/1998*. Dostopno prek: <http://www.un.org/peace/kosovo/98sc1199.htm> (6. julij 2012).
119. --- 1999. *Resolucija 1244, S/RES/1244/1999*. Dostopno prek: <http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=S/RES/1244%281999%29> (6. julij 2012).

120. --- 2001a. *Resolucija 1368*, S/RES/1368/2001. Dostopno prek: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement> (1. november 2012).
121. --- 2001b. *Resolucija 1373*, S/RES/1373/2001. Dostopno prek: <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/392A001F254B4B9085256B4B00708233> (1. november 2012).
122. --- 2002. *Resolucija 1441*, S/RES/1441/2002. Dostopno prek: <http://www.un.org/Depts/unmovic/documents/1441.pdf> (8. oktober 2012).
123. --- 2003a. *Resolucija 1456*, S/RES/1456/2003. Dostopno prek: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/216/05/PDF/N0321605.pdf?OpenElement> (23. maj 2013).
124. --- 2003b. *Resolucija 1483*, S/RES/1483/2003. Dostopno prek: <http://www.uncc.ch/resolutio/res1483.pdf> (8. oktober 2012).
125. Veber, Šajn Maja. 2003. *Nekateri vidiki načela prepovedi uporabe sile v sodobnem mednarodnem pravu*. Magistrsko delo. Univerza v Ljubljani: Pravna fakulteta.
126. Wheeler, Nicholas J. in Alex J. Bellamy. 2001. Humanitarian Intervention and world politics. V *The globalization of world politics: An introduction to international relations*, ur. John Baylis in Steve Smith, 470–493. New York: Oxford University Press.
127. Williams, Paul in Michael P. Scharf. 2000. NATO Intervention on Trial: The Legal Case That Was Never Made. *Human Rights Review* 1 (2): 103–108. Dostopno prek: Ebscohost.
128. Winnig, Heike. 2012. U.S. drone attacks in breach of international humanitarian law. *Examiner.com*, 27. april. Dostopno prek: <http://www.examiner.com/article/u-s-drone-attacks-breach-of-international-humanitarian-law> (12. avgust 2013).